

Kriminalističke teme

časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište XXIII Sarajevo, 2023

Broj 3-4

ISSN 1512-5505

UDK 343.9

Kriminalističke teme časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

REDAKCIJA ČASOPISA KRIMINALISTIČKE TEME

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief

Prof. dr Marija Lucić Čatić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Članovi redakcije / Editorial board members

Prof. dr Lada Sadiković – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Marija Lučić-Čatić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Dina Bajraktarević-Pajević – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Darko Datzer – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Muamer Kavazović – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Almir Maljević – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Doc. dr Elvira Čekić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Doc. dr Edita Hasković – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Nebojša Bojanić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Sarajevu -

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Jasmin Ahić, dekan

ADRESA REDAKCIJE / EDITORIAL ADDRESS

Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo

Bosna i Hercegovina

+387 33 561 239

[e-mail:krimteme@fkn.unsa.ba](mailto:krimteme@fkn.unsa.ba)

krimteme.fkn.unsa.ba

UDK 343.9

ISSN 1512-5505 (Print)

ISSN L-2637-269X (Online)

DOI 10.51235/ISSN.2637-269X.23.3-4

Časopis je upisan u Evidenciji javnih glasila FBIH pod rednim brojem 773 od 13.03.1998. godine

Međunarodna redakcija / Foreign Editorial Board

Andy Aydın-Aitchison, Ph.D, Senior Lecturer- University of Edinburgh, Scotland;

Ray Bull, Ph.D, Emeritus Professor- University of Derby, United Kingdom;

Sanja Milivojević, Ph.D, Research Fellow- La Trobe University, Australia;

Goran Bašić Ph. D, Associate Professor-Linnaeus University, Sweden;

Bojan Dobovšek, Ph. D, Full Professor- University of Maribor, Slovenia;

Milan Žarković, Ph. D, Full Professor- University of Criminal Investigation and Police Studies, Serbia;

Marina Malis Sazdovska, Ph. D, Full Professor- University of St. Kliment Ohridski, North Macedonia;

Željko Karas, Ph. D, Associate Professor-Police Academy in Zagreb, Croatia;

Mirsad Serdarević, Ph.D, Assistant Professor-Chicago School of Professional Psychology, United States.

Štampa / Printing

Štamparija "Fojnica" d.o.o, Fojnica

Tiraž / Circulation

100 primjeraka / copies

Priprema / Typeset:

Predrag Puharić

Svi radovi objavljeni u časopisu su recenzirani u skladu sa odredbama Pravilnika o uređivanju i izdavanju časopisa Kriminalističke teme

Prilozi objavljeni u časopisu Kriminalističke teme referiraju se u sljedećim međunarodnim akademskim bazama podataka / Journal of Criminal Justice Issues is indexed / abstracted in:

CEEOL (Central and Eastern European Online Library),

EBSCO SocINDEX,

EBSCO SocINDEX Full Text,

EBSCO Criminal Justice Abstracts,

EBSCO Criminal Justice Abstracts with Full Text,

HeinOnline

Kriminalističke teme

RIJEČ UREDNICE

Marija LUČIĆ-ĆATIĆ

Poštovane čitateljice i čitatelji,

osobito mi je zadovoljstvo predstaviti drugi dvobroj časopisa „Kriminalističke teme“ za 2023. godinu, koji sadrži osam iznimno interesantnih znanstvenih i stručnih radova iz domena kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija.

Ovaj dvobroj započinje prethodnim znanstvenim saopćenjem „*Irregular migrations in Bosnia and Herzegovina: detention, readmission and return*“ autora dr. sc. Mirze Buzara, uposlenika Službe za poslove sa strancima u kojem se teži sagledavanju pristupa pritvaranju imigranata, važnosti ovog procesa, kao i važnosti readmisije i povratka imigranata u okviru sveobuhvatnog procesa upravljanja migracijama.

Naredni rad predstavlja pregledni znanstveni rad autora dr. sc. Zlatka Moratića „*Analiza komponenti uspješnosti pripadnika timova za blisku zaštitu u javnoj i privatnoj sigurnosti*“. U navedenom radu autor vrši analize važnosti komponenti uspješnosti pripadnika timova za blisku zaštitu VIP ličnosti u javnoj i privatnoj sigurnosti, a čiji rezultati su od ključne važnosti za planiranje i provođenje specijalističke obuke kao i formiranje timova koji rade na srednjem nivou prijetnje imajući u vidu osobine i karakteristike članova spomenutog tima.

Potom slijedi pregledni znanstveni rad „*Obučenosť i opremljenost sistema zaštite i spašavanja Bosne i Hercegovine u situacijama vezanim za HBRN materijale*“ koautora Kenana Hodžića, višeg asistenta i doktoranda na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu i Ognjena Jevđenića, uposlenika Federalnog ministarstva unutarnjih poslova - Federalne uprave policije. U ovom radu koautorski tim prikazuje stupanj opremljenosti institucija Bosne i Hercegovine, odnosno mjere i aktivnosti koje se poduzimaju kako bi se spriječili događaji i incidenti u najširem promatranju, te ukazuju na preporuke za kvalitetniju opremljenost i poboljšanje djelovanja institucija u sprečavanju vanrednih događaja i incidentnih situacija.

Dvobroj obuhvata i pregledni znanstveni rad dr. sc. Damira Juras iz Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Službe disciplinskog sudovanja, doc. dr. sc. Dijane Gracin sa Sveučilišta u Zagrebu, Vojni studijski programi i dr. sc. Hrvoja Filipovića iz Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske i Veleučilišta kriminalistike i javne sigurnosti pod naslovom „*Kaznena djela primanja i davanja mita u pravu Republike Hrvatske*“. U radu su prikazani rezultati provedenog teorijskog, normativnog i empirijskog istraživanja koruptivnih kaznenih djela primanja i davanja mita, a poseban doprinos predstavlja analiza recentne sudske prakse. Na temelju dobivenih rezultata

empirijskih istraživanja autori zaključuju da je sudska politika kažnjavanja u Hrvatskoj blaga, te predlažu nova rješenja *de lege ferenda* počevši od sudske kaznene politike, pa sve do propisivanja kvalificiranih oblika kaznenog djela primanja i davanja mita.

Nadalje, dvobroj nudi stručni članak autorice Svjetlane Dragović, profesorice kaznenog prava i kazneno-procesnog prava u Srednjoj školi unutrašnjih poslova Banja Luka, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske pod naslovom „*Zakletva svjedoka u kaznenom postupku*“ u kojem autorica predstavlja zakletvu, njen pojam, značaj i način polaganja u kaznenom postupku, sa posebnim osvrtom na zakletvu u kaznenom postupku Bosne i Hercegovine.

Naredni rad „*Procesuiranje ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine*“ Nermina Kadribašića, magistra kriminalistike i doktoranda na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu u kojem autor analizira pitanja koja se odnose na kazneni progon počinitelja kaznenih djela protiv okoliša, posebno sa aspekta kaznenog zakonodavstva i same prakse u procesuiranju ovih djela u Federaciji Bosne i Hercegovine te nudi set preporuka za donosiocice odluka o sustavnim koracima za adekvatnu zaštitu okoliša.

Dvobroj potom donosi rad „*Forenzičke nauke i etika u eri primjene vještačke inteligencije*“ koautorskog tima Sanele D. Andrić sa Kriminalističko-polijskog univerziteta u Beogradu i Aleksandra B. Ivanovića iz Uprave policije Crne Gore u kojem se vrši promišljanje problema etičke odgovornosti kod primjene vještačke inteligencije u forenzičkim naukama.

U konačnici, dvobroj nudi stručni članak autora Marija Prskala, uposlenika Agencije za pružanje usluga u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine pod naslovom „*Upravljanje i izvješćivanje o događajima u sigurnosti zračne plovidbe Bosne i Hercegovine*“. U navedenom radu autor pruža pregled procesa upravljanja i izvješćivanja o događajima u sigurnosti zračne plovidbe Bosne i Hercegovine unutar organizacije BHANSA koja je pod nadzorom državne regulatorne agencije BHDCA.

I ovom prigodom, također, želim zahvaliti svim autoricama i autorima, te koautoricama i koautorima na dostavljenim radovima, recenzenticama i recenzentima, te članicama i članovima Redakcije koji su svojim sugestijama i prijedlozima unaprijedili kvalitetu i omogućili publiciranje još jednog izdanja časopisa „Kriminalističke teme“. Nadam se da će čitateljice i čitatelji i u ovom broju pronaći interesantne i upotrebljive sadržaje.

Glavna i odgovorna urednica
Prof. dr. Marija Lučić-Čatić

IRREGULAR MIGRATIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: DETENTION, READMISSION AND RETURN	1
<i>MIRSAD BUZAR</i>	
ANALIZA KOMPONENTI USPJEŠNOSTI PRIPADNIKA TIMOVA ZA BLISKU ZAŠTITU U JAVNOJ I PRIVATNOJ SIGURNOSTI	19
ANALYSIS OF COMPONENTS OF SUCCESS OF CLOSE PROTECTION TEAM MEMBERS IN PUBLIC AND PRIVATE SECURITY	
<i>ZLATKO MORATIĆ</i>	
OBUČENOST I OPREMLJENOST SISTEMA ZAŠTITE I SPAŠAVANJA BOSNE I HERCEGOVINE U SITUACIJAMA VEZANIM ZA HBRN MATERIJALE	31
TRAINING AND EQUIPMENT FOR BOSNIA AND HERZEGOVINA'S PROTECTION AND RESCUE SYSTEM IN SITUATIONS INVOLVING CBRN MATERIALS	
<i>PERO MIHALJEVIĆ, ANNA-MARIA GETOŠ KALAC</i>	
KAZNENA DJELA PRIMANJA I DAVANJA MITA U PRAVU REPUBLIKE HRVATSKE	47
CRIMINAL OFFENCES OF RECEIVING AND GIVING BRIBE IN THE CROATIAN LAW	
<i>DAMIR JURAS, DIJANA GRACIN, HRVOJE FILIPOVIĆ</i>	
ZAKLETVA SVJEDOKA U KRIVIČNOM POSTUPKU	73
WITNESS OATH IN CRIMINAL PROCEEDINGS	
<i>SVJETLANA DRAGOVIĆ</i>	
PROCESUIRANJE EKOLOŠKOG KRIMINALITETA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE ZA PERIOD 2018. – 2020. GODINE	81
PROSECUTION OF ENVIRONMENTAL CRIME IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FOR THE PERIOD 2018–2020	
<i>NERMIN KADRIBAŠIĆ</i>	
FORENZIČKE NAUKE I ETIKA U ERI PRIMENE VEŠTAČKE INTELIGENCIJE	95
FORENSIC SCIENCES AND ETHICS IN THE ERA OF APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	
<i>SANELA D. ANDRIĆ, ALEKSANDAR B. IVANOVIĆ</i>	
UPRAVLJANJE I IZVJEŠĆIVANJE O DOGAĐAJIMA U SIGURNOSTI ZRAČNE PLOVIDBE BOSNE I HERCEGOVINE	103
MANAGEMENT AND REPORTING OF OCCURRENCES IN THE SAFETY OF AIR NAVIGATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	
<i>MARIJA PRSKALO</i>	

IRREGULAR MIGRATIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: DETENTION, READMISSION AND RETURN

Preliminary scientific announcement

Primljeno / Received: 15. 10. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2023.

Mirsad BUZAR

Abstract

Since early 2018, Bosnia and Herzegovina has been facing an increased influx of migrants who enter the country illegally, call for international protection, but do not want to stay in Bosnia and Herzegovina because the highly developed countries of the European Union are their final destination. Irregular migrations faced by the member states of the European Union as well as the countries of the Western Balkans had many political, social, cultural and security implications. The European Union, determined to stop irregular migration, adopted a series of strategic documents, including the Action Plan for the Western Balkans, where one of the key elements of that plan is the return of irregular migrants to their countries of origin. However, the question arises to what extent Bosnia and Herzegovina has built its strategic, legal and institutional framework that would enable the efficient removal of irregular migrants from its territory. The aim of this paper is to review the approach to the detention of irregular migrants and its importance in these processes, as well as the importance of the readmission and return of irregular migrants in the comprehensive migration management process. The paper will analyse the data on the measures taken against irregular migrants in Bosnia and Herzegovina presented through the decisions on expulsion and detention, make a presentation of concluded agreements on readmission with other countries, and analyse data on the activities undertaken on the implementation of agreements on the readmission and removal of irregular migrants from the territory of Bosnia and Herzegovina.

Ključne riječi

irregular migrations, Western Balkans, Bosnia and Herzegovina, detention, readmission, return

Introduction

Modern migrations represent a global phenomenon, a phenomenon that, through globalisation, enabled the movement of people more than ever before. The need to employ highly qualified labour is one of the drivers of migration, wars and armed conflicts drive refugees from their hearths, climate change is a strong factor in migration trends, while poverty and economic reasons remain the main causes that motivate the departure of migrants from their home countries. Although the rich and prosperous countries of the European Union (EU), as countries of final destination of migrants, have prescribed through their strategic documents the promotion and strengthening of legal flows of migration, migrants still resort to irregular migration due to their excessive desire to come to EU countries. Irregular migration raises many questions, primarily those related to the security aspect of such movements.

Data from the European Border and Coast Guard (FRONTEX) indicate that during the migrant crisis in 2015, nearly two million migrants were detected illegally crossing the EU's external border. The countries of the EU, as countries of the final destination of migrants, as well as countries of transit, could somehow "be relieved" from the moment when the agreement between the EU and Turkiye stopped mass migration movements towards the EU. However, migrants continued to move towards their final destinations on a much smaller scale, but since 2020 there has been an evident increase in the number of detected migrants (Frontex Annual Risk Analysis 2011-2022).

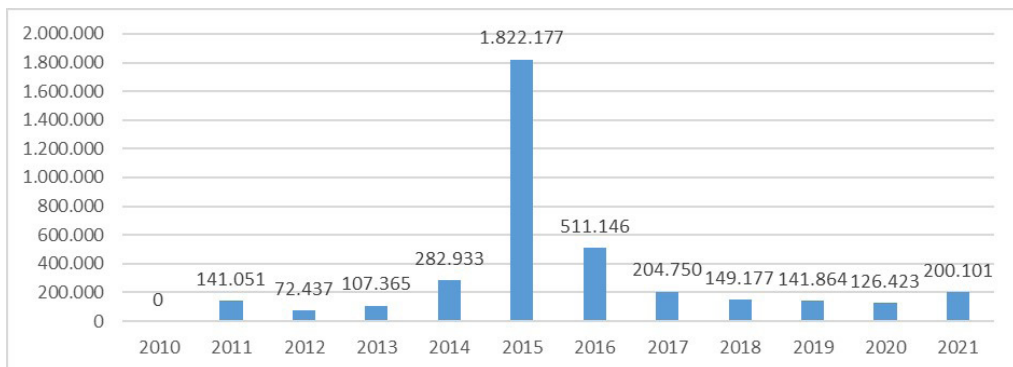

Chart 1: Detected foreign citizens during illegal crossing of the EU external borders (Work of the author)

The migrant crisis in 2015 led to the destabilization of the Union due to uneven attitudes and views on the approach and resolution of the crisis, the consequences of which are still being felt today. There is an evident increase in the arrival of irregular migrants to the EU since 2020 who arrive via different routes, which is why the EU adopts numerous strategic documents and action plans aimed at illegal entry prevention, establishing and strengthening cooperation with third countries, as well as readmission and return.

The movement of migrants via the Western Balkans route has intensified in the last few years, and reached its peak in 2022, because according to data from the International Organization for Migration (IOM), the countries of the Western Balkans (WB) registered 192,266 migrants

(IOM, 2022). As a result of the above, there was an increase in the arrival and movement of migrants across the territory of Bosnia and Herzegovina, especially in 2023.

Migrants enter BiH illegally from Serbia and Montenegro, which raises the question of whether it is possible to return them to the countries from which they illegally entered BiH, or whether there are readmission agreements and whether they are being implemented. In addition to cooperation in the region, a very important issue is cooperation with the countries of origin of migrants in procedures for determining their identity and their return, then concluding agreements on readmission, as well as their implementation.

Determining the measure of supervision by placing a foreigner in a specialized reception facility, popularly called detention, is one of the ways that you can keep a foreigner until the procedure for his removal is carried out. Bosnia and Herzegovina has at its disposal one Immigration Centre for the detention of foreigners managed by the Service for Foreigners' Affairs (SFA), but the question arises whether the capacities of that centre are sufficient for the needs of the SFA, and what challenges and problems the competent authorities face in these procedures.

The European Union's strategic approach and return policies

The new EU Migration and Asylum Pact presented in September 2020 by Ursula von der Leyen, President of the European Commission, contains a number of legal proposals, roadmaps and recommendations. The pact seeks to turn the tide of the tense years that followed the migrant crisis of 2015, when reception systems were overwhelmed by the sudden arrival of asylum seekers, mainly from Syria, and when there was great tension and political tension between member states in the south, as countries of first contact with migrants, transit countries in Central Europe, and final destination countries.

More efficient and faster procedures have been proposed, which include an integrated border procedure and for the first time include pre-entry inspection, identification of all persons who cross the external borders of the EU without a permit, or shipwrecked persons after search and rescue operations. The procedure includes a medical and security examination, fingerprinting and registration in the EURODAC system. This approach will enable people to be directed to the appropriate procedure, the procedure to be carried out at the border or directed to the regular asylum procedure. The procedure at the border implies a quick decision on asylum or return, providing security to persons whose requests are processed according to an accelerated procedure. A mutually beneficial partnership with third countries based on clear needs will help to improve the way to counter common challenges such as migrant smuggling, will help to develop legal ways for migrants to travel, and will work on the efficient implementation of readmission agreements and other arrangements. The EU and member states make available a wide range of tools to support cooperation with third countries in the field of readmission. The Pact also envisages the strengthening of the common EU return system, through a more efficient legal framework, a stronger role of FRONTEX, and through the new EU Return Coordinator (European Commission, 2020).

When we talk about return, it is important to emphasize that every country, in accordance with international customary law and multilateral international conventions, has the obligation to accept its citizens. Persons who do not meet the conditions for further residence in a country would have to be accepted back to their own country without any special formalities.

However, simultaneously, cooperation with the countries of origin of irregular migrants is very important, and such cooperation can be further improved through various instruments. The conclusion of an agreement on readmission or other arrangements is significant because the signatory states commit themselves to cooperation in procedures for determining identity, issuing travel documents for return and finally for the acceptance of their citizens to the country of origin.

The European Union wants to strengthen cooperation in the field of return and readmission as part of a fair, efficient and comprehensive EU migration policy. Estimates indicate that at the EU level, the biggest challenge and obstacle to the return of migrants to their countries of origin is the identification of irregular migrants and the issuing of travel documents, while after the successful removal of these obstacles, the organization of flights and the actual return are mostly successful. The procedures depend on the readiness, will and commitment of the competent authorities of the countries of origin, because the quality and speed of the support of the countries of origin is very important. Long-term processes lead to high costs for the member countries, and often to the escape of migrants and additional difficulties in their return. The process of organizing return charter flights is also a concern because some countries of origin refuse to accept forced return by charter flights. Experience has shown that the introduction of electronic platforms for processing return requests (readmission case management system – RCMS) and European Migration Liaison Officers in charge of return or migration (EMLO), increase the chances of successful and rapid cooperation. The introduction of RCMS in support of a functional agreement or arrangement contributes to cooperation on return and acceptance. A large time span between asylum and return procedures, lengthy procedures, difficulties in preventing the escape of migrants, insufficient funds, lack of infrastructure and limited administrative capacities are recognized as the main obstacles to an effective return policy. In order to ensure more efficient return and promote more sustainable solutions, the EU believes that efforts should be made to have as many migrants as possible without the right of residence decide to leave the EU voluntarily. Voluntary return combined with good reintegration strategies leads to higher acceptance rates and greater success of these operations. On the other hand, practical solutions should be found to prevent the escape of persons who do not have the right of residence. The process of forced return can become more efficient if a balance is achieved between increasing the availability and use of more efficient alternatives to detention and ensuring the availability and equipment of specialized facilities for the detention of migrants (European Commission, 2021).

When we talk about return policies, problems related to the process of establishing identity and finding solutions to prevent the escape of persons who do not meet the conditions for further residence and should be subject to return to their home countries are evident. Immigration detention is considered by many countries to be a necessary and unavoidable tool in migration management. States have the right to control their borders and establish migration policies, but they must ensure full compliance with international legal standards.

The EU return directive provides for detention in cases of preparation for return and/or implementation of the removal process, especially to prevent the risk of flight and in cases where third-country nationals avoid or stop return preparations (DIRECTIVE 2008/115/EC). Migrants in the EU may be detained for the purpose of their return, after a decision on detention has been made for the purpose of preparing the return or to ensure that the decision will be imple-

mented in the event of forced removal. Detention in the context of return does not constitute a criminal sentence, but in most cases is an administrative measure and was not adopted by judicial authorities. Given that detention represents a limitation of the rights and freedoms of persons, more and more people are thinking about certain alternatives to detention.

The EU Fundamental Rights Agency (FRA) defines alternatives to detention as “any policy, legislation or practice that allows migrants, asylum seekers and refugees to reside in the community with the right to freedom of movement until their immigration status is resolved or while they await deportation or removal from countries” (FRA, 2015). This approach certainly reduces the costs of detention in detention facilities, but it is questionable whether in this way it is possible to ensure the implementation of the removal procedure of a person. Alternatives to detention should definitely be considered in these procedures and all the circumstances of each individual case should be appreciated.

As a continuation of activities and support for the implementation of the new EU Pact on Migration and Asylum, the EU Voluntary Return and Reintegration Strategy was adopted. It recognizes the value of voluntary return and strives to increase the number and share of voluntary returns from Europe and transit countries, to improve the quality of support provided to returnees, and to increase the coordination and management of EU activities. The strategy establishes a new, more harmonized and integrated approach to the design, promotion and implementation of assisted voluntary return and reintegration (AVRR) programs and activities in third countries with the aim of better connection with other development initiatives, building the capacity and responsibility of third countries and achieving program sustainability. This strategy builds on and promotes the general objectives of the new Pact on Migration and Asylum, including the governance structures and mechanism for cooperation on return and readmission set out in the proposal for a regulation on asylum and migration management. The implementation of this strategy would contribute to a more efficient return procedure at the border, which is proposed in the new pact and which promotes quick voluntary returns from the external borders of the EU, which would shorten the detention of persons in the procedure at the border and generally increase the efficiency of that procedure. A more efficient implementation of the return procedure at the border would facilitate and encourage voluntary return, as people will be more willing to cooperate with the competent authorities. The strategy establishes various measures within the framework of seven pillars in which the internal, external and operational aspects of voluntary return and reintegration are grouped together, which include: 1. a more effective legal and operational framework; 2. a more efficient coordination among all participants; 3. support for the voluntary return and reintegration of migrants from third countries; 4. effective return counselling and referral; 5. ensuring quality support; 6. encouraging the sustainability of support for reintegration and responsibility of partner countries and 7. financing voluntary return and reintegration (European Commission, 2021).

The new EU Pact on Migration and Asylum indicated a paradigm shift in the EU’s cooperation with international partners in the field of migration, where a dialogue on return and reintegration with priority countries will be initiated as part of comprehensive, balanced, adapted and mutually beneficial migration partnerships, building on the already built trust and upgrading it.

Bearing in mind the increased number of illegal movements of migrants on the Western-Balkan route, in December 2022 the EU presented the EU Action Plan for the Western Balkans, which aims to strengthen cooperation in the field of migration and border management in the

Western Balkans, taking into account the perspectives of access and continuous efforts of WB countries to harmonize procedures with EU rules. The action plan prescribes a whole series of measures to strengthen EU support to member countries facing increased migrant pressure via the WB route. The non-compliance of the visa-free regime of the WB countries with the EU visa policy also contributes to the increased number of people who come directly by plane to the WB countries and continue to go to the EU. In order to properly respond to these common migrant challenges, close cooperation with the WB countries is essential. The action plan identifies 20 operational measures that are structured in five chapters: strengthening border management on migration routes; accelerated asylum procedures and support for reception capacities; fight against smuggling of migrants; strengthening cooperation in the field of readmission and return; and harmonisation of visa policy with the EU (European Commission, 2022).

When it comes to readmission and return, the EU seeks to increase support for returns from the countries of the WB. In this context, the pilot project implemented in BiH through IPA funds will be extended to the WB region. The support program covering voluntary and involuntary return will focus on strengthening cooperation and coordination at the operational level between the EU, the WB and the countries of origin of the migrants. The action plan envisages strengthening the operational capacities of partners with the WB to carry out return operations, including support for the establishment of appropriate facilities for return. Through FRONTEX, the EU will support partners with the WB by strengthening regional cooperation, deploying return specialists, sharing knowledge and expertise on the return process, conducting training (for escorting during the return), mediating and facilitating cooperation with countries of origin and obtaining travel documents. On the other hand, the EU and WB partners strive to improve the implementation of the agreement on readmission with the EU, especially in the part of readmission of citizens of third countries who transit through WB countries without the need to obtain visas (EU Action Plan on the WB, 2022).

Status of the irregular migrations in the Western Balkans

Registration, that is, recording of migrants, is very important for monitoring the movement of migrants through the countries of the WB, and for noticing certain phenomena. Below are presented the statistics of the registration of migrants in the period from 2017 to 2022, given that the route was officially closed in March 2016, but before the closure a large number of migrants were registered in January and February, and therefore the data was analysed from 2017. According to IOM data, since 2017, when the countries of WB registered 8,294 migrants, there has been a constant increase in the number of registered migrants up to 103,371 in 2020, which was marked by the occurrence of the COVID-19 virus, until a marked increase in 2022, when 192,266 migrants were recorded (IOM, 2022). Comparing these data with FRONTEX data on the number of detected foreign nationals during illegal crossing on the WB route, it is evident that the number of detected persons is significantly lower, which speaks in favour of the fact that a large number of migrants cross the border without being detected by the competent authorities.

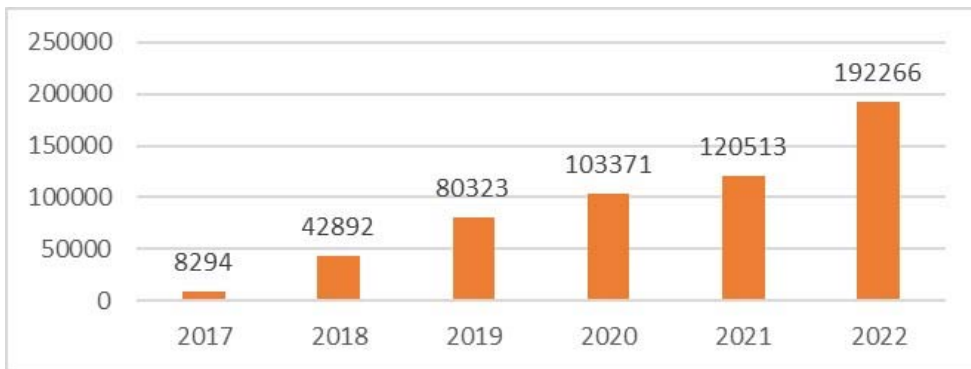

Chart 2: Total number of recorded migrants in the Western Balkans (Source: IOM, Migration Trends in the Western Balkans in 2022)

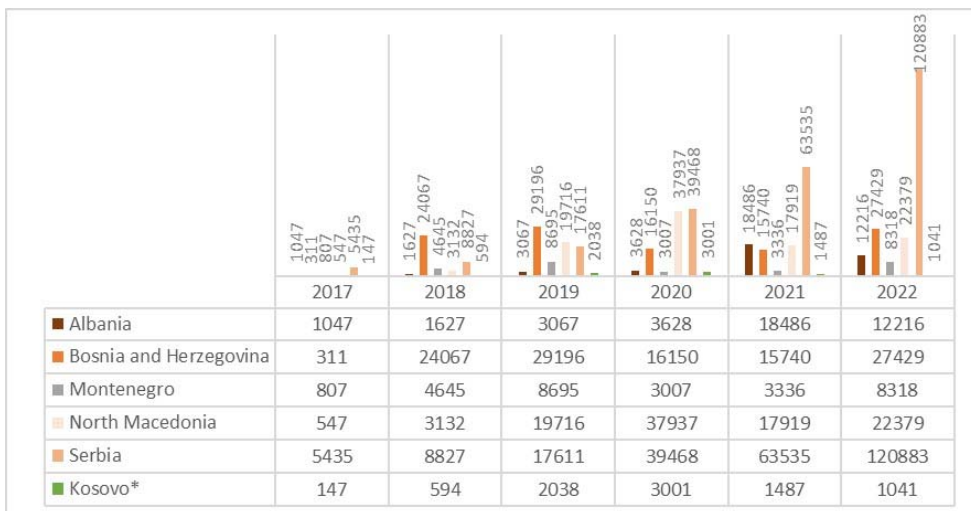

Chart 3: Registered migrants in the Western Balkans countries (Work of the author)

Looking at the data presented by country separately, it can be concluded that movement routes have definitely changed over time, but on the other hand, certain questions are also raised. During 2018 and 2019, BiH registered the largest number of migrants, while neighbouring Serbia, from which the largest number of migrants enter BiH illegally, recorded a significantly smaller number. On the other hand, Serbia recorded an extremely high increase in the number of migrants in 2021 and 2022, while North Macedonia, from which the largest number of migrants enter Serbia illegally, recorded a drastically lower number of migrants. The question arises whether the data are accurate and reliable, or whether the competent authorities really register all migrants who pass through their countries.

Given that the return of migrants to their countries of origin is one of the EU's priorities, which has been emphasized several times through various strategic documents, and most recently through the EU Action Plan for WB, through the IOM's Voluntary Return and Reintegration

Program (AVRR) from WB countries is in period 2016-2022, 2,712 migrants were returned to their countries of origin. Most migrants were returned from BiH, 1,324, Serbia 1,115, Montenegro 111, North Macedonia 106, Kosovo 41 and Albania 15. Migrants were returned to India, Morocco, Pakistan and China (IOM, 2023).

These data tell us how complex the return of migrants to their countries of origin is, especially considering situations when migrants do not want to return voluntarily. Comparing these data with the data on the number of migrants who have been registered in the WB in the last few years, we can safely say that they are negligible. It is difficult to expect that a person who has travelled several thousand kilometres of a difficult road, who has probably incurred financial debt, and who is so close to achieving his goal, suddenly decides to return voluntarily.

Status of the irregular migrations in Bosnia and Herzegovina

In the period 2018-2022 in Bosnia and Herzegovina, 106,146 migrants expressed their intention to seek international protection – asylum, and it is evident that in 2022 a significant increase in expressed intentions was recorded (SFA, 2022).

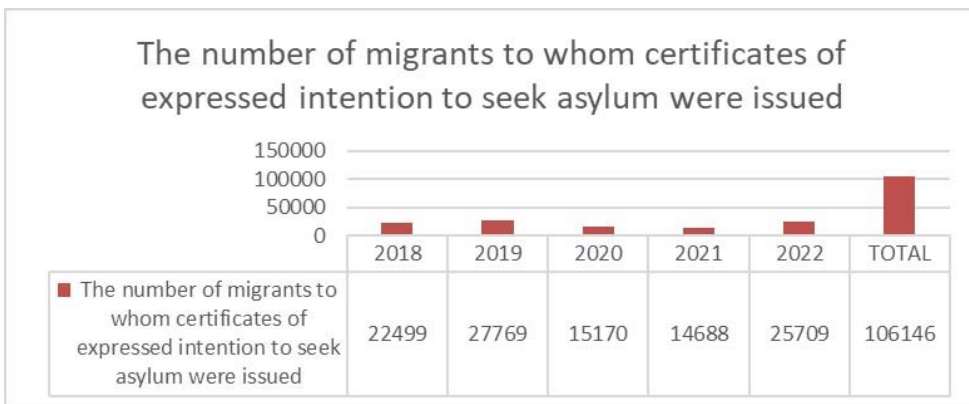

Chart 4: The total number of migrants who expressed their intention to seek asylum in BiH (Source: SFA Report 2022)

What characterized this increase was the movement and presence of migrants from Afghanistan and countries with which BiH had not previously met, primarily citizens of Burundi, among whom there were families with children, as well as citizens of Cuba. Both of these countries had a visa-free regime with Serbia, and after their legal arrival in Serbia, they continued their illegal movement towards EU countries and through BiH. According to SFA data, during 2022, 3,985 citizens of Burundi and 1,219 citizens of Cuba expressed their intention for international protection in BiH, while after the introduction of the visa regime by Serbia for these countries, their illegal entry into BiH drastically decreased. The characteristic of these movements was reflected in the fact that after illegally entering BiH, migrants expressed their intention for international protection, although they did not want to stay in BiH, which was the “modus operandi” in other transit countries as well, which led to the emergence of “asylum shopping”. The period of detention of migrants in temporary reception centres in BiH was reduced to three to

five days, while the number of migrants who normally stayed in temporary reception centres (TRC) was also decreasing and ranged from approximately 800 to 1,000 migrants. The characteristic of the new trends was also reflected in the fact that migrants were passing through BiH very quickly, which indicated that the smuggling networks were well organized.

Migrants continued to illegally cross the border from the direction of Serbia in the area of Zvornik, Bijeljina, Bratunac and Višegrad, while from the direction of Montenegro they illegally crossed the border in the area of Foča, Gacko, Bileća and Trebinje. However, there was a change in the movement routes of migrants through BiH, because after illegally entering BiH, migrants continued to move towards the USK on a smaller scale, but they moved more towards the north of the country and the area of Gradiška, Brod, Orašje and Brčko, where tried to enter Croatia illegally by crossing the Sava River. Attempts to enter Croatia illegally also took place on a smaller scale in the area of Livno, Ljubuški and Grude, as well as Mostar and Čapljina by crossing the Neretva River in Metković (ZCAR, 2023).

Strategic, legal and institutional framework of Bosnia and Herzegovina

The immigration policy of BiH was gradually developed, at the beginning it was determined by the current developments in the field of migration and asylum, irregular migration across its territory, the obligation to prevent and fight against illegal migration, while later it was also conditioned by the need to strategically define certain areas and priorities regarding the fulfilment of prerequisites for the accession of BiH to European integration (Buzar, 2022). The strategy in the field of migration and asylum and the Action Plan 2016-2020, the long-term goal set is the development and establishment of the immigration and asylum system at the national level, which is harmonized with EU standards, and active participation in defining the policy and development of the immigration and asylum system at the regional level, as the key to a more efficient and comprehensive response to this issue. A number of measures have been prescribed to improve the fight against illegal migration in BiH, with a special focus on the establishment of new and further development of existing institutional capacities for the implementation of readmission agreements (MOS, 2016).

The creation of a legal framework that regulates the issues of entry, movement, stay of foreigners and asylum was a priority set before the institutions of BiH. In accordance with Article III, paragraph 1, item f) of the BiH Constitution, the creation of immigration, refugee and asylum policy is the exclusive responsibility of the BiH institutions at the state level. The institutions of BiH undertook activities with the aim of creating the necessary legal framework that would regulate this area. Bearing in mind the dynamism of migration and asylum, as well as the need to constantly harmonize it with EU standards, in 2015 and 2016, however, there was a legislative separation of the areas of immigration and asylum and the adoption of two new laws, because until then these areas were defined by the Law on movement and stay of foreigners and asylum from 2008 ("Official Gazette of BiH" number 36/08, 87/12). The Law on Aliens ("Official Gazette of BiH" No. 88/15, 34/21 and 63/23) was adopted in 2015, while the Law on Asylum ("Official Gazette of BiH" No. 11/16 and 16/16) was adopted in 2016.

The Law on Foreigners adopted and defined European standards in the field of movement and residence of foreigners, especially in the processes of making decisions on expulsion, readmission, detention and return, with full respect for international standards. Authorities responsi-

ble for law enforcement are: Council of Ministers of BiH, Ministry of Security of BiH, Ministry of Foreign Affairs of BiH, Ministry of Civil Affairs of BiH, Service for Foreigners' Affairs (SFA), Border Police of BiH (GP BiH), other police authorities in BiH, Agency for work and employment and other competent authorities ("Official Gazette of BiH", No. 88/15, 34/21 and 63/23, Article 3).

When it comes to the migration management system in BiH, the SFA makes the maximum contribution to BiH's path towards EU integration, and takes a significant place in the BiH security system (Buzar, 2019). The Service for Foreigners' Affairs has the authority to issue decisions on expulsion, placing a foreigner under supervision, accepting and removing a foreigner, and conducting the forced removal procedure. Within the SFA, the Immigration Centre also operates as the only specialized institution for the detention of foreigners in BiH, with a capacity of 120 places, whose actual capacity has been significantly reduced due to certain damages caused by migrants during their stay under surveillance. It is important to emphasize that removal processes are really complex because they require a high degree of cooperation and coordination of activities with different parties. The challenges and obstacles faced by the EU member states are mirrored in the WB and BiH. In BiH, a big challenge is the impossibility of establishing the identity of migrants, the lack of cooperation with the countries of origin and the issuance of travel documents, cooperation with transit countries when we talk about the process of forced removals to the countries of origin, because there are no direct flights from BiH to the countries of origin, as well as cooperation with airline companies. Insufficient capacities of the Immigration Centre, understaffing of the SFA, and lack of specialized vehicles and equipment are also challenges.

The BiH Border Police is an important agency that prevents irregular migration through its activities, with a special focus on breaking up smuggling networks. It also prevents illegal crossings of the state border, which is why it is an important link for documenting the evidence needed to start the process of returning migrants to neighbouring countries in accordance with readmission agreements.

Detention, readmission and return

In the previous period, Bosnia and Herzegovina continuously made efforts to establish and develop cooperation with the countries of origin of migrants, especially in the segment of concluding agreements on readmission. Agreements were concluded with Croatia, Serbia, Montenegro, North Macedonia, Albania, Moldova, Denmark, Norway, Switzerland, Russian Federation, Turkiye, EU and Pakistan. One of the areas from the EU Action Plan for the WB refers precisely to the readmission and return of migrants who do not meet the conditions for further residence, to their countries of origin. In this context, it is important to note that BiH has made a significant step in the WB when we talk about the establishment and strengthening of cooperation with the countries of origin of migrants illegally staying in BiH, and the execution of their removal from BiH.

In 2020, Bosnia and Herzegovina signed the Readmission Agreement with Pakistan, which for now represents the only signed readmission agreement with any country of origin of migrants in the WB region. Further activities were undertaken to strengthen cooperation in the field of return and the implementation of the readmission agreement, especially in the part of the possibility of using the Readmission Case Management System (RCMS), which should speed up the

process of determining the identity of migrants as a key precondition for return, for which the SFA is responsible. In this context, in September 2022, representatives of the BiH Ministry of Security and SFA visited Pakistan, where they discussed the possibility of improving and speeding up the readmission of persons illegally staying in BiH (Fena, 2022). In addition, SFA has established and strengthened cooperation with the Kingdom of Morocco, which covers BiH in consular sense through the Embassy of the Kingdom of Morocco in Zagreb. SFA representatives visited the Embassy of the Kingdom of Morocco in Zagreb in January 2023, during which they discussed the process of determining the identity of migrants from Morocco, as well as the further realization of their return to Morocco, and it was agreed to improve cooperation in the coming period (Dnevni Avaz, 2023). Another very interesting country in terms of the presence of illegal migrants in BiH is Bangladesh. The delegation of Bangladesh visited the SFA in February 2023. During the meeting, special emphasis was placed on the procedures for determining the identity of migrants from Bangladesh and their return to their home country, and the representatives of Bangladesh expressed their full readiness to cooperate in these procedures. On this occasion, the representatives of Bangladesh established the identity of a group of their citizens who were illegally staying in BiH and issued passports, after which the SFA initiated the procedure for their removal (Fena, 2023). The above confirms that cooperation with countries of origin is really key in return procedures and that cooperation should be constantly strengthened, regardless of whether there are signed agreements on readmission or not. On the other hand, "identification missions" such as the one from Bangladesh, which during its visit to BiH established the identity and issued passports to its citizens, are extremely important in these procedures, because they send a clear message to illegal migrants that cooperation exists and that their removal to the home country can implement. According to SFA data, in the first eight months of 2023, by carrying out the forced removal procedure, it removed 66 foreign citizens from BiH to their countries of origin, mainly Morocco, Pakistan, Bangladesh, Nepal, Turkey, Albania and other countries. Certain forced removal operations were carried out by members of the SFA as an escort to the country of origin based on an assessment. This represents a huge success, especially considering the need for a high level of organization of such removals, as well as the need to send an escort team to the country of origin.

On the other hand, forced removals are carried out in the case when a foreigner who no longer meets the conditions of legal residence in BiH and does not want to leave BiH voluntarily. The implementation of forced removal operations sends a clear message that the state is ready to respond to this challenge as well. The Service for Foreigners' Affairs conducts forced removals in accordance with EU standards in this area, because SFA members had the opportunity to successfully complete escort training organized by FRONTEX, where they mastered the skills of carrying out the process of forced removal. The Federal Ministry of Interior of the Republic of Austria further strengthened the readmission and removal capacities of the SFA, when in cooperation with the Joint Coordination Platform (JCP) from Vienna, the Service arranged training for accompanying forced removals for its members, which was conducted by the special unit Eko Cobra.

In the context of strengthening the capacity of BiH in the field of readmission and return of migrants illegally staying in BiH, it is necessary to emphasize the significant support of the EU in these processes, through IPA funds, individual measures for migration. The first type of support relates to the expansion of the capacity of the SFA Immigration Centre in East Sarajevo,

which will provide an additional 40 beds. These capacities for the detention of foreigners are necessary in the process of readmission and removal of migrants from BiH because they enable foreigners to be under supervision until removal, and create additional prerequisites for more efficient management of migration processes in BiH. The project is worth more than EUR 600,000, and construction work is ongoing. The second project refers to the financial support of the process of return and removal of migrants to their countries of origin, who are staying illegally in BiH. The EU has allocated an amount of EUR 500,000 for the purpose of financing voluntary and involuntary return, through the payment of travel costs of removal, all with the aim of providing very significant support to the BiH authorities in these processes, which is also mentioned in the EU Action Plan for the WB.

The Service for Foreigners' Affairs undertook expulsion measures against foreigners who were illegally staying in BiH, and in order to ensure the execution of the measures, placed them under the supervision of the Immigration Centre. In the period 2010-2022, a total of 10,923 decisions on expulsion were made, while 7,828 foreigners were placed under supervision in the Immigration Centre in order to carry out the imposed measures (SFA, 2010-2022).

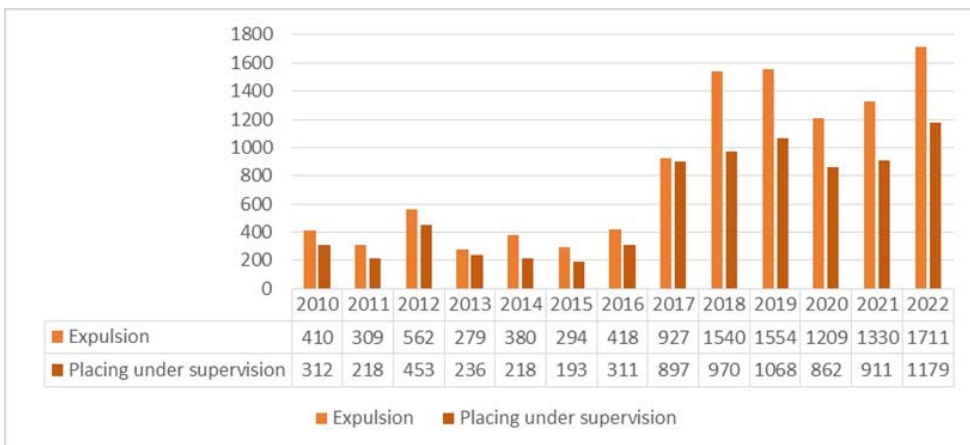

Chart 5: Measures of expulsion and placing under supervision (Work of the author)

The Service for Foreigners' Affairs has, in the period 2010-2022 and based on the Readmission Agreement, accepted a total of 4,056 foreign citizens, mainly from the Republic of Croatia, who illegally entered the territory of Bosnia and Herzegovina. The acceptance of foreigners has recorded an increase since 2017 as a result of the increased inflow of migrants to BiH, while in 2020 a significant drop in these values was recorded, after which there is an increase again in 2021 and 2022 (SFA, 2010-2022).

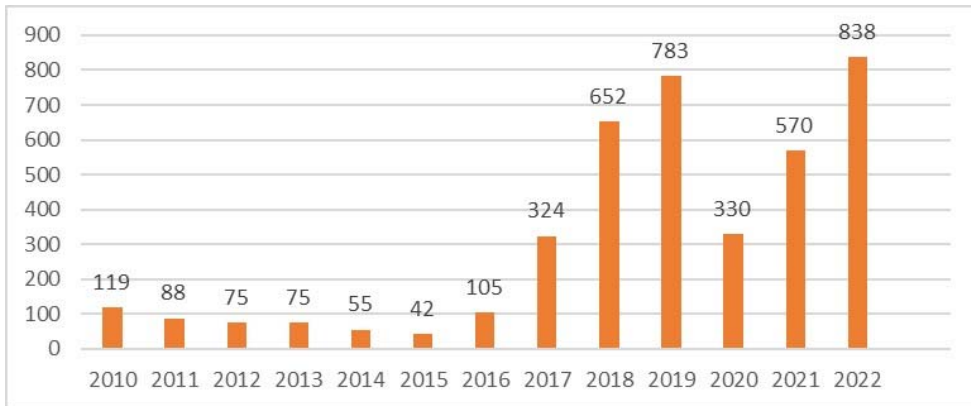

Chart 6: Acceptance of foreign citizens based on the Readmission Agreement (Work of the author)

By implementing readmission agreements, the SFA removed 2,439 foreigners from BiH during the observed period (SFA, 2010-2022). An increase in the number of distant foreign nationals has been recorded since 2017, while the highest values of distant foreigners were recorded in 2018, since then the values have been decreasing until 2022. It is evident that in the majority of cases, the SFA established through the procedures that foreign nationals entered BiH illegally from the territory of Serbia, and in accordance with that, carried out their removal to Serbia, while the return of a smaller number of foreigners to Montenegro was also recorded.

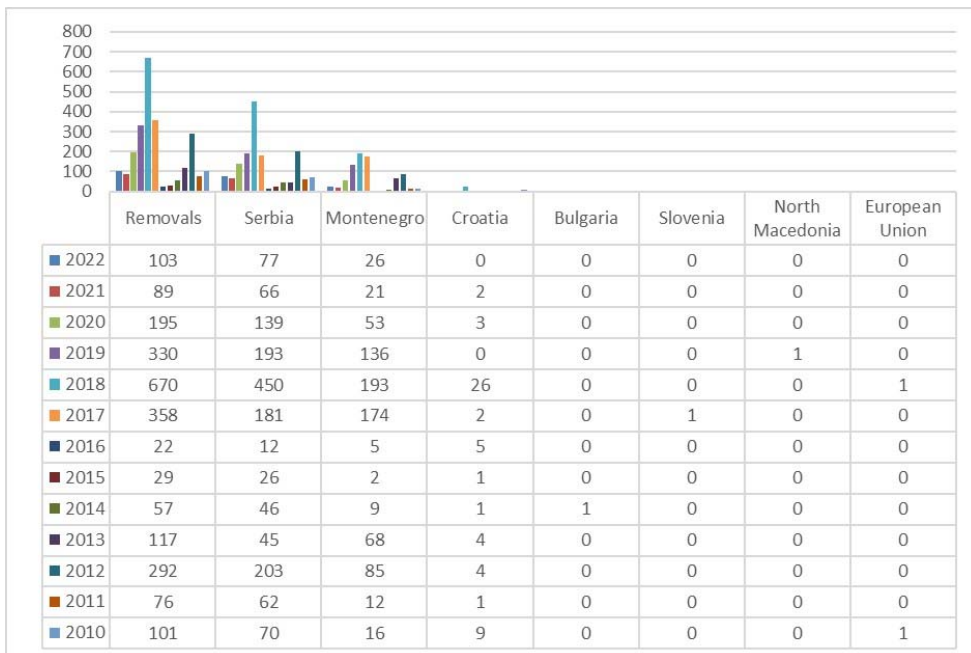

Chart 7: Removals on the basis of the readmission agreement (Work of the author)

Comparing data on returned migrants to neighbouring countries in accordance with readmission agreements, with data on the number of registered migrants in BiH, that number is almost negligible. Although it is clear that most migrants illegally enter BiH from the direction of Serbia, in order to initiate the readmission procedure, it is necessary to gather evidence prescribed by readmission agreements, that the person entered illegally from one of the neighbouring countries. Considering that migrants exchange information and experiences about movement in real time through social networks, they quickly realized that they need to hide evidence that can be used to implement readmission agreements. The insufficient staffing of the BP BiH, which the leaders of that agency have been warning about for years, also affects the effective prevention of illegal entry of migrants into BiH, and the collection of evidence necessary for the return of migrants to neighbouring countries. The implementation of the agreement on readmission in the region is difficult because it is accompanied by a “domino effect”. The lack of cooperation of the Republic of Türkiye in the implementation of the acceptance of migrants from Greece results in a lack of cooperation in the readmission procedures with North Macedonia, thus affecting other countries in the region.

CONCLUSION

Irregular migration brings various challenges to the EU and all other transit countries, and in certain situations they act as a destabilizing factor. In this sense, the EU is focused on preventing irregular migration, which is supported by many adopted strategic documents and action plans, while on the other hand, it is also focused on the return of migrants to their countries of origin. The priority in EU policies is establishing and strengthening cooperation with the countries of origin of migrants, as well as strengthening cooperation with transit countries while increasing their capacities and readiness to respond to the challenges of irregular migration as efficiently as possible. The EU also promotes alternatives to detention and the voluntary return of migrants to their countries of origin, but on the other hand points to the need for forced returns. The situation regarding irregular migration to the Republic of Croatia is also very worrying due to the significant increase in the movement of migrants to EU countries via this route in 2022.

Bosnia and Herzegovina is constantly faced with irregular migrations across its territory, only the dynamics of such movements differed, and it was especially evident from the migrant crisis in Europe. BiH constantly aligns its immigration policy with EU policies, and introduces European and international standards in this area. Although BiH institutions have been established with clear competences in the field of migration management, especially those dealing with the prevention of irregular migration, detention, readmission and return, their insufficient staffing is still evident, which is reflected in their efficient response to these phenomena. It is evident from the presented data on deportation measures imposed and persons placed under supervision at the Immigration Centre that far fewer foreigners were placed under supervision compared to the number of measures imposed. This speaks in favour of the fact that SFA, when taking measures, considers “alternatives to detention” in each individual case and assesses whether such practices can be applied. However, alternatives to detention are not expedient if you really have to remove a foreigner from the territory, because the question arises of the possibility of his escape.

In the past period, Bosnia and Herzegovina has done a lot to manage migration as efficiently as possible, especially in the segment of establishing and strengthening cooperation with the countries of origin and removal of migrants. The SFA made a special step forward in the segment of conducting forced removal operations with escort to the country of origin. Such efforts and achieved results have been recognized by the EU, and a pilot project has been created in which BiH was allocated financial resources for voluntary return and forced removals, while on the other hand, the EU is strengthening detention capacities by supporting the expansion of the capacities of the Immigration Centre.

Bearing in mind that the EU pilot project assigned to BiH has very noticeable results, it is necessary to extend it as soon as possible to the other countries of the Western Balkans, so that as a region they are more ready to respond to all challenges in the field of readmission and voluntary and forced return. The support of the EU proved to be crucial in these procedures and it must be further strengthened in the coming period.

LITERATURE

- Ahić, J. (2018), *“Securitization of Illegal Migration in Bosnia and Herzegovina”*, Migrant and Refugee Crisis in a Globalized World; Responsibilities and Responses, International scientific conference, Skopje.
- Ambrosini, M. (2018), *„Irregular Immigration in Southern Europe: Actors, Dynamics and Governance“*, Palgrave Macmillan.
- Buzar, M. (2019), *„The Role of the Service for Foreigner’s Affairs in the System of National Security of Bosnia and Herzegovina“*, Security Dialogues/Vol. 10, No. 1-2, Faculty of Philosophy, Skopje, 201-215.
- Buzar, M. (2022), *„Migrantska i izbjeglička kriza kao sigurnosni izazov na Zapadnom Balkanu“*, Doktorska disertacija, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, (en. “The Migrant and Refugee Crisis as a Security Challenge in the Western Balkans”, Doctoral Dissertation, Faculty of Criminology, Criminology and Security Studies), see more pp. 176-181.
- DIRECTIVE 2008/115/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals, read more at <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0098:0107:en:PDF> accessed on 18.09.2023)
- Dnevni Avaz, Predstavnici Službe za poslove sa strancima i Ambasade Maroka razgovarali o migracijama (en. Representatives of the Service for Foreigners’ Affairs and the Embassy of Morocco discussed migration), 24.01.2023., read more at <https://avaz.ba/vijesti/bih/803550/predstavnici-sluzbe-za-poslove-sa-strancima-i-ambasade-maroka-razgovarali-o-migracijama> accessed on 25.08.2023)
- European Border and Coast Guard Agency (Frontex), Annual Risk Analysis 2011-2022
- European Commission (EC), 05.12.2022., read more at https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7447 accessed on 20.08.2023)

- European Commission (EC), COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL, Enhancing cooperation on return and readmission as part of a fair, effective and comprehensive EU migration policy, 10.02.2021., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0056> accessed on 15.09.2023)
- European Commission (EC), COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL, The EU strategy on voluntary return and reintegration, 27.04.2021., read more at <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0120> accessed on 21.08.2023)
- European Commission (EC), New Pact on Migration and Asylum, 23.09.2020., read more at https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1706 accessed on 25.06.2023)
- EU Action Plan on the Western Balkans, read more at https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-12/Western%20Balkans_en.pdf accessed on 20.09.2023)
- European Union Fundamental Rights Agency (FRA), (2015), *Alternatives to detention for asylum seekers and people in return procedures*, read more at http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-alternatives-to-detention-compilation-key-materials-2_en.pdf accessed on 15.09.2023)
- Fena, Buzar i dužnosnici iz Bangladeša o aktuelnim migracijskim izazovima, (en. Buzar and officials from Bangladesh on current migration challenges) 01.02.2023., read more at <https://www.fena.ba/article/1516605/buzar-i-duznosnici-iz-bangladesa-o-aktuelnim-migracijskim-izazovima> accessed on 25.08.2023)
- Fena, Delegacija BiH u Pakistanu – BiH želi ubrzati proces readmisije, (en. The BiH delegation in Pakistan – BiH wants to speed up the readmission process) 28.09.2022., read more at <https://fena.ba/article/1287388/delegacija-bih-u-pakistanu-bih-zeli-ubrzati-proces-readmisije> accessed on 25.08.2023)
- International Organisation for Migration (IOM), Migration Trends in the Western Balkans in 2022, read more at https://bih.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1076/files/documents/WB_Annual_Report.pdf accessed on 22.08.2023)
- International Organisation for Migration (IOM), Mixed Migratory Flows in the Western Balkans January 2023, Monthly Overview, read more at <https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/WB%20Mixed%20Migration%20Flows%20Report%20%20-%20January%202023.pdf> accessed on 25.08.2023)
- Joao Guia, M. Koulis, R. Mitsilegas, V. (2016), „*Immigration Detention, Risk and Human Rights*“, Springer
- Ministarstvo sigurnosti BiH (MS BiH), *Strategija u oblasti migracija i azila i Akcioni plan 2016-2020. godine*, Sarajevo, mart 2016. Godine (en. Ministry of Security of BiH (MS BiH), Strategy in the field of migration and asylum and Action Plan 2016-2020. Sarajevo, March 2016) pp. 50-51, www.msb.gov.ba/PDF/Strategija_BiH_2016.pdf, accessed on 22. 08. 2023).
- Service for Foreigners' Affairs (SFA), *Report on the work of the Service for Foreigners' Affairs for the year 2022*, p. 44

- Service for Foreigners' Affairs (SFA), *Report on the work of the Service for Foreigners' Affairs for 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022*.
- Joint Centre for Risk Analysis (ZCAR), *Strategic Risk Analysis 2023, Illegal Migration*, Sarajevo, p. 31-34
- *Law on movement and stay of foreigners and asylum* ("Official Gazette of BiH" number 36/08, 87/12).
- *Law on Asylum* ("Official Gazette of BiH" number 11/16 and 16/16).
- *Law on Foreigners* ("Official Gazette of BiH" No. 88/15, 34/21 and 63/23)

Podaci o authoru

Mirsad Buzar, PhD, Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina, Service for Foreigners' Affairs. E-mail: mirsad.buzar@sps.gov.ba

ANALIZA KOMPONENTI USPJEŠNOSTI PRIPADNIKA TIMOVA ZA BLISKU ZAŠTITU U JAVNOJ I PRIVATNOJ SIGURNOSTI

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 12. 10. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 20. 11. 2023.

Zlatko MORATIĆ

Sažetak

Ovaj rad ima za cilj dati prikaz analize važnosti komponenti uspješnosti pripadnika timova za blisku zaštitu VIP ličnosti u javnoj i privatnoj sigurnosti. Za potrebe ovoga rada izvršena je ekspertna analiza, u kojoj su učestvovala 24 eksperta iz polja bliske zaštite iz regiona i Europe koji su u svojoj karijeri bili pripadnici tima za blisku zaštitu VIP ličnosti najmanje 5 godina radeći na svim pozicijama. Ocjenjivana je važnost neophodnih komponenti uspješnosti tima za blisku zaštitu VIP ličnosti koji rade na srednjem nivou prijetnje u skladu sa modelom koji se najčešće koristi u regionu i Europi. Pomenuti model uključuje minimalno dva vozila prilikom sigurnosnog transporta VIP ličnosti motornim vozilima i srednji broj agenata. Rezultati ovoga istraživanja, nakon analize posebnih antropoloških obilježja, ukazuju da postoje statistički značajne razlike u važnosti određenih faktora. Rezultati ovog istraživanja su od ključne važnosti za planiranje i provođenje specijalističke obuke kao i formiranje timova koji rade na srednjem nivou prijetnje imajući u vidu osobine i karakteristike članova pomenutog tima.

Ključne riječi

Komponente uspješnosti, analiza, tim za blisku zaštitu, privatna i javna sigurnost

Uvod

Pod pojmom sigurnosti kroz istoriju su se podrazumijevali razni sadržaji. Etimološki gledano, izraz sigurnost potječe od latinske riječi *securitas – atis*, što znači sigurnost, odsustvo opasnosti i izvjesnost, samopouzdanje, neustrašivost, zaštićenost (*securus* lat. – siguran, bezbrižan, pouzdan, neustrašiv, uvjeren, stalan, čvrst, odan, istinit, itd.). Pomenuti pojam je poslužio kao fundament za upotrebu i u mnogim drugim zemljama. Tako se u engleskom jeziku koriste dva izraza: *security i safety*. Termin *security* se koristi u smislu “nacionalne sigurnosti” (*secure – siguran, osigurati*) – *national security*, što implicira ostvarenje i čuvanje državnog nacionalnog interesa. Termin *safety* označava sposobnost djelovanja, kako ne bi došlo do nepoželjne

sigurnosne situacije i prilika koje mogu uzrokovati i sigurnosne implikacije ili da je preuzeto sve iz domena preventivne sigurnosnih radnji da bi se izbjegli svi mogući sigurnosni problem ili propusti.

Sigurnost kao djelatnost i kao funkcija države stara je koliko i ljudsko društvo praktično od momenta kada je čovjek postao svjestan opasnosti od drugog čovjeka ili prirode. U pravilu pod pojmom sigurnosti se podrazumijeva zaštita od opasnosti i prijetnji, što je dovelo do udruživanja i formiranja zajednica radi lakše odbrane i zaštite dobara. Pojam sigurnosti je od vrlo širokog značaja. Podrazumijeva općenito stepen zaštićenosti: ljudi od različitog oblika ugrožavanja, zaštitu materijalnih i kulturnih dobara u ličnoj i društvenoj svojini, zaštitu društva i njegovih vrijednosti, cjelokupnu zaštitu države od svih vidova ugrožavanja i naposljetku sigurnost podrazumijeva stepen zaštite ljudskog roda i života općenito od ugrožavanja na planetarnom i kosmičkom nivou (Ahić, 2009). Pojam sigurnosti, njegov sadržaj i društvenu funkciju moguće je razumijeti samo ako se ovaj fenomen posmatra sa *interdisciplinarnog stanovišta*.

U zemljama iz kojih dolaze eksperti koji su učestvovali u predmetnoj ekspertnoj analizi prisutan je manjak istraživanja, objavljenih radova i publikacija u kojima su se autori bavili temom bliske zaštite VIP ličnosti. Jedan od autora koji je uspješno obradio više istraživanja i radova na ovu temu je Družeta (2014) koji obradio komponente uspješnosti zaštitara bliske zaštite. Upravo taj članak je poslužio kao osnova za ovo prošireno istraživanje i prikaz analize komponenti uspješnosti pripadnika timova za blisku zaštitu VIP ličnosti u javnoj i privatnoj sigurnosti.

Prema Družeti (2014), komponente uspješnosti zaštitara bliske zaštite su:

- Zdravstveni status – zdravlje
- Morfološke karakteristike: somatip, antropometrija
- Konativne osobine: emocija, motivacija
- Kognitivne sposobnosti: percepcija, pažnja, predočavanje, mišljenje, pamćenje
- Funkcionalne i motoričke sposobnosti
- Nivo opšteg obrazovanja: SSS, VŠS, VSS
- Stručna osposobljenost: kurs za zaštitara, kurs za tjelohranitelja
- Posebna znanja i vještine: praktična saomoodbrana, praktična upotreba pištolja, vezivanja

Isti autor navodi faktore uspješnosti zaštitara bliske zaštite:

- Zakonska regulative
- Poslodavac
- Porodica
- Društveno okruženje
- Obuka i usavršavanje

Imajući u vidu da su zdravstveni status i posebna znanja i vještine tipske karakteristike¹, one nisu bile predmet ovog istraživanja i analize te su u analizu uključene preostale komponente.

¹ Pomenute karakteristike trebale bi da budu eliminatorne i osnovne, da se podrazumijevaju kao takve, gdje prilikom prijema u službu tj. ljekarskog pregleda koje je prvi korak u nizu prema zahtjevnoj i rigo-roznoj selekciji u odabiru pripadnika javne i privatne sigurnosti imamo jasne rezultate zdravstvenog statusa i nakon stručne osposobljenosti pripadnici javne i privatne sigurnosti **MORAJU** posjedovati posebna znanja i vještine.

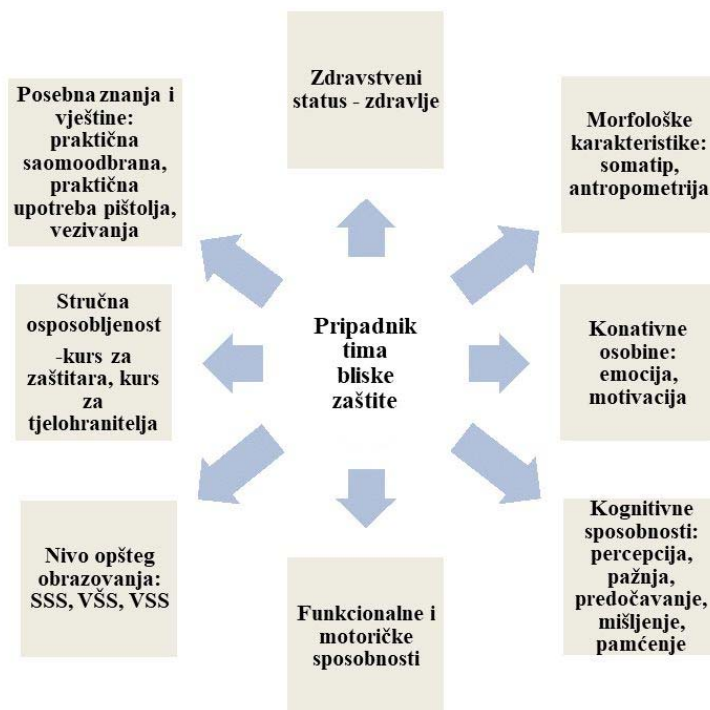

Diagram 1: Komponente uspješnosti zaštitara bliske zaštite; Prema: Družeta (2014)

Poznato je da propusti prilikom odabira kandidata u službama za obezbjeđenje ličnosti i objekata od posebne važnosti mogu dovesti do ozbiljnih propusta i nesagledivih posljedica po lice/lica ili objekat/objekte koji su predmet posebnih mjera osiguranja. S druge strane, navedene pogreške mogu imati različite štetne posljedice za samog pripadnika sigurnosne službe, kao što su povećanje mogućnosti povreda na radu uz mogućnost dugotrajnog invaliditeta, (Anderson i sur. 2001) pa sve do krivične odgovornosti. Prema Cochrane i sur. (2003), nekoliko faktora utiče na potencijalni uspjeh ili neuspjeh kandidata pa su sigurnosne agencije u velikoj mjeri zabrinute zbog emocionalne ili psihološke adekvatnosti kandidata prilikom regrutovanja za poslove obezbjeđenja ličnosti i objekata. Uzimajući u obzir činjenicu da je kroz istoriju čovječanstva atentat bio jedno od glavnih metoda koje su se koristile kako bi se srušile države i njihovi sistemi, logično je da su se u tom kontekstu razvijali i zaštitni mehanizmi koji bi ih sprječavali.

Organizacija tima za blisku zaštitu VIP ličnosti

U zavisnosti od potrebe i aktivnosti VIP ličnosti, koriste se tri tipa osiguranja u pokretu:

1. Pješke (bez vozila),
2. Vozilom – po mogućnosti blindiranim,
3. Kombinacijom prethodna dva.

Članovi tima za blisku zaštitu VIP ličnosti po srednjem nivou prijetnje su:

- GA – glavni i odgovorni agent,
- VT – vođa tima ili smjene,
- ZL – agent zadnje lijeve strane,
- ZD – agent zadnje desne strane,
- VL – vozač VIP vozila,
- VIL – vozač pratećeg vozila ,
- AP – agent prethodnice.

Kako navode Moratić i Ahić (2015), ovaj tim, tim za blisku zaštitu ima dva osnovna zadatka i to: primarni – da zaštiti VIP ličnost od povreda i situacija koje mogu ugroziti integritet ili slobodu njegove ličnosti (npr. ubistvo, smrt u nesreći, prijetnje ubistvom, iznuđivanje, kidnapovanje i druge vrste fizičkog napada) i sekundarni – da VIP ličnost zaštiti od psihičkog maltretiranja i kompromitovanja u javnosti u toku obavljanja privatnih ili službenih poslova.

U sigurnosnim službama, upravljanje radnom efikasnošću je dodatno važno upravo zato što pripadnici sigurnosnih službi u svom radu imaju ovlaštenja koja zadiru u temeljna ljudska prava, zbog čega njihov rad mora biti zakonit i pravedan. Svaku upotrebu sile ili reakciju pripadnika tima za blisku zaštitu, kao i rezultat istih sa velikom pažnjom prate i ocjenjuje poslodavac. Zbog specifičnosti situacije koja je bila razlog upotrebe sile, reakcije pripadnika javne i privatne sigurnosti u principu privlače veliku pažnju i pritisak javnosti i medija u svakom pogledu².

Harisson (1993) upravljanje i planiranje radne uspješnosti vidi kroz par faza koje počinju analizom plana, postavljanjem ciljeva, uspostavljanjem sistema praćenja uspješnosti i završava provedbom plana u smislu razvoja motivacije i nagrađivanja. Pripadnici sigurnosnih službi, osim vlastite odgovornosti i volje za poslom koji obavljaju, moraju dobivati povratnu informaciju od rukovodilaca o svom radu. Potrebno im je jasno staviti do znanja da se trud i zalaganje cijene dok se loš rad sankcionira. Sigurnosni sistem mora funkcionisati kroz zadovoljne službenike jer se pretpostavlja da netko tko provodi zakone mora i u "svojoj kući" poštovati zakone i načela pravednosti – pri tom misleći na rukovodioce i sistem koji, uz osnovne zadaće, moraju voditi brigu o policijskim službenicima i njihovom zadovoljstvu (Orlović i sar., 2015). Upravljanje radnom efikasnošću je kontinuiran proces u kojem organizacije vode računa o tome da zaposlenici daju sve od sebe i na taj način daju svoj doprinos u ostvarivanju zadatih ciljeva organizacije za koju rade. Ovaj proces obuhvata prakse pomoću kojih rukovodioci utvrđuju ciljeve i poslove na kojima radi određeni zaposlenik, razvijaju njegove vještine i sposobnosti, procjenjuju njegovo ponašanje i motivaciju usmjerenu ka ostvarivanju postavljenih ciljeva, a sve u cilju da ga nagrade na način koji je primjeren organizaciji i njegovim ličnim potrebama (Dessler, 2007).

Cilj ovog rada je ustanoviti važnost pojedinačnih komponenti uspješnosti pripadnika timova za blisku zaštitu VIP ličnosti u javnoj i privatnoj sigurnosti.

² U Francuskoj u regiji Pariza danima traju nasilni protesti zbog ubistva sedamnaestogodišnjaka, koje se desilo 26.06.23. koji ga je odbio da postupi po naređenju policijskog službenika tokom rutinske kontrole saobraćaja. Jedan od najsvježijih primjera pritiska javnosti medija zbog navodnog prekoračenja ovlaštenja policijskog službenika.

Metodologija istraživanja

Uzorak

Uzorak ispitanika za potrebe ovog istraživanja bila su 24 eksperta iz oblasti bliske zaštite iz regiona i Europe, koji su dobrovoljno učestvovali u ovom istraživanju. Svi eksperti imaju najmanje 5 godina iskustva na poslovima bliske zaštite VIP ličnosti i radili su na svim pozicijama u timu za blisku zaštitu VIP ličnosti.

Upitnik za ocjenjivanje komponenti uspješnosti

Ekspertna analiza rađena je na osnovu upitnika koji je imao unaprijed definisana pitanja sa skalom od 5 stepeni, koja su služila za procjenu važnosti antropoloških obilježja u timu za blisku zaštitu VIP ličnosti, definisanih kao:

1. Morfološke karakteristike **MORF** (visina, težina, obim tijela, raspon ruku, uzrast i spol),
2. Funkcionalne i motoričke sposobnosti **FMOT** (koordinacija pokreta, brzina, snaga, izdržljivost, preciznost),
3. Kognitivne karakteristike **KOGN** (pamćenje, percepcija, predočavanje, mišljenje, pažnja),
4. Konativne osobine **KONAT** (emocije, motivacija, sposobnost adaptacije na okolinu, sposobnost rješavanja konfliktnih situacija, posvećenost/povjerenje),
5. Opšte obrazovanje **OOBRAZ** (osnovna škola, srednje stručno obrazovanje, viša stručna sprema, visoka stručna sprema, master/PHD),
6. Stručna osposobljenost **SOSP** (srednja policijska škola, fakultet za bezbjednost, fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosni studij, specijalistički kursevi za blisku zaštitu, vojna škola.

Metode obrade podataka

Za sve varijable su izračunati centralni i disperzioni parametri ($AS \pm SD$) i procijenjen je normalitet distribucije pomoću Kolmogorov-Smirnovovog (KS) testa. Zbir pojedinačnih skorova važnosti komponenti uspješnosti je izračunat kako bi se ustanovile razlike između navedenih. Statistička značajnost razlika između navedenih je ustanovljena analizom varijanse (ANOVA), dok su statističke razlike između pojedinačnih skorova važnosti komponenti uspješnosti ustanovljene pomoću LSD (eng. least significant difference) testa za višestruke komparacije. Nivo statističke značajnosti je postavljen na $p < 0,05$. Sve analize su izvršene pomoću SPSS programskog paketa za operativni sistem Windows.

Rezultati

U tabeli broj 1. su prikazani centralni i disperzioni parametri, te je iz nje vidljivo da distribucija ne odstupa od normalne. Pored toga rezultati KS testa ukazuju da niti jedna varijabla ne odstupa statistički značajno od normalne distribucije. Kada su u pitanju komponente uspješnosti pripadnika tima bliske zaštite u nastavku su navedene najveći pojedinačni skorovi. Iz tabele 1. vidljivo je da KOGN ima najveći skor, FMOT je jako blizu sa svojim rezultatom, dok MORF ima najmanji skor.

Tabela 1: Deskriptivna statistika

Deskriptivna statistika				
	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis
MORF	3.60	0.72	0.03	-0.52
FMOT	4.40	0.74	-1.08	-0.26
KOGN	4.47	0.72	-1.29	0.18
KONAT	4.28	0.62	-1.06	0.13
OOBRAZ	4.02	0.79	-0.41	-1.17
SOSP	3.82	0.93	-0.28	-1.13

U svrhu dokazivanja statističke značajnosti razlika između ocjena pojedinačnih komponenti uspješnosti u tabelama 2 i 3 su predstavljeni rezultati analize varijanse (tabela 2) i rezultati višestrukih komparacija (tabela 3).

Tabela 2: Prikaz rezultata analize varijanse

ANOVA – USPJEŠNOST					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	75.127	5	15.025	26.273	.000
Within Groups	420.346	735	.572		
Total	495.473	740			

Pored činjenice da postoje statističke značajne razlike između ocjena pojedinačnih komponenti uspješnosti, u sljedećoj tabeli su prikazane višestruke komparacije (veličine razlika između važnosti pojedinačnih komponenti uspješnosti), iz koje je uočljivo koje komponente uspješnosti i u kojoj mjeri se razlikuju od ostalih, te i pripadajuća statistička značajnost zabilježenih razlika.

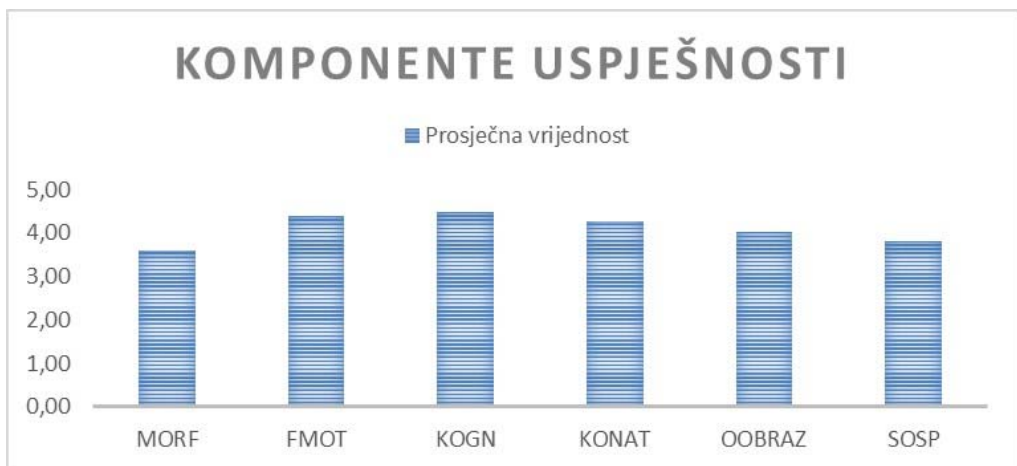
Tabela 3: Razlike između pojedinačnih skorova.

Višestruke komparacije					
	FMOT	KOGN	KONAT	OOBRAZ	SOSP
MORF	-.79693*	-.86775*	-.67480*	-.41883*	-.21601*
FMOT	-	-.07082	.12214	.37810*	.58093*
KOGN		-	.19296*	.44892*	.65175*
KONAT			-	.25597*	.45879*
OOBRAZ				-	.20283*

Diskusija

Na osnovu cilja rada koji je bio ustanoviti važnost pojedinačnih komponenti uspješnosti pripadnika timova za blisku zaštitu VIP ličnosti u javnoj i privatnoj sigurnosti, te i na osnovu analiza rezultata provedene ankete može se zaključiti da postoji statistički značajna razlika u važnosti pojedinačnih komponenti uspješnosti zaštitara bliske zaštite.

Najvažnijim komponentama su se pokazale kognitivne karakteristike (4,47) i funkcionalno-motoričke sposobnosti (4,40) dok su, sa druge strane, iako bitne, sa najmanjim skorom važnosti pokazale stručna osposobljenost (3,82) i morfološke karakteristike (3,60). Preostale komponente uspješnosti koje podrazumijevaju konativne osobine i nivo opšteg obrazovanja su imale skor 4,28 i 4,02.

Grafikon 1: Grafički prikaz prosječne vrijednosti

Kognitivne (intelektualne) karakteristike koje se odnose na način na koji osoba razmišlja, percipira i interpretira događaje i situacije oko sebe su odgovorne za efikasnost i mogućnost prijema, prepoznavanja, pohranjivanja (usklađivanja), prenosa i prerade informacija kod ljudi. Zahvaljujući ovim karakteristikama moguće je ostvariti kontakt ličnosti sa okolinom. One često nisu nešto što je prisutno ili odsutno kod osobe u potpunosti, već se radi o kontinuumu te je stoga važno o istim voditi računa kroz cijelu profesionalnu karijeru, od prijema pa nadalje. Bez kognitivnih sposobnosti bi bilo gotovo nemoguće sprovesti metode obrazovanja, vršiti kontrolu i rukovoditi svim drugim misaonim operacijama u procesu izvođenja svakodnevnih poslova i zadataka u sigurnosnim službama za obezbjeđenje ličnosti i objekata od posebne važnosti.

Funkcionalne sposobnosti se definišu kao efikasnost funkcionisanja najvažnijih organskih sistema. Pod tim se podrazumijeva funkcionalna struktura organskih sistema i njihovo funkcionisanje, a definišu se kao stabilnost i raspon funkcionisanja kardiovaskularnog, respiratornog i gastrointestinalnog sistema. Kada su izloženi povećanim naporima pripadnici sigurnosnim agencijama koje se bave obezbjeđenjem ličnosti i objekata od posebne važnosti se u velikoj mjeri razlikuju u odnosu na funkcionalne sposobnosti, odnosno kapacitete pomenutih

sistema. Prilagođenost organizma kao cjeline sistematskim fizičkim opterećenjima ostvaruje se povećanjem funkcionalnih mogućnosti svih organskih sistema ponaosob, a posebno funkcije kardiorespiratornog sistema (Šošić i Rađo, 1998).

Mjerenje motoričkih sposobnosti kroz dijagnostiku pruža nam podatke o nivou bazičnih i specifičnih kondicijskih sposobnosti kod pripadnika sigurnosnih agencija koje su zadužene za poslove obezbjeđenja ličnosti i objekata od posebne važnosti. Neophodno je putem selekcije i odabira ponuditi posao kandidatima koji imaju najveći sklad između ličnih potencijala i zahtjeva radnog mjesta i određenih pozicija, a sve to imajući u vidu da bazična motorička sposobnost podrazumijeva skup karakteristika koje posjeduje svaki čovjek i koje su mjerljive nizom testova dok specifične motoričke sposobnosti obuhvataju rezultate bavljenja nekim programiranim i usmjerenim kineziološkim aktivnostima. Motoričke (fizičke) sposobnosti predstavljaju skup urođenih i stečenih sposobnosti koje omogućavaju uspješno obavljanje motoričkih aktivnosti (Kragujević, 1991). Wrotniak i saradnici (2006) su primjetili da su se najveće razlike primjetne u sposobnostima koje su u većoj mjeri urođene (brzina, koordinacija i eksplozivna snaga), a tek u manjoj mjeri u sposobnostima koje su razvijene ili stečene dugogodišnjim treningom. Faktori koji utiču na motoričke sposobnosti mogu biti podijeljeni na unutrašnje (endogeni – genetski, hormonski) i spoljašnji (egzogeni – svi vanjski uticaji).

Pripadnici tima za blisku zaštitu često se suočavaju s potencijalno opasnim situacijama i prijetnjama. Stručno osposobljene osobe koje rade na poslovima bliske zaštite imaju bolju percepciju razumijevanja i prepoznavanja potencijalnih prijetnji i znaju kako da pravilno reaguju na njih. Nedostatak obuke može ozbiljno ugroziti bezbjednost VIP osobe ali obzirom da se sve obuke planiraju i realiziraju nakon prijema u službu i sastavni su dio posla, moguće je da je to razlog zašto je važnost SOSP-a niža.

Kada su u pitanju morfološke karakteristike postoje zakonski propisane norme tako da je prilikom prijema u sigurnosne agencije u samom startu već postavljen izuzetno dobar filter. Minimalne razlike, koje se mogu javiti prilikom prijema ne mogu se smatrati presudnim za obavljanje poslova ovog tipa što objašnjava da MORF ima najmanji skor.

Zaključak

Kada je u pitanju izgled pripadnika tima za blisku zaštitu još uvijek postoje predrasude da je neophodno da mora imati 120 kg i biti visok najmanje dva metra. Glavno i osnovno oružje člana tima za blisku zaštitu su kognitivne (intelektualne) karakteristike koje se odnose na način na koji osoba razmišlja, percipira i interpretira događaje i situacije oko sebe. Iste su odgovorne za efikasnost i mogućnost prijema, prepoznavanja, pohranjivanja (usklađivanja), prenosa i prerade informacija kod osoba koje se profesionalno bave ovim opasnim i zahtjevnim zanimanjem. Sve navedeno je jasno potvrđeno rezultatima ovog istraživanja imajući u vidu prezentirane rezultate kognitivnih karakteristika neophodnih za obavljanje ovih zahtjevnih i visokorizičnih poslova. Za izvođenje svakodnevnih zadataka najvažnija je pravilna percepcija, oprez, predočavanje, mišljenje i pamćenje. Stručno osposobljene osobe koje rade na poslovima bliske zaštite imaju bolje razumijevanje i znaju kako da pravilno i zakonski prihvatljivo reaguju na njih. Za pripadnika tima za blisku zaštitu je neophodno da bude visokomotivisan i emocionalno stabilan, mora poznavati bonton, primjereno komunicirati, biti diskretan i od povjerenja. Dobre motoričke sposobnosti, uključujući brzinu, agilnost i kordinaciju, omogućavaju dovoljno brzu

reakciju kako bi se spriječila ili riješila potencijalna prijetnja. Od krucijalne je važnosti imati kontinuitet u održavanju funkcionalno-motoričkih sposobnosti kroz cijelu karijeru pripadnika tima za blisku zaštitu. Također, potrebno je istaknuti važnost poznavanja stranih jezika. Iz ovoga je jasno da ovaj posao mogu obavljati samo posebno odabrane i trenirane osobe koje su postale dio tima za blisku zaštitu nakon niza obuka, testova i psihološke analize stručnjaka koji rade na prijemu u ove sigurnosne agencije. Usvajanje i prihvaćanje novih taktika i tehnika, prateći trendove i standarde zemalja u regionu jedan je od načina kako uvijek ostati na najvećem mogućem nivou spremnosti.

Literatura:

- Abazović, M. (2002). *Nacionalna sigurnost*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosni studij, Univerzitet u Sarajevu
- Ahić, J. (2009). *Sistemi privatne sigurnosti*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosni studij, Univerzitet u Sarajevu
- Anderson, G. S., Plečas, D., & Segger, T. (2001). Police officer physical ability testing—Re-validating a selection criterion. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 24(1), 8-31.
- Cochrane, R. E., Tett, R. P., & Vandecreek, L. (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5), 511-537.
- Dale, L. June. (2008). *Introduction to executive protection*, 2nd ed. CRC Press.Taylor & Francis Group, Boca Raton Florida
- Dessler, G. (2007). *Osnovi menadžmenta ljudskih resursa*, 4. Izdanje, Beograd: Data status
- Družeta, K. (2014). Komponente uspješnosti zaštitara bliske zaštite, *Časopis Zaštita* br. 10/2014:10
- Hadžikadunić, A. & Turković, S. (2013). *Selekcija ljudskih resursa za potrebe policije primjenom bazično motoričkih testova*. Treća međunarodna konferencija »Sportske nauke i zdravlje. Panevropski Univerzitet 15.03.2013. godine. Banja Luka.
- Hadžikadunić, A., Šuvalija, M., & Bajraktarević, J. (2015). *Selekcija ljudskih resursa i potencijala za potrebe policije primjenom psiho-motoričkih testova*. *Kriminalističke teme*, (3-4), 107-124.
- Harrison, R., (1993). *Human resource management: Issues and Strategies*, Workingham: Addison-Wesley.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Korajlić, N. & Dautbegović, A. (2012). *Osnovi kriminalistike*. Travnik, Univerzitet u Travniku
- Kragujević, G. (1991). *Metodika fizičkog vaspitanja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kržalić, A. (2007). *Privatna sigurnost*. Sarajevo: Centar za sigurnosne studije

- Krstić, S. (2012). *Bezbedonosna procena ugroženosti određenih ličnosti*. Beograd, Kompanija „Milenium grup“
- Moratić, Z. & Ahić, J. (2015). *Bliska zaštita VIP ličnosti*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosni studij, Univerzitet u Sarajevu
- Moratić, Z. (2015). *Predvidivi model selekcije i obuke profesionalaca za blisku zaštitu VIP ličnosti u BiH/Foreseeable Selection Model and Training of Professionals for VIP Close Protection in BiH*. *Zbornik sažetaka*, 1(1), 27-28.
- Obradović, S. K. (2011). *Planiranje, regrutovanje i selekcija kadra u Ministarstvu unutrašnjih poslova RS*. *Nauka, bezbednost, policija*, 16(1), 135-156.
- Orlović, L., Orlović, A., & Karlović, R. (2015). Motivacija za rad, radna uspješnost i razvoj karijere kao instrumenti upravljanja ljudskim potencijalima–percepcija policijskih službenika. *Policija i sigurnost*, 24(3/2015), 226-247.
- Rađenović, R., (2003), *Bezbednost određenih ličnosti i objekata*, MUP RS, Beograd
- Šoš, H. i Rađo, I. (1998). *Mjerenje u kineziologiji*. Sarajevo: Fakultet za fizičku kulturu
- White, M. D., & Escobar, G. (2008). Making good cops in the twenty-first century: Emerging issues for the effective recruitment, selection and training of police in the United States and abroad 1. *International Review of Law, Computers & Technology*, 22(1-2), 119-134.

Pravni okviri

- Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine, 27-04 sa izmjenama 63-04, 05-06, 33-06, 58-06, 15-08, 63-08, 35-09 i 07-12 od 02.08.2016
- Zakon o policiji Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 31/09)
- Zakon o unutrašnjim poslovima Federacije BiH („Službene novine FBiH“, br. 49/05)
- Zakon o policiji i unutrašnjim poslovima, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 57/1
- Zakon o Direkciji za koordinaciju policijskih tijela BiH od 15.02.2012
- Zakon o policiji Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije iz 2016 godine.
- Zakon o policiji Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, NN34/11, NN130/12, NN33/15

ANALYSIS OF COMPONENTS OF SUCCESS OF CLOSE PROTECTION TEAM MEMBERS IN PUBLIC AND PRIVATE SECURITY

Review scientific paper

Abstract

The aim of this paper is to present an analysis importance of the components of the success of the members of the teams for the close protection of VIP persons in public and private security. For the purposes of this work, an expert analysis was carried out, in which 24 experts from the field of close protection from the region and Europe participated who were the members of the team for close protection of VIP persons for at least 5 years, working in all positions. Evaluated are the necessary components of the team's success for the close protection of VIP persons working at a medium threat level in accordance with the model mostly used in the region and Europe. The mentioned model includes a minimum of two vehicles during the security transport of VIP persons by motor vehicles and an average number of agents. The results of this research, after analyzing special anthropological characteristics, indicate that there are statistically significant differences in the value of certain factors. The results of this research are of crucial importance for the planning and implementation of specialist training as well as the formation of teams that work at an intermediate level of threat, taking into account the individualities and characteristics of the members of the mentioned team.

Keywords: Performance components, analysis, close protection team, private and public security

Podaci o autoru

Zlatko Moratić, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. E-mail: moraticz@gmail.com.

OBUČENOST I OPREMLJENOST SISTEMA ZAŠTITE I SPAŠAVANJA BOSNE I HERCEGOVINE U SITUACIJAMA VEZANIM ZA HBRN MATERIJALE

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 14. 9. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 20. 11. 2023.

Kenan HODŽIĆ

Ognjen JEVĐENIĆ

Abstract

Radijacijska i nuklearna sigurnost i bezbjednost regulisana je i kontrolisana oblast. Najprije zbog zajedničke važnosti za čovječanstvo. Bosna i Hercegovina ima uspostavljen pravni, odnosno institucionalni okvir, s tim što je zbog decentraliziranog kompleksnog sistema nejasno da li su oformljeni HBRN timovi, koje zadatke i uloge ostvaruju i da li je postupanje ujednačeno. U ovom istraživanju glavni fokus je na analizi složenosti sistema, te ulogi Državne regulatorne agencije za radijacijsku i nuklearnu sigurnost kao centralnog organa i Federalne uprave civilne zaštite kao nižeg entitetskog tijela u obučavanju i osposobljavanju timova za incidentne situacije vezane za HBRN materijale. Istraživanje je empirijskog karaktera i kvalitativnog dizajna. Ovim istraživanjem prikazat ćemo stepen opremljenosti institucija Bosne i Hercegovine, odnosno mjere i aktivnosti koje se poduzimaju kako bi se spriječili događaji i incidenti u najširem posmatranju čime ćemo ukazati na preporuke za kvalitetniju opremljenost i poboljšanje djelovanja institucija u sprečavanju vanrednih događaja i incidentnih situacija.

Keywords

Bosna i Hercegovina, HBRN, DRARNS, FUCZ, incidenti, obuka, zaštita i spašavanje

1. UVOD

“Radioaktivnost je pojava nestabilnosti atomskih jezgara, koju je otkrio Bekerel 1896. godine. To je svojstvo nekih vrsta atoma da im se jezgre spontano mijenjaju i pritom emitiraju energiju u obliku zračenja. Ta se promjena jezgre naziva radioaktivnim raspadom” (Brozović, Kovačec i Ravlić, 2009). Izvore radioaktivnosti dijelimo na prirodne (zračenje Sunca i Svemira, izloženost zračenju radioaktivnih tvari koje se nalaze u predmetima koji nas okružuju, hrani i piću koje konzumiramo u toku naše svakodnevnice) i umjetne koje je u bilo koje svrhe proizveo čovjek.

Pojmovi incidentna situacija sa radioaktivnim materijalom i vanredni događaji sa radioaktivnim materijalima (u daljem tekstu: RVD) su dijametralno suprotni, ako posmatramo te pojmove u Bosni i Hercegovini i svijetu. U Bosni i Hercegovini pod vanrednim događajem sa radioaktivnim materijalima smatramo pojavu koja je posljedica različitih mogućih uzroka, kao npr. gubitka ili krađe radioaktivnih izvora; pronalaženja napuštenog radioaktivnog izvora; kontaminiranog materijala ili predmeta; gubitka zaštite opasnog radioaktivnog izvora; nekontroliranog ispuštanja radioaktivnih supstanci u okoliš; radioaktivne kontaminacije; nefunkcioniranja sigurnosnog sistema; sabotaze; potencijalnih oštećenja izvora i drugih vanrednih događaja koji se mogu desiti tokom rada sa izvorima jonizirajućeg zračenja (nepravilno rukovanje izvorima, nepravilna aplikacija radionuklida, požar, eksplozija), oštećenja tokom transporta radioaktivnog/ih izvora i sl. Pod incidentom se podrazumjeva radijacijski vanredni događaj na ograničenom, užem i često zatvorenom prostoru, dok se u međunarodnoj konstelaciji, pod incidentom najčešće podrazumjevaju vanredni događaji i situacije sa radioaktivnom materijalima koje imaju kriminogenu pozadinu.

1.1. Pravni i intitucionalni okvir postupanja u Bosni i Hercegovini

Međunarodna Agencija za Atomsku Energiju (u daljem tekstu: IAEA) se nalazi na samom vrhu hijerarhijske ljestvice i ima ključnu ulogu u izradi i praćenju nacionalne transpozicije legislativne. Uputstva koja je izradila IAEA inicijalna su u formiranju pravilnika, priručnika, uputstava koja se tiču ove oblasti od strane Državne regulatorne agencije za radijacijsku i nuklearnu sigurnost (u daljem tekstu: DRARNS) kao centralnog organa Bosne i Hercegovine nastalog 2009. godine.

Legislativa koja se odnosi na ovu oblast u BiH je potekla iz *Zakona o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosti u BiH (2007)*. Zakon koji je donio DRARNS, odnosno, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je krovni dokument po pitanju zaštite od zračenja. Donesen je u saradnji sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju IAEA, nakon nekoliko godina pripreme i prelaska regulatornih organa sa entitetskih na državni nivo. Donošenje ovog zakona omogućilo je pristup daljim razradama pravilnika i akcionih planova, koji su u ovisnosti od političke volje na entitetskim nivoima usvajani relativno sporo. U decembru 2010. godine Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine je donijelo *Priručnik o standardnom operativnom postupku odgovora na NHBRE incidente (2011)*. Priručnik koji je tada izdat je rađen prema tadašnjim NATO standardima po pitanju obučavanja.

Državni akcioni plan u hitnim slučajevima zaštite stanovništva od jonizirajućeg zračenja u slučaju vanrednog događaja, nuklearnog udesa ili nastanka nuklearne štete (2016) je prvi put predložen 2013. godine i prosljeđen svim agencijama koje bi mogle pomoći izradu istog. Tek nakon tri godine 2016. godine, isti je i usvojen. U poglavlju 3. obrazložen je odgovor i standardne operativne procedure dok su u poglavlju 5. prikazane sheme koordinacije. Osnovni razlog usvajanja je priključivanje Bosne u Hercegovine putu prema Europskoj uniji. Neophodno je napomenuti da dio primjedbi na akcioni plan nije usvojen, što stvara određene probleme prilikom implementacije, kako onih koji su doneseni tako i onih koji se tek trebaju donijeti. Ovim Akcionim planom se uređuje sistem pripremljenosti i odgovora na radijacijski vanredni događaj u Bosni i Hercegovini. Prvi dio obrađuje opšte uvodne teme: predmet i cilj dokumenta kao i pravni osnov za njegovo donošenje. Drugi dio detaljno obrađuje procjenu i vrstu prijetnji, ulogu nadležnih institucija kao i tipizirane scenarije koji se mogu desiti u

Bosni i Hercegovini, što predstavlja osnovu za adekvatan odgovor na radijacijski vanredni događaj. Treći dio Plana predstavlja najvažniji dio ovog Plana, odnosno samu suštinu Plana za radijacijski vanredni događaj, obzirom da obrađuje teme kao što su obavješćavanje, aktiviranje i upravljanje radijacijskim vanrednim događajima. Četvrti dio Plana se odnosi na sve aktivnosti u vezi sa organizacijom, opremanjem i obučavanjem, koje je potrebno poduzeti da bi u slučaju radijacijskog vanrednog događaja odgovor bio uspješan. Na samom kraju ovog dokumenta se nalaze prilozi koji upotpunjuju Plan. Problem Akcionog Plana je taj, što se još uvijek nije ništa poduzelo po pitanju pravljenja timova, šta je čija odgovornost po pitanju postupanja agencija, odnosno koje poslove koja agencija može obavljati. U postupku je formiranje državne komisije koja će razmatrati ova pitanja, ali ista još uvijek nije usvojena od strane Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, a kada će još uvijek je nepoznanica.

Pravilnik o vanrednim radiološkim događajima u djelatnostima sa izvorima jonizirajućeg zračenja (2016) jeste akt koji je donesen 2016. godine nakon više godina razrade. Baziran je na aktivnostima nosilaca autorizacije, tj. pravnih lica koji posjeduju i rukuju radioaktivnim, nuklearnim materijalima, odnosno uređajima u kojima se nalaze radioaktivni izvori, kao i RTG uređaji. Ove uređaje nosioci autorizacije koriste prilikom obavljanja svojih poslova, odnosno skladište ih. U istom je decidno objašnjeno šta je potrebno ispuniti od strane pravnog lica da bi bio nosilac autorizacije, kakav kadar mora da ima, na koji način da postupi i u kom vremenskom roku da obavijesti DRARNS, te koga je potrebno obavijestiti i uključiti u slučaju vanrednog događaja. Nakon ovog priručnika, u okviru projekata pod EU P44, P57 i P58, izrađene su još dvije standardne operativne procedure i to „Standardni Operativni Postupak (SOP) za timove hemijsko-biološko-radiološko-nuklearne zaštite (HBRN tim)“ izdat 2016. godine u kojem su navedeni postupci jedinica civilne zaštite za HBRN na terenu, i „Standardni operativni postupak za prikupljanje i uzorkovanje tragova hemijsko-biološko-radiološko-nuklearnom (HBRN) incidentu“ izdat 2019. godine u kojem su opisani postupci na licu mjesta od strane policijskih agencija.

1.2. Obučenosť i opremljenosť

Obučavanje i uvježbavanje za odgovor na RVD predstavlja jedan od najvažnijih infrastrukturnih elemenata, i pritom se razlikuju specijalističke obuke i praktične vježbe. Ključnu ulogu zauzima oprema koja se koristi naročito za jedinice prvog odgovora što je dio bez kojeg se krizni menadžment ne može posmatrati. Prema autorici Sikira (2021) dijeli se na:

- zaštitnu opremu;
- oprema za ličnu dozimetriju;
- oprema za detekciju i pretragu terena;
- oprema za određivanje vrste radioaktivnog izotopa.

Po pitanjima HBRN materijala, zaštitna oprema se dijeli na:

- sistemi za disanje;
- odijela „C“ tipa zaštite;
- odijela „B“ tipa zaštite;
- odijela „A“ tipa zaštite.

Spremnosť sistema BiH da odgovori na RVD testira se izvođenjem redovnih vježbi u kojima učestvuju sve nadležne institucije u skladu s ovim planom. Pri izvođenju vježbe za testiranje sistema za odgovor na RVD provjeravaju se pojedini segmenti pripremljenosti za odgovor (npr. sistem izvještavanja i komunikacije, prvi odgovor na događaj, tok izvještaja i podataka itd.). Ključni princip pripremljenosti za RVD je: organiziraj – opremi – obuči, odnosno, organiziraj, materijalno-tehnički opremi i obuči planirane snage za djelovanje.

Pripreme i postizanje pripremljenosti za RVD zasnivaju se na procjeni radijacijske prijetnje i pratećih rizika vodeći računa o utvrđivanju i analizi hazarda, geografije – reljefa, orografije i pedologije tla, klime i meteoroloških uslova, vjerovatnoće masovne kontaminacije i prekograničnih efekata i utjecaja na hranu i pitku vodu i dr. Od naročitog značaja za planiranje resursa je osiguravanje neophodnih kapaciteta kao što su oprema, softver, snage, obuka, vozila, logistika, finansije i to u različitim fazama, kao što slijedi:

Za prevenciju – rano otkrivanje i pripremljenosť:

- za monitoring, rano otkrivanje i obavještavanje/upozoravanje javnosti;
- za operativnu komunikaciju u slučaju RVD-a;
- za detekciju i dozimetrijsku kontrolu (vazduha, tla, hrane i proizvoda) na granici i unutar BiH;
- za laboratorijsku kontrolu uzoraka (vazduha, tla, hrane i proizvoda);
- za procjenu prijetnji i rizika od RVD-a;
- za hitne i dugoročne mjere radiološke zaštite (sklanjanje, evakuaciju i relokaciju);
- za hitne zdravstvene mjere zaštite od zračenja (jodnu profilaksu, biodozimetrijsku kontrolu, medicinski transport i tretman);
- za ublažavanje neradioloških posljedica (stres i panika).

Za fazu odgovora na RVD i otklanjanje posljedica:

- za komandu na mjestu incidenta (namjenska vozila, tehnička sredstva komunikacije i druga oprema);
- za neposrednu radiološku zaštitu (ljudi, domaćih životinja, namirnica biljnog i animalnog porijekla, vode i vodnih objekata);
- za sigurnosť i bezbjednosť mjesta događaja (čuvanje dokaza, snaga, imovine);
- za hitno medicinsko spašavanje i zaštitu;
- za dekontaminaciju;
- za transport (snaga, žrtava, stanovništva) prilikom evakuacije;
- za završnu sanaciju RVD-a.

Za oporavak i rehabilitaciju:

- za istrage i vještačenja;
- za otklanjanje posljedica (dugoročne mjere uklanjanja zračenja i zaštite okoliša, poljoprivrednog zemljišta i vitalnih resursa);
- za dodatno specijalističko opremanje za radiološku zaštitu;
- za zdravstvenu zaštitu stanovništva zahvaćenog zračenjem.

Vremenski interval izvođenja vježbi treba biti najmanje jednom godišnje za službe prvog odgovora, dok se za kompletno aktiviranje sistema pripremljenosti za odgovor na RVD vježbe organiziraju najmanje jednom u pet godina. Organiziranje i realizacija vježbi u oblasti radiološke i nuklearne sigurnosti i zaštite u nadležnosťi je DRARNS-a u saradnji s drugim institucijama i

organima koji učestvuju u izvođenju vježbi. Institucije koje učestvuju u pripremi i odgovoru na RVD u BiH osiguravaju obuku lica koja izvršavaju radne zadatke, dužnosti ili na bilo koji način učestvuju u pripremi i odgovoru na RVD. Takve obuke mogu biti organizirane od strane domaćih institucija ili u saradnji s međunarodnim organizacijama i institucijama (npr. IAEA, Ministarstvo energije SAD-a, WHO, NATO i sl.), koje imaju već pripremljene specijalizirane programe. Uobičajene teme za obuke su:

- Komandni sistem za incidente u slučaju RVD-a;
- Procjena rizika na taktičkom, operativnom i strateškom nivou;
- Zaštita od jonizirajućeg zračenja u slučaju većih RVD-a i masovne radioaktivne kontaminacije;
- Masovna radioaktivna dekontaminacija;
- Sklanjanje i evakuacija pri masovnoj radioaktivnoj kontaminaciji;
- Zaštita od psihičkog stresa u slučaju RVD-a i tretman PTSP-a.

Isto tako, planiranje, organizacija i izvođenje vježbi u oblasti zaštite i spašavanja u nadležnosti je Ministarstva sigurnosti BiH i organa za civilnu zaštitu entiteta i Brčko Distrikta BiH. Nadležni organi uprave za civilnu zaštitu entiteta i Brčko Distrikta BiH na osnovu svojih zakona o civilnoj zaštiti, odnosno zaštiti i spašavanju planiraju i organiziraju vježbe zaštite i spašavanja na svom području, i u to planiranje i koordinaciju priprema uključuju i Ministarstvo sigurnosti BiH ako scenario sadrži situacije koje sežu do nivoa države ili prekograničnog incidenta. Na isti način, u domenu vježbi na državnom nivou sa međunarodnim učesćem ili međunarodnih vježbi na koje je pozvana i BiH, Ministarstvo sigurnosti BiH, u skladu s *Okvirnim zakonom o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih ili drugih nesreća u BiH* (2008), planira, organizira i izvodi ove vježbe u saradnji s nadležnim organima uprave za civilnu zaštitu entiteta i Brčko Distrikta BiH. U saradnji s njima Ministarstvo sigurnosti BiH vrši evaluaciju izvedenih vježbi i izrađuje odgovarajuće edukativne materijale o stečenim iskustvima.

2. METODE

Eksperti uposleni i delegirani od strane DRARNS BiH i Federalna uprava civilne zaštite (u daljem tekstu: FUCZ) su za potrebe ovog istraživanja konsultovani zbog procjene realizacije aktivnosti koje se tiču obuka i opreme značajne za provedbu mjera i redovnih aktivnosti u skladu sa normativima od značaja. Institucije su direktno odabrane zbog važnosti djelovanja i što su prirodni i primarni saveznici u sprečavanju vanrednih događaja i prevencije uzroka. Autori su u periodu od 19.7.2022. do 19.9.2022. godine obavili polustrukturirane intervjue kako bi se sagledale pojedinosti i eventualne nedorečenosti na oba nivoa realizacije edukacija i obuka.

Pitanja koja su bila u osnovi ovog istraživanja bila su jednostavna:

1. Kakva je uloga DRARNS-a, FUCZ-a i Centra za zaštitu od zračenja u obučavanju i osposobljavanju timova za incidente situacije, kada je riječ o hemijskom, biološkom, radiološkom i nuklearnom materijalu?
2. Kako se postupa s industrijskim izvorima zračenja u slučaju incidentne situacije?
3. Jesu li oformljeni timovi za HBRN i imaju li osiguranu zaštitnu opremu?
4. Koja su ograničenja, kako legislative tako i o pitanju koordinacije na terenu u slučaju incidentnih situacija s radioaktivnim materijalima?

5. Koje mjere se poduzimaju kako bi se spriječili incidenti (politike, planovi i programi obuke, rasprava inicijative itd)?
6. Kako biste ocijenili stepen opremljenosti institucija Bosne i Hercegovine po pitanju zaštite?
7. Kakvi su napori drugih institucija o ovom pitanju i kolika je njihova učinkovitost u harmonizaciji procedura postupanja i osnaživanja snaga koje bi učestvovala u rješavanju ovakvih problema u BiH?
8. Koje su vaše preporuke za poboljšanje djelovanja institucija i organa u sprečavanju incidentnih situacija?

Prema istaknutom setu pitanja centralna tema je da li država Bosna i Hercegovina može samostalno obučavati postupajuće timove i da li je na odgovarajućem stepenu opremljenosti. Autori su tragali za poukama i porukama, odnosno lekcijama i iskustvima koja su od značaja za cjelovito sagledavanje opremljenosti sistema Bosne i Hercegovine i ovaj rad upravo destilira i sintetizira provedeno empirijsko istraživanje. U okviru narednih poglavlja realnije i dublje će biti prikazane sporne teme današnjice kako bi stekli preciznu sliku o stanju u BiH.

Naučni cilj ovog istraživanja je deskriptivno i heuristički orijentisan ka sistemu Bosne i Hercegovine i opremljenosti, odnosno organizaciji timova agencija koje postupaju u slučajevima situacija u vezi sa hemijskim, biološkim, radiološkim ili nuklearnim događajima.

3. REZULTATI I DISKUSIJA

3.1. Politike i programi obuka i uloga institucija u obučavanju i osposobljavanju timova o hemijskom, biološkom, radiološkom i nuklearnom materijalu

Kada govorimo o politikama i programima obuke ispitanici su se posebno osvrnuli na *Politiku o sigurnosti izvora jonizirajućeg zračenja u BiH* (2012). U ovoj politici definisano je deset osnovnih principa zaštite od izvora jonizirajućeg zračenja. Osvrnut ćemo se na primarnu odgovornost za sigurnost i bezbjednost izvora jonizirajućeg zračenja koja pripada nosiocu autorizacije, odnosno vlasniku, pravnom licu koje ima licencu/registaciju u ovisnosti od rizika¹. Svaki izvor nepoznatog vlasnika je prethodno imao vlasnika. U okviru toga i prema Pravilniku o izvorima visoke aktivnosti i izvorima nepoznatog vlasnika definiše se da se u slučaju pronalaska izvora nepoznatog vlasnika prva aktivnost kreće od pokušaja pronalaska zadnjeg vlasnika gdje su uključeni i policijski organi, a nakon čega aktivnosti preuzima DRARNS BiH. Princip sprečavanja vanrednog događaja obavezuje da se u postupku mora dostaviti sigurnosni plan gdje se tačno vidi kako će se postupati sa tim izvorom u toku radnog vijeka tog izvora ali i za recimo odobrenje pojedinačnog prevoza.

Mjere i aktivnosti kojima se može utjecati na sprečavanje nastanka prirodne i druge nesreće, na spašavanje ugroženih ljudi i materijalnih dobara, odnosno mjere na pravovremenom otklanjanju posljedica prirodnih i drugih nesreća, kao i organiziranje određenih snaga civilne zaštite, odnosno zaštite i spašavanja za provedbu planiranih mjera i aktivnosti, ostvaruju se kroz programiranje i planiranje zaštite izradom posebnih dokumenata, programa razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća (u daljem tekstu: planovi zaštite i spašavanja)

¹ Za kobalt-60 na televoltnoj mašini nosilac autorizacije je Klinički centar Univerziteta u Sarajevu, dok je u industrijskoj radiografiji nosilac pravni subjekt koji posjeduje defektoskope.

koji se donose na svim entitetskim nivoima vlasti. *Program razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća u Federaciji Bosne i Hercegovine od 2021. do 2028. godine i Plan zaštite i spašavanja zajedno s Procjenom ugroženosti od prirodnih i drugih nesreća* (u daljem tekstu: procjena ugroženosti) tri su glavna dokumenta za utvrđivanje ukupne organizacije i funkcioniranja sistema zaštite i spašavanja u FBiH. Programom razvoja (2021) utvrđuju se politike i strategije u oblasti zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u kojima se definiraju konkretni programi, projekti i investicije usaglašene s utvrđenom politikom i strateškim pravcima razvoja zaštite i spašavanja.

Veoma je značajna i *Strategija sprečavanja i neširenja oružja masovnog uništenja* (2018) i Akcioni plan za sprovedbu Strategije kojeg primarno vodi Ministarstvo vanjskih poslova, Obavještajno-sigurnosna agencija, Granična policija, Direkcija za koordinaciju policijskih tijela i Ministarstvo odbrane, dok su kroz obuke uključeni i entitetski nivoi sa Vladom FBiH kroz FMUP i FUP i Vladom RS-a kroz MUP RS. U tom planu određena je obuka od strane DRARNS-a, carine i Granične policije BiH po pitanju detekcije radioloških i nuklearnih materijala. Međutim, prema akcionom planu trebaju se održavati vježbe jednom godišnje i takve se ne održavaju.

Kada govorimo o većim i složenijim obukama, ispitanici navode da se tokom 2005. godine održala prva obuka po pitanju menadžmenta u incidentnim situacijama sa HBRN materijalima u organizaciji agencije *Defense Threat Reduction Agency* (DTRA) Ministarstva odbrane SAD-a. U periodu od 2003. do 2008. godine jedan broj vatrogasnih jedinica je kompletirao HBRN obuke kroz isti projekat, dok je FBI održao set obuka i donirao opremu za HBRN incidente za SIPA-u i FUP. Bosna i Hercegovina je uključena kroz projekte P44, P57 i P58 koje vodi Evropska komisija i Odjeljenje za međunarodnu saradnju i razvoj (EU DG DEVCO). Unutar ova tri projekta urađene su dvije standardne operativne procedure za postupanje timova prvog odgovora civilne zaštite u Bosni i Hercegovini, koji je urađen sa određenim manjkavostima, kao i operativne procedure za prikupljanje i uzorkovanje tragova u hemijsko-biološko-radiološko-nuklearnom incidentu. Obje SOP-e su urađene od strane Ministarstva sigurnosti BiH i podliježu proceduralnim promjenama u narednom periodu. Drugi SOP je urađen na osnovu uputstva IAEA i uputstva koji je urađen za zemlje EU pod nazivom *“Collection and sampling of evidence on CBRN crime scenes”*, izdatog od strane Nacionalnog forenzičkog centra Švedske i Švedske odbrambeno istraživačke agencije. U decembru 2010. godine Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine je donijelo Priručnik o standardnom operativnom postupku odgovora na NHBRE incidente. Priručnik koji je tada izdat rađen je prema tadašnjim NATO standardima. Ovdje napominjemo da je ovo priručnik koji se trebao primjenjivati na području cijele Bosne i Hercegovine. Najveći problem po pitanju primjene istog je bilo nepostojanje multilateralnog sporazuma na nivou postupajućih agencija. 2019. godine kroz projekat P57 EU DG DEVCO izdat je standardni operativni postupak za prikupljanje i uzorkovanje tragova hemijsko-biološko-radiološko-nuklearnom incidentu u kojem su opisani postupci na licu mjesta od strane policijskih agencija. Jedan od nedostataka je da postupajuća jedinica u okviru predmetne agencija koja izađe na lice mjesta, isključivo zbrinjava samu sebe dok bi se ustvari na licu mjesta trebalo nalaziti više stanica za dekontaminaciju. Po projektu P56 određene procedure za civilnu zaštitu i postupanje na licu mjesta nisu kompatibilne. Neujednačenost u Federaciji BiH riješena je putem sporazuma između FUP i FUCZ i Zavoda za zaštitu javnog zdravstva FBiH. U okviru projekta EU P57 i P58, EU konzorcij je 2019. godine dovršio obuku instruktora iz tri agencije iz BiH i to Agencije za forenzička ispitivanja i vještačenja, FMUP-a i MUP-a Republike Srpske, a tokom 2020. godine

dostavljena je oprema za opremanje po jednog tima u navedenim agencijama, koji bi izlazili na lice mjesta u slučajevima krivičnih djela sa korištenjem HBRN materijala.

Retrospektivno posmatrajući, DRARNS BiH je nastao 2009. godine, savjetodavan je organ i nije posebno operativan u slučaju nastanka incidentne situacije osim po pitanju inspekcije i djelovanja spram izdavanja dokumentacije akreditacije i nadzora u okviru regulatorne kontrole. U skladu sa članom 8. Zakona o radiološkoj i nuklearnoj sigurnosti (2007) u Bosni i Hercegovini DRARNS je državni partner Međunarodnoj agenciji za energiju IEAE i ostalim međunarodnim organizacijama i tijelima². U saradnji sa drugim organizacijama bilateralno se vrše edukacije iz oblasti zaštite radioloških i nuklearnih oblasti. DRARNS posjeduje *Regulatory authority integrated system*³ u kojem je sadržano 95% svih izvora jonizirajućeg zračenja iz BiH.

Kada govorimo o nižim organizacijskim nivoima entiteta Federacija BiH ili Republika Srpska, u skladu sa recimo *Uredbom o organiziranju službi zaštite i spašavanja Federacije BiH* (2021), Služba za radiološko-hemijsko-biološku zaštitu formirana je pri Zavodu za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine. Navedenom Uredbom i Ugovorom o međusobnim pravima i obavezama u vršenju poslova zaštite i spašavanja iz nadležnosti službe utvrđene su obaveze i zadaci navedene službe. Centar za zaštitu od zračenja kao dio Zavoda za javno zdravstvo FBiH ujedno je i dio Službe za radiološko-hemijsko-biološku zaštitu. Veoma sličan način organiziranje je uspostavljen i na nivou entiteta Republika Srpska i Distrikta Brčko.

Na koncu, nakon provedenih intervjuva možemo zaključiti kad je riječ o obrazovanju i edukaciji u BiH nema edukativnog centra koji se odnosi na hemijski, biološki, radiološki i nuklearni materijal. Edukacija timova za postupanje trebala bi da se vrši u organizaciji zvaničnih institucija od strane edukovanog kadra na državnom nivou. U ovom dijelu se najdalje otišlo u Federaciji Bosne i Hercegovine gdje je održana početna obuka u korištenju zaštitne opreme od HBRN materijala, na kojoj su učestvovali pripadnici FMUP i FUCZ. Međutim, potrebno je održavanje većeg broja naprednih obuka po ovom pitanju.

3.2. Način postupanja s industrijskim izvorima zračenja i mjere koje se poduzimaju u slučaju incidentne situacije

Preko 90% prisutnih izvora jonizirajućeg zračenja u BiH pripada medicinskoj oblasti i industrijskoj radiografiji (DRARNS BiH, 2021). Preostali dio pripada obrazovnim institucijama u okviru laboratorija za istraživačke aktivnosti. Rezultati istraživanja pokazali su da je u BiH veoma prisutan problem sa napuštenim gromobranama sa ugrađenim radioaktivnim materijalom kojih ima raspostranjenih u BiH. 2019. godine je u građevinskom preduzeću „Bosna“ nestao radioaktivni materijal tog tipa bez prethodnog odobrenja za skidanje. Takvih gromobrona i danas imamo na autobuskoj stanici u Zenici, u Feroelektru u Zenici, Napretku u Tešnju ili u Sabixu u Maglaju. Nakon velikih majskih poplava iz 2014. godine zabilježeno je da su se na otpadima pojavljivali izvori zračenja ovog tipa. Poslije 2014. nakon poplave bila je velika revizija

² Zakon o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosti u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, broj 88/07

³ RAIS je kreiran od strane Međunarodne agencije za nuklearnu energiju 2010. i počeo se koristiti 2011. godine u BiH. Ima meni za nuklearne materijale i pristup je moguć samo jasno utvrđenom broju lica. Ranije korišteni radioaktivni izvori prolaze regularne inspekcije a što se tiče nuklearnih materijala kakav je recimo osiromašeni uranij u *end user* formi kakvi su recimo defektoskopi ili televoltna mašina, DRARNS ih obuhvata putem *SAFEGUARD*-a.

nestalih izvora ovog i drugog tipa, dok je policijska aktivnosť bila usmjerena na odgovornosť za nestale izvore. Kad se desi vanredni događaj prema prethodno iznesenim primjerima obično prvi odgovor polazi od obraćanja civilnoj zaštiti nakon čega se aktivnosťi upućuju na DRARNS što pokazuje nedovoljnu kulturu svijesti i poznavanja uloga i nadležnosťi specifičnih organa.

Zakonom o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosťi u BiH kao i nizom podzakonskih propisa, za izvore koji su pod regulatornom kontrolom DRARNS BiH, a ovisno o kojem izvoru ionizirajućeg zraćenja je riječ, definirane su obaveze izrade planskih dokumenata po kojima korisnik postupa u slučaju RVD. Pored toga, Državnim akcionim planom o hitnim slučajevima zaštite stanovnišťva od ionizirajućeg zraćenja u slučaju vanrednog događaja, nuklearnog udesa ili nastanka nuklearne štetne utvrđen je sistem pripravnosťi i odgovora na radijacijski vanredni događaj u raznim scenarijima, kada imamo korisnika izvora ionizirajućeg zraćenja, kao i kada je nepoznat vlasnik izvora zraćenja. Izvori jonizirajućeg zraćenja koji su pod regulatornom kontrolom DRARNS BiH, a ovisno od karakteristika izvora, korisnik izvora jonizirajućeg zraćenja u skladu sa podzakonskim propisima izrađuje planska dokumenta po kojima postupa u slučaju radijacijskog vanrednog događaja. Zakon o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosťi normira saradnju sa drugim tijelima i upravama u odnosu na sadržaj rada DRARNS⁴. U slučaju detekcije zraćenja DRARNS sa postupajućim inspektorom izlazi na lice mjesta i nalaže stranci da u saradnji sa tehničkim servisom pokrene proceduru po pitanju zbrinjavanja⁵. Stoga, na osnovu zapisnika stranke, odnosno nosioca autorizacije i DRARNS-a pokreće se procedura i uklanjanje na osnovu odobrenja o skladištenju. Konkretni pozitivni doprinosi su obuke i edukacije menadžmenta koje provodi DRARNS sa propisanom osnovnom četverosatnom obukom jasno pokazuje da su krajnji korisnici izvora nosioca jonizirajućeg zraćenja znatno kooperativniji kada kompletiraju obuku. Ovaj način međutim treba biti ujednačen i maksimalno provodiv. S druge strane, kada se procijeni ili utvrdi mogućnosť nastanka prirodne ili druge nesreće postupa se po Planu zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća općine/grada koji sadrži organizaciju zaštite i spašavanja u tri situacije, i to:

- za fazu preventivne zaštite;
- za fazu spašavanja ugroženih i nastradalih ljudi i materijalnih dobara i ublažavanje nastalih posljedica;
- za fazu otklanjanja nastalih posljedica i stvaranje uvjeta za normalizaciju života na ugroženom području.

Plan zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća utemeljen je na procjeni ugroženosti od prirodnih i drugih nesreća općine/grada. Pored navedenoga, *Državnim akcionim planom o hitnim slučajevima zaštite stanovnišťva od ionizirajućeg zraćenja u slučaju vanrednog događaja, nuklearnog udesa ili nastanka nuklearne zaštite* (2016) utvrđen je sistem pripravnosťi i odgovora na RVD, odnosno na hitnu situaciju koja zahtijeva aktivnosťi na ublažavanju rizika ili štetnih posljedica po ljudsko zdravlje i sigurnosť, materijalna dobara, kvalitetu života ili okoliša. Ovo podrazumijeva nuklearni ili radiološki vanredni događaj u Bosni i Hercegovini. U skladu s

⁴ Zakon o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosťi u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, broj 88/07, član 7. i 8. stav 1. tačka I)

⁵ Po Pravilniku o inspekcijском nadzoru izvora jonizirajućeg zraćenja ako postoji životna ugroženosť inspektor može na licu mjesta dati naredbu za slućajeve kada se incident desi u okviru stranke koja ima regulatornu kontrolu.

tim odgovor na radijacijski vanredni događaj ovisi o scenariju i kategoriji radijacijskih prijetnji (od kategorije I do V). Upravljanje u radijacijskom vanrednom događaju u kojem su uključeni izvori ionizirajućeg zračenja koji se koriste u industriji ovisi o tome je li riječ o korisniku izvora jonizirajućeg zračenja koji je DRARNS BiH autorizirala za obavljanje te je li radijacijski vanredni događaj vezan za objekat ili ne. Pored navedenog moguće je da radijacijski vanredni događaj nije povezan s korisnikom izvora jonizirajućeg zračenja, pa imamo situacije gubitka ili krađe izvora ionizirajućeg zračenja, radijacijski vanredni događaj tokom transporta, teroristički napad i dr.

3.3. Ograničenja po pitanju koordinacije na terenu u slučaju incidentnih situacija s radioaktivnim materijalima

Propisi u BiH su veoma kvalitetni ali poteškoće nastaju sa njihovom implementacijom. Krucijalni problem prema mišljenju ispitanika su entitetske nadležnosti i finansijska ograničenja. U skladu sa Zakonom o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća⁶ FBiH kao stručno-operativna tijela za upravljanje akcijama zaštite i spašavanja na teritoriji FBiH, kantona, općine i grada osnivaju se štabovi CZ. Zakonom su definirane ovlasti Štaba civilne zaštite u upravljanju akcijama zaštite i spašavanja koji, između ostalog:

- odlučuju o upotrebi snaga i sredstava civilne zaštite;
- nalažu provođenje odgovarajućih mjera zaštite i spašavanja, te određuje snage i sredstva koje će provoditi te mjere;
- usmjeravaju, koordiniraju i upravljaju akcijama zaštite i spašavanja svih učesnika angažiranih na zaštiti i spašavanju na svom području;
- nalažu angažiranje snaga i sredstava CZ s područja jednog kantona na ugroženo područje drugog kantona.

Pored navedenoga, kada zaprijeti neposredna opasnost od nastanka prirodne ili druge nesreće (što se u skladu s članom 3. Zakona odnosi i na tehničko-tehnološke nesreće koje nastaju kao rezultat obavljanja djelatnosti) a cijeni se da nije potrebno aktivirati štab CZ, rukovoditelj tijela CZ općine, grada, kantona i FBiH može angažirati snage i sredstva radi poduzimanja mjera i aktivnosti na sprečavanju nastanka nesreće, odnosno ublažavanju njenog djelovanja i rukovodi tim akcijama. Kada je riječ o radijacijskom ili nuklearnom vanrednom događaju i hitnoj situaciji koja zahtijeva aktivnosti na ublažavanju rizika ili štetnih posljedica po ljudsko zdravlje, sigurnost, materijalna dobra, kvalitet života ili okoliš, upravljanje hitnim mjerama zaštite načelno je u nadležnosti korisnika izvora jonizirajućeg zračenja, a ako je riječ o izvoru nepoznatog vlasnika, upravljanje RVD je u nadležnosti DRARNS BiH. Tokom kontradiverzionog pregleda ukoliko se nešto desi na graničnom prelazu najveći problem je djelovanje drugih organa. Stoga, kao nedostatak možemo istaknuti nedovoljan broj terenskih i komandno-štabnih vježbi na kojima bi se uigrali i testirali planovi, kao i nedovoljan broj standardnih operativnih procedura.

Važno je istaknuti da je DRARNS BiH potpisnik Memoranduma o razumijevanju iz oblasti nuklearne i radijacijske sigurnosti sa Ministarstvom sigurnosti po pitanju Granične policije i sa Upravom za indirektno oporezivanje sa aspekta carine. S druge strane nedostaje sporazum sa

⁶ Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, Službene novine Federacije BiH br. 39/03, 22/06 i 43/10, član 106.

Vijećem ministara BiH gdje bi se drugi nedostajući organi cjelovito obuhvatili. Multilateralni sporazum je nulta točka za izradu daljih akcija i jedinstvo procedura po pitanju unutrašnjih sastava timova o međusobnoj koordinaciji i rada na terenu kako bi se izbjegle nedorečenosti, ograničenja legislative i operativnog rada. BiH trenutno ima dva privremena centralna skladišta (jedna van funkcije a drugi za vanredne događaje u mjestu Rakovica) i dosta INTERIM skladišta na licu mjesta⁷. Postoji ideja izgradnje centralnog odlagališta koje nedostaje u BiH gdje bi potencijalni izvori bili smješteni. Također, nedostaje sporazum između FUP i Zavoda za javno zdravstvo o skladištenju materijala za objekat u Rakovici kako bi se olakšao dalji rad. Dakle, značajan problem je neusklađenost i nesinhroniziranost u djelovanju i planiranju. Uz to, nije primjetan princip proaktivnog znanavljanja kadra i veoma je prisutna fluktuacija uposlenika pri čemu se stručni uposlenici u ovoj oblasti izmještaju sa jedne tačke na drugu.

3.4. Stepens opremljenosti institucija Bosne i Hercegovine: timovi za HBRN i oprema

Sposobnost Oružanih snaga Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: OS) u odgovoru na opasne materije i izazove polazi od Zakona o odbrani (2005) a prema odredbama članova 4, 6, 44 i 45, Okvirnog zakona o zaštiti i spašavanju a prema odredbama članova 3, 7 i 14, Sporazuma o saradnji Ministarstva odbrane i Ministarstva sigurnosti potpisanog 2009. godine, te standardnih operativnih procedura za angažovanje OS BiH na pružanju pomoći civilnim strukturama u reagovanju na prirodne i druge nesreće. Raspoloživi kapaciteti OS BiH se tiču pješadijskih, helikopterskih, NUS, inženjerskih, logističkih, jedinica Vojne policije, jedinica za NHB zaštitu i komunikacijskih centara. Brigada taktičke podrške i rod ABHO aktivnosti izvršava preko čete za ABHO sa preko 100 stručnih lica. Dosadašnji angažman čete ABHO se ranije odnosio na:

- dezinfekciju objekata i zemljišta i isumpavanje vode tokom poplava u 2014. godini;
- utvrđivanje toksičnosti hemijskog otpada na lokaciji bivše kasarne OS BIH u Mostaru;
- angažovanje na deminerskom radilištu na detekciji sumnjivih predmeta i kontrolu prisustva alfa i beta čestica kao i mjerenje jačine doze gama zračenja tokom 2019. godine;
- angažovanje čABHO u pripremi i podršci realizaciji vježbi;
- uzimanje uzoraka sumnjivih predmeta na lokaciju Butile 2017.godine;
- angažovanje pripadnika čete ABHO i medicinskih timova u pet općina na poslovima dezinfekcije površina i objekata;
- mjerenje radioaktivnosti na lokacijama OS BIH i na zahtjev civilnih struktura.

U skladu s Okvirnim Zakonom o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u BiH koji okvirno uređuje zaštitu i spašavanje ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u BiH te, između ostalog i nadležnost institucija i tijela BiH u području zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća. Temeljem člana 15. Okvirnog zakona, ostale institucije i tijela na nivou BiH koje djeluju na području zaštite i spašavanja, dužne su planirati i provoditi mjere zaštite i spašavanja, te koordinirati planiranje i izvršavanje poslova i zadataka s Ministarstvom sigurnosti BiH. Nadalje, na osnovu odredbe člana 22. institucije i tijela na nivou BiH izrađuju operativne planove zaštite i spašavanja od

⁷ U ArcelorMittalu se nalaze izvori koji se ne koriste i zbog nepostojanja glavnog skladišta isti nisu prebaćeni.

prirodnih i drugih nesreća i usklađuju ih s Planom zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća u BiH.

Uobičajeni operativni civilni nivoi rada i formiranje timova počinje i završava na entitetskim nivoima. Članom 40. Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća utvrđeni su elementi organizacije civilne zaštite u Federaciji BiH. Osnovni elementi organizacije civilne zaštite su temelji sistema zaštite i spašavanja, odnosno to je posebna struktura koja je u cjelini namijenjena za zaštitu i spašavanje ljudi i materijalnih dobara od svih prirodnih i drugih nesreća. Osnovne elemente organizacije civilne zaštite, pored ostalih čine lična i uzajamna zaštita građana, štabovi civilne zaštite i službe zaštite i spašavanja. Službe zaštite i spašavanja kao poseban oblik civilne zaštite namijenjene su za obavljanje određenih poslova, koji su u neposrednoj funkciji zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od određenih prirodnih i drugih nesreća. Prema članu 122. Zakona službe zaštite i spašavanja organiziraju se u pravnim osobama iz člana 32. Zakona (pravna društva i druge pravne osobe koje obavljaju djelatnosti od neposrednog značaja za zaštitu i spašavanje ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća), koje obavljaju poslove zaštite i spašavanja, a koji proizlaze iz osnovne djelatnosti pravne osobe. Te poslove službe ostvaruju provođenjem preventivnih i operativnih mjera zaštite i spašavanja. Preventivne mjere zaštite i spašavanja službe ostvaruju provođenjem odgovarajućih mjera, postupaka i zadataka u okviru njihove redovne djelatnosti, a kojima se može utjecati na sprečavanje nastanka određenih pojava i opasnosti koje mogu izazvati prirodne ili druge nesreće, a čijim štetnim djelovanjima mogu biti ugroženi životi i zdravlje i materijalna dobra. Operativne mjere zaštite i spašavanja službe ostvaruju provođenjem odgovarajućih mjera, postupaka i zadataka u okviru njihove redovne djelatnosti od momenta angažiranja na zaštitu i spašavanju do otklanjanja posljedica, odnosno do trenutka kada se ocijeni prestaje potreba angažiranja tih službi. Temeljem odredbi Uredbe o organiziranju službi zaštite i spašavanja Federacije BiH Služba za radiološko-hemijsko-biološku zaštitu osnovana je pri Zavodu za javno zdravstvo FBiH. U skladu sa ugovorom o međusobnim pravima i obavezama definirano je da Zavod popuni materijalnu formaciju (utvrđenu u saglasnosti s FUCZ) raspodjelom sredstava i opreme koju Zavod koristi za obavljanje redovne djelatnosti, kao i da FUCZ dostavi plan nabavke sredstava i opreme za narednu budžetsku godinu. Pored toga Služba za radiološko-hemijsko-biološku zaštitu koristi opremu i sredstva koje posjeduje FUCZ. Pored navedenoga, a u skladu s Uredbom o organiziranju federalnih specijaliziranih jedinica civilne zaštite (2021) definirano je formiranje federalnih specijaliziranih jedinica CZ, a između ostalih moguće je formirati federalnu specijaliziranu jedinicu CZ za spašavanje od radioloških, hemijskih i bioloških opasnosti (jedinica za RHB zaštitu). Poslovi i zadaci, opremanje specijaliziranih jedinica vrši se opremom i sredstvima kojima raspolaže Federalna uprava, a oprema i sredstva koja nedostaje bit će nabavljeni prema godišnjim planovima opremanja. Napominjemo da se sve navedeno odnosi na federalne uprave zaštite i spašavanja i specijalizirane jedinice civilne zaštite, ali odredbe Pravilnika o organiziranju službi zaštite i spašavanja i jedinica CZ, njihovim poslovima i načinu rada (2006) definiraju da se službe organiziraju na području FBiH, kantona i općine, a između ostalog i Služba za radiološko-hemijsko-biološku zaštitu.

Opremljenosť operativnog nivoa djelovanja sistema zaštite i spašavanje ali i policijskih agencija realizovana je pretežno kroz donacije i kroz učešće u projektima. Ne postoji proaktivnosť u planiranju finansiranja novih nabavki i ne razmišlja se o održavanju postojeće opreme. Krucijalan

problem kod prihvatanja donacija je da rijetko koja institucija razmišlja o potrebi servisiranja⁸ dok i samo posjedovanje određene opreme ne znači i efektivno i efikasno korištenje.

3.5. Učinkovitost u harmonizaciji procedura postupanja i osnaživanja snaga u BiH i preporuke za poboljšanje djelovanja institucija i organa u sprečavanju incidentnih situacija

Okvirnim sporazumom o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u BiH definirano je da se Planovi zaštite i spašavanja donose radi utvrđivanja ustroja, angažiranja i djelovanja sistema zaštite i spašavanja, zadaće i nadležnosti, ljudskih snaga i potrebnih materijalno-tehničkih sredstava te mjera i postupaka za izvođenje zaštite i spašavanja u prirodnoj i drugoj nesreći. Pored toga institucije i tijela na nivou BiH dužni su na zahtjev Ministarstva sigurnosti BiH dostaviti podatke potrebne za procjenu ugroženosti, Programa razvoja sistema zaštite i spašavanja i Plana zaštite i spašavanja u BiH. Federalni plan izrađuje FUCZ u saradnji s federalnim ministarstvima, a kantonalne planove izrađuju kantonalne uprave civilnih zaštita u saradnji sa službama za upravu općine/grada. Zanimljivo je da u državnom Koordinacijskom tijelu za zaštitu i spašavanje DRARNS BiH nema predstavnika.

Koordinacija u decentraliziranom i subordiniranom ustrojstvu BiH je alfa i omega svih rezultata i uspjeha. Kada su u pitanju federalna ministarstva i druga tijela FBiH, potrebno je poštivanje odredbi zakona i podzakonskih propisa koji uređuju pitanja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća. Također je potrebno osvještavanje ljudi o postojanju izvora zračenja, načina postupanja i svrsishodnosti djelovanja svih organa sa civilnim stanovništvom.

ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina može samostalno obučavati postupajuće timove ali svakako da nije na odgovarajućem stepenu opremljenosti kad je riječ o HBRN materijalima. Poželjno je i potrebno usklađivanje procedura i poštivanje postojećih. U budućnosti moguće je kombinirati vježbe u organizaciji DRARNS-a i institucija zdravstva u oblasti zaštite od jonizirajućeg zračenja, s jedne strane, i vježbi sigurnosti i zaštite i spašavanja koje uključuju ili mogu uključiti scenarije nastalih RVD-a usljed prirodne nesreće velikih razmjera sa višestrukim opasnostima ili nesreća u transportu usljed djelovanja prirodnih fenomena ili tehničkih kvarova, ili usljed djela terorizma primjenom oružja za masovno uništenje. U vježbe treba uvrstiti scenarije sa angažmanom Oružanih snaga BiH, Uprave za indirektno opozivanje BiH, Agencije za sigurnost hrane BiH, Ureda za veterinarstvo BiH i drugih, sa obaveznim uključenjem Koordinacijskog tijela BiH za zaštitu i spašavanje. Isto tako, Ministarstvo sigurnosti BiH, DRARNS, Ministarstvo odbrane BiH, institucije zdravstva i veterinarstva uzajamno osiguravaju odgovarajuće uključenje i učešće u vježbama u organizaciji međunarodnih organizacija (IAEA, NATO, EU, WHO, UNOCHA i dr.), čiju međunarodnu oblast djelovanja pokrivaju nadležnosti navedenih institucija, organa uprave i organizacija u BiH, a radi testiranja sistema:

- za obavješćavanje o nuklearnoj nesreći ili drugom prekograničnom RVD-u;
- za traženje i koordinaciju prijema i pružanja pomoći u skladu s:

⁸ Nakon što uređajima istekne garancijski rok po pitanju servisiranja najveći problem je kalibracija.

- Konvencijom o ranom obavješćavanju o nuklearnoj nesreći;
- Konvencijom o pomoći u slučaju nuklearne nesreće ili radiološke opasnosti;
- kao i u skladu sa Sporazumom između Evropske zajednice za atomsku energiju (EUROATOM) i zemalja koje nisu članice Evropske unije o njihovom učešću u aranžmanima Zajednice o ranoj razmjeni informacija u slučaju radiološkog vanrednog događaja (ECURIE).

U konačnici u BiH treba što hitnije raditi na formiranju jedinstvenog edukativnog centra iz HBRN oblasti kao i na uspostavljanju nedostajućeg popisa krucijalnog inventara i opreme sa potpunim informacijama o upotrebljivosti. Donosioci odluka ovom pitanju moraju posvetiti veću pažnju izdvajanjem finansijskih sredstava za kvalitetniju i adekvatniju potrebnu opremu i nedostajuće obuke.

Literatura

- Brozović, D., Kovačec, A., Ravlić, S. (2019). Hrvatska enciklopedija. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- DRARNS BiH (2021). Izvješćaj o stanju radijacijske i nuklearne sigurnosti u BiH. Sarajevo: DRARNS BiH.
- Državni akcioni plan u hitnim slučajevima zaštite stanovništva od jonizirajućeg zračenja u slučaju vanrednog događaja, nuklearnog udesa ili nastanka nuklearne štete, 2016) *Službeni glasnik BiH 39/16 (2016)*.
- Ministarstvo sigurnosti BiH (2011). Priručnik o standardnom operativnom postupku. Sarajevo: Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine
- Okvirni Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u BiH, 2008) *Službeni glasnik BiH 50/08 (2008)*.
- Politika o sigurnosti izvora jonizirajućeg zračenja u BiH, 2012) *Službeni glasnik BiH 55/12 (2012)*.
- Pravilnik o organiziranju službi zaštite i spašavanja i jedinica CZ, njihovim poslovima i načinu rada, 2006) *Službene novine FBiH 77/06 (2006)*.
- Pravilnik o vanrednim radiološkim događajima u djelatnostima sa izvorima jonizirajućeg zračenja, 2016) *Službeni glasnik BiH 30/16 (2016)*.
- Sikira, S. (2021). Krizni menadžment u incidentnim situacijama sa radioaktivnim materijalom: završni rad. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
- Uredba o organiziranju federalnih specijaliziranih jedinica civilne zaštite, 2021) *Službene novine FBiH 77/18 i 33/21 (2021)*.
- Uredba o organiziranju službi zaštite i spašavanja Federacije BiH, 2021) *Službene novine Federacije BiH 58/06, 40/10, 14/12, 66/12, 11/17, 20/20 i 43/21 (2021)*.
- Vijeće ministara BiH (2018). Strategija Bosne i Hercegovine za sprečavanje širenja oružja za masovno uništenje (2018-2022). Sarajevo: Vijeće ministara BiH.
- Zakon o odbrani BiH, 2005) *Službeni glasnik BiH 88/05 (2005)*.

- Zakon o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosti u Bosni i Hercegovini, (2007) *Službeni glasnik BiH 88/07 (2007)*.
- Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, (2010) *Službene novine Federacije BiH 39/03, 22/06 i 43/10 (2010)*.

TRAINING AND EQUIPMENT FOR BOSNIA AND HERZEGOVINA'S PROTECTION AND RESCUE SYSTEM IN SITUATIONS INVOLVING CBRN MATERIALS

Preliminary note

Abstract

Radiation and nuclear security and safety represent regulated and controlled area. First of all, because of the common importance for humanity. Bosnia and Herzegovina has an established legal, i.e. institutional framework, but due to the decentralized complex system, it is unclear whether CBRN teams have been formed, what tasks and roles they perform and whether the procedure is uniform. In this research, the main focus is on the analysis of the complexity of the system, and the role of the State Regulatory Agency for Radiation and Nuclear Safety as a central authority and the Federal Administration of Civil Protection as a lower entity body in training and equipping teams for incident situations related to CBRN materials. The research is of empirical character and qualitative design. With this research we will show the level of equipment of the institutions of Bosnia and Herzegovina including measures and activities that are undertaken to prevent events and incidents in the broadest view, which will indicate recommendations for improving the preparedness and performance of institutions in preventing extraordinary events and incident situations.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, CBRN, DRARNS, FUCZ, incidents, training, protection and rescue

Podaci o autorima

Kenan Hodžić, MA, viši asistent i doktorant Univerziteta u Sarajevu, Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. E-mail: khodzic@fkn.unsa.ba.

Ognjen Jevđenić, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova – Federalna uprava policije.

KAZNENA DJELA PRIMANJA I DAVANJA MITA U PRAVU REPUBLIKE HRVATSKE

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 20. 7. 2023.
Prihvaćeno/Accepted: 5. 12. 2023.

Damir JURAS
Dijana GRACIN
Hrvoje FILIPOVIĆ

Sažetak

Primanje i davanje mita su kaznena djela za koja su tijela kaznenog progona posebno zainteresirana u otkrivanju (ili bi trebala biti) s obzirom na to da se u mnogim slučajevima radi o interesu primatelja i davatelja mita, a njihov interes za prijavu druge strane nadležnim tijelima je neznatan. U radu su prikazani rezultati provedenog teorijskog, normativnog i empirijskog istraživanja koruptivnih kaznenih djela primanja i davanja mita, a poseban doprinos predstavlja analiza recentne sudske prakse. Autori su analizirali kaznena djela primanja i davanja mita s obzirom na varijable prijavljivanja počinitelja, optužnice i osude, a izvršena je i analiza primanja mita kod policijskih službenika. Na temelju dobivenih rezultata empirijskih istraživanja autori zaključuju da je sudska politika kažnjavanja u Hrvatskoj blaga te predlažu nova rješenja de lege ferenda počevši od sudske kaznene politike pa sve do propisivanja kvalificiranih oblika kaznenog djela primanja i davanja mita. Implikacije koruptivnih kaznenih djela mogu biti ogromne jer potkopavaju povjerenje u državu i njezine institucije te je borba protiv korupcije prioritet za tijela kaznenog progona.

Ključne riječi

korupcija, kaznena djela protiv službene dužnosti, primanje i davanje mita, odgovorna osoba; policijski službenik

1. UVOD

Korupcija je jedna od najstarijih negativnih društvenih pojava i prilagodljiva je društvenim promjenama. Povijest je prepuna slučajeva podmičivanja i nepotizma, ali akademsko proučavanje korupcije prvenstveno je fenomen kasnog dvadesetog stoljeća. Tako na primjer, Williams ne želi davati sveobuhvatnu definiciju korupcije već navodi kako je dostatno opće shvaćanje da je javni dužnosnik korumpiran ako prima novac ili novčanu vrijednost za činjenje nečega što je ionako dužan učiniti, što je dužan ne učiniti ili za korištenje legitimne diskrecijske ovlasti iz

neprikladnih razloga (Williams, 2000). Iako postoje vrlo velike razlike u načinu funkcioniranja korupcije, ona postoji u svakom društvu, u gotovo svakom sektoru i na svim razinama, od lokalne do transnacionalne razine (Heywood, 2018). Svjetski gospodarski forum procjenjuje kako troškovi korupcije iznose više od pet posto globalnog BDP-a. Korupcija negativno utječe ne samo na globalno gospodarstvo već je štetna za društveni i politički razvoj. Kako se to u literaturi često navodi, korupcija smanjuje kvalitetu, učinkovitost i djelotvornost javnih usluga (Rose-Ackerman, 1999), šteti legitimitetu vlade (Holmberg i Rothstein, 2012) i slabi društveno tkivo demokratskog društva (Melgar i sur., 2010; Anderson i Tverdova, 2003; Johnston, 2005). Suzbijanjem korupcije nastoji se smanjiti njezin opseg i vjerojatnost i kao takvo ima i represivnu i preventivnu dimenziju. Dok represija intervenira nakon počinjenog koruptivnog kaznenog djela, prevencija korupcije ima za cilj otkrivanje i uklanjanje mogućnosti za korupciju (Graycar i Prenzler, 2013). Razumijevanje i borba protiv korupcije u Europi, odražava načela vladavine prava, dobro upravljanje javnim poslovima i javnom imovinom, transparentnost i odgovornost (Helfer, Rose i Brewster, 2023). Zahvaljujući međunarodno-pravnim izvorima, a katkada i „pritisicima“ (Hoxhaj, 2020), razvijene su antikorupcijske strategije, a prije svega to se odnosi na mjere prevencije kao i suzbijanju rizika od korupcije (Merloni, 2018). Uporišta za razvoj tih strategija mogu se naći, primjerice, u Merida konvenciji iz 2003. godine, a sastoje se u većem razumijevanju i analizi fenomena, u djelovanju specijaliziranih tijela, transparentnosti i sudjelovanju društva i građana, zaštiti zviždača, definiranju posebnih pravila u području javne nabave, itd. Slijedom toga, u Hrvatskoj je donesen i Zakon o zaštiti prijavitelja nepravilnosti (2022).

Pojedine države sagledavaju korupciju kroz Indeks percepcije korupcije koju je definirala nevladina organizacija *Transparency International* (Foster, 2012, s.12). Radi se o sustavu koji zahtijeva širu perspektivu i analize, ali i raznolike metodološke pristupe. Također, digitalizacija koja se sve više uvodi u javnu upravu čini jedan od važnijih koraka u sprječavanju korupcije: analitika baza podataka, meta analize, pristup otvorenim podacima, umjetna inteligencija itd. (Donati, Piras i Ponti, 2019). Stavljanje korupcije pod kontrolu nesumnjivo je dugotrajan proces koji je specifičan za svaku zemlju (Berman, 2015, s. 5).

Korupciju se u literaturi tretira i kao međunarodni zločin, što dovoljno govori o samoj opasnosti korupcije koja se širi poput virusa u sve segmente društva, a najopasnija je ako zahvaća visoke upravljačke strukture u državama (Roksandić Vidlička, 2017, s. 63). Korupcija se često promatra kao krovni pojam koji se odnosi na niz specifičnih nezakonitih aktivnosti primjerice tzv. „velike korupcije“, „sitne korupcije“, „aktivne korupcije“, „pasivne korupcije“, podmićivanje, krađe, prijevare, iznuđivanje, zlouporabu diskrecijskog prava, favoriziranje, nepotizam, neprimjereni politički doprinosi, itd. (Langseth, 2012), a sve to pridonosi povećanju društvenih razlika među građanima, podcjenjivanja rada i obrazovanja, te neosnovanog bogaćenja (Božić, 2015, s.104).

Imajući u vidu uvodno navedeno o fenomenu korupcije, autori se u nastavku rada bave istraživačkim pitanjima:

- kako se u teoriji kaznenog prava tumače zakonska obilježja kaznenih djela davanja i primanja mita,
- kako se u (recentnoj) sudskoj praksi tumače i primjenjuju zakonska obilježja kaznenih djela davanja i primanja mita,
- kakva je sudska politika kažnjavanja ovih kaznenih djela i je li ta politika opravdana,
- kakve su službene statistike vezano uz ova kaznena djela općenito, a posebno vezano uz policijske službenike i suce kao počinitelje ovih kaznenih djela, te

- koje je normativne korake poželjno poduzeti kao bi se povećala uspješnost u otkrivanju ovih kaznenih djela i osigurala adekvatnost kažnjavanja počinitelja.

Cilj i svrha ovoga rada jest odgovoriti na spomenuta istraživačka pitanja, ali i ukazati na nedostatan progon odnosno procesuiranje koruptivnih kaznenih djela. Autori nastoje povezati teorijsko, normativno i empirijsko istraživanje tj. analizirati pojam korupcije, primanje i davanje mita počevši od prijavljivanja počinitelja, podizanja optužnice pa sve do osude počinitelja. Kako bi se uočili trendovi kaznene politike sudova analizirano je razdoblje od pet godina, a na temelju rezultata istraživanja daju se preporuke i prijedlozi, sve s ciljem suzbijanja koruptivnih kaznenih djela. U radu su, u odnosu na pojedina stajališta pravne teorije i zakonsku regulativu kaznenih djela primanja i davanja mita, prikazana pravna stajališta iz 26 presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske za navedena kaznena djela i to u predmetima zaprimljenim u tom sudu u razdoblju od 2009. do 2021. godine, koje su izabrane nakon pregleda 119 presuda dostupnih na portalu sudske prakse Vrhovnog suda Republike Hrvatske, 71 za primanje mita i 48 za davanje mita, a prikazane su one koje ponajbolje potvrđuju odnosno objašnjavaju stajališta pravne doktrine i dogovaraju na pojedina pitanja o primjeni zakona.

2. NORMATIVNO UREĐENJE KORUPTIVNIH KAZNENIH DJELA U HRVATSKOM ZAKONODAVSTVU

U hrvatskom pravnom sustavu ne postoji jedinstvena definicija korupcije. Jedna od najčešće korištenih definicija je zlouporaba moći položaja i ovlasti za privatnu korist (toč. 1. 2. Strategije sprječavanja korupcije za razdoblje od 2021. do 2030, s. 21). Ipak u pravnoj doktrini korupcija se u najširem smislu može definirati kao svaka zlouporaba javnih ovlasti radi ostvarivanja privatnih probitaka (Cvitanović i sur., 2018, s. 42). Dinamička dimenzija korupcije izražena je u definiciji prema kojoj se radi o procesu u kojem najmanje dvije osobe nedopuštenom razmjenom u cilju ostvarivanja vlastitih probitaka postupaju na štetu javnog interesa i kršeći moralnu i pravnu normu povrjeđuju temelje demokratskog razvoja, pravnu državu u vladavinu prava (Cvitanović i sur., 2018, s. 407). Roksandić navodi da ne postoji univerzalno prihvaćena definicija gospodarskih kaznenih djela ili međunarodnih gospodarskih kaznenih djela što otežava predlaganje teških gospodarskih kaznenih djela kao kaznenih djela prema međunarodnom pravu (Roksandić Vidlička, 2017, s. 51).

Koruptivna kaznena djela u Republici Hrvatskoj, kao što su primanje i davanje mita sistematizirana su u glavi XXVIII. Kaznenog zakona, 2022 (KZ, 2022) zajedno s ostalim kaznenim djelima protiv službene dužnosti (u ova kaznena djela spadaju zlouporaba položaja i ovlasti iz članka 291., nezakonito pogodovanje iz članka 292., primanje mita iz članka 293., davanje mita iz članka 294, trgovanje utjecajem iz članka 295., davanje mita za trgovanje utjecajem iz članka 296.), a u glavi XXIV. navedena su kaznena djela podmićivanja (zlouporaba povjerenja u gospodarskom poslovanju iz članka 246., primanje i davanje mita u postupku stečaja iz članka 251., primanje mita u gospodarskom poslovanju iz članka 252., davanje mita u gospodarskom poslovanju iz članka 253., zlouporaba u postupku javne nabave iz članka 254., pranje novca iz članka 265.). Koruptivno kazneno djelo u KZ, 2022 nalazi se i u glavi XXXI. kao kazneno djelo podmićivanje zastupnika iz članka 339.

2.1. Statistički podaci o prijavljenim osobama za kaznena djela protiv službene dužnosti (2017. – 2021.)

Iz tablice 1. vidljiv je prikaz kaznenih djela protiv službene dužnosti u kojima prednjači kazneno djelo Zloupotreba položaja i ovlasti opisano u članku 291. KZ, 2022. Spomenuto kazneno djelo ima trend povećanja od 2017. godine, a uspoređujući tu godinu (58) sa zadnjim promatranim razdobljem (80) vidljivo je povećanje od 37,93 % za razliku od kaznenog djela primanja kada je u prvom promatranom razdoblju evidentirano 14 kaznenih djela, a u zadnjem 10 i tu dolazi do smanjenja od -28,57 % dok je kod davanja mita smanjenje od 27,78 %.

Tablica 1. *Kaznena djela protiv službene dužnosti (2017.–2021.)*

Kaznena djela protiv službene dužnosti	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Zloupotreba položaja i ovlasti članak 291. stavak 1. KZ, 2022	48	36	56	57	58
Zloupotreba položaja i ovlasti članak 291. stavak 2. KZ, 2022	10	5	17	19	22
Primanje mita članak 293. stavak 1. KZ, 2022	8	8	29	12	7
Primanje mita članak 293. stavak 2. KZ, 2022	6	6	-	4	3
Davanje mita članak 294. stavak 1. KZ, 2022	16	20	37	32	12
Davanje mita članak 294. stavak 2. KZ, 2022	2	9	-	1	1
Odavanje službene tajne članak 300. stavak 1. KZ, 2022	-	-	-	2	2

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

3. PRIMANJE MITA

Primanje mita često se smatra istoznačnicom za korupciju, ali Cvitanović i sur. navode da je to samo djelomično točno s obzirom na to da je korupcija širi pojam od primanja mita te obuhvaća i davanje mita i ostala koruptivna kaznena djela, npr. trgovanje utjecajem (Cvitanović i sur., 2018, s. 414). Kao staru društvenu pojavu, korupcija u službi prepoznaje se u zahtijevanju ili primanju poklona ili kakve druge koristi u svezi s obavljanjem ili neobavljanjem službene dužnosti (Pavišić i Veić, 1995, s. 355).

Primanje mita kazneno je djelo pasivnog podmićivanja i pripada u prava, opća službenička kaznena djela, čijim se propisivanjem želi zaštititi i osigurati učinkovito, zakonito i savjesno obavljanje službene dužnosti osoba koje su zaposlene u tijelima državne uprave, tijelima lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravnim osobama kojima su dane javne ovlasti te onemogućiti zloupotrebe koje bi mogle nastati u vezi s obavljanjem tih dužnosti (Bojanić i sur., 2007, s. 399). Počinitelj ovoga kaznenog djela može biti samo službena ili odgovorna osoba.

Službena osoba je državni dužnosnik ili službenik, dužnosnik ili službenik u jedinici lokalne i područne (regionalne) samouprave, nositelj pravosudne dužnosti, sudac porotnik, član Državnog sudbenog vijeća ili Državno-odvjetničkog vijeća, arbitar, javni bilježnik i stručni suradnik koji obavlja poslove iz djelatnosti socijalne skrbi, odgoja i obrazovanja. Službenom osobom smatra se i osoba koja u Europskoj uniji, stranoj državi, međunarodnoj organizaciji koje je Republika Hrvatska član, međunarodnom sudu ili arbitraži čiju sudbenost Republika Hrvatska prihvaća, obavlja dužnosti povjerene osobama iz čl. 87. st. 3. (KZ, 2022).

Odgovorna osoba jest fizička osoba koja vodi poslove pravne osobe ili joj je izričito ili stvarno povjereno obavljanje poslova iz područja djelovanja pravne osobe ili državnih tijela ili tijela jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave (čl. 87. st. 6. (KZ, 2022)). Primjerice, u sudskoj praksi kao odgovorne osobe za primanje mita utvrđene su: povjerenik predstečajne nagodbe za trgovačko društvo (VSRH, I Kž-Us 125/2017-6 od 06. studenog 2020.), predsjednik Komisije nogometnih sudaca Izvršnog odbora Hrvatskog nogometnog saveza (VSRH, I Kž-Us 6/15-8 od 17. svibnja 2017.), viša medicinska sestra na Klinici za urologiju (VSRH, I Kž-Us 14/2016 od 27. studenog 2019.), ravnatelj škole (VSRH, I Kž-Us 130/15-6 od 04. listopada 2016., profesorica na fakultetu (VSRH, I Kž-Us 80/12-7 od 25. svibnja 2012.), nogometni sudac (VSRH, I Kž-Us 7/2016-7 od 11. rujna 2016.), stečajna upraviteljica (VSRH, I Kž-Us 136/10-6 od 30. studenog 2016.). U sudskoj praksi je zauzeto stajalište i da novinar, kojem je ponuđeno mito, ima status odgovorne osobe (VSRH, I Kž-Us-44/2018 od 28. veljače 2019, VSRH, I Kž Us 15/2021 od 07. lipnja 2022.).

Za ovo kazneno djelo neće odgovarati odgovorna osoba na koju se primjenjuju posebne odredbe (posebna kaznena djela) kao što je npr. primanje mita u gospodarskom poslovanju (čl. 252. KZ, 2022). Naime, u tom slučaju se radi o prividnom stjčaju pa dolazi do primjene specijalnog propisa (*lex specialis derogat legi generali*).

Ovo kazneno djelo primjer je nužnog sudioništva u kojem biće kaznenog djela pretpostavlja sudjelovanje jedne osobe kao počinitelja kaznenog djela primanja mita i druge osobe, koja daje mito, kao počinitelja kaznenog djela davanja mita. O nužnom sudioništvu se neće raditi kada službena ili odgovorna osoba zahtijeva mito, a druga strana na to ne pristane.

Objekt radnje jest mito odnosno svaka nepripadna nagrada, dar ili imovinska ili neimovinska korist bez obzira na vrijednost (čl. 87. st. 24. KZ, 2022). To može biti novac, ali i obećanje promicanja ili premještaja u službi, odobravanje kredita za koji nisu ispunjeni uvjeti, davanje stvari (drva za ogrjev, tehničkih uređaja i dr.), prekoredni pregled ili upis na fakultet, dom za starije ili nemoćne osobe, vrtić, prijam na bolničko liječenje i sl. Ovo djelo postoji bez obzira na visinu mita, osim kada je riječ o uobičajenim darovima: znakovima pažnje (Derenčinović, 2001, s. 247). Što su to uobičajeni darovi, faktično je pitanje koje se mora ocjenjivati u kontekstu konkretnog ponašanja. Ipak, treba istaknuti da i primanje sitnih poklona može inicirati korupciju, posebno ako davatelj očekuje određenu uslugu u budućnosti, a primatelj se osjeti dužan to učiniti (Kesić, 2017, s. 61).

Zahtijevanje ili primanje mita može se učiniti neposredno ili preko posrednika, u kojem slučaju posrednik treba raditi sa znanjem i u interesu osobe koja se podmićuje (Tahović, 1956, s. 622).

Kod počinjenja ovog djela, kod primatelja i davatelja mita, mora postojati svijest (*dolus*) da se radi o činidbi i protučinidbi odnosno usluzi i protuusluzi. Dovoljno je da službena ili odgovorna osoba iskazuje spremnost za nezakonito postupanje, a nije važno je li počinitelj zaista namjerava

nezakonito postupiti. Sporazum o radnji počinjenja može biti postignut riječima, ali može biti i prešutan ili postignut konkludentnim činom.

S obzirom na različiti karakter radnji počinjenja kaznenog djela primanja mita i kaznenog djela davanja mita, trenutak dovršenja djela je različit, pa „*nije relevantno da primatelj zna tko mu šalje mito jer je kazneno djelo počinio u času kada je mito uzeo, a kazneno djelo davanja mita je ostvareno već u času kada davatelj mito šalje kako bi ga podmićeni primio.*“, VSRH, I Kž-Us 35/16-6 od 01. lipnja 2016.

Kada službena ili odgovorna osoba nezakonito postupi u svezi s primanjem mita, pa ostvari biće i nekog drugog kaznenog djela, postojat će stjecaj između kaznenog djela primanja mita i tog drugog djela., npr. primanja mita i krivotvorenja javne isprave (Garačić, 2016, s. 876), no u sudskoj praksi je zauzeto stajalište i da se može raditi o prividnom stjecaju odnosno postojati će samo jedno kazneno djelo.

VSRH, u presudi I Kž-Us 45/16-9 od 27. rujna 2016., je utvrdio postojanje realnog stjecaja „*kada je službena ili odgovorna osoba primila mito, a nakon toga iskoristila ili prekoračila granice svoje ovlasti i obavila kakvu radnju koju nije smjela obaviti ili nije obavila radnju koju je morala obaviti. U takvoj kriminalnoj kombinaciji, počinitelj je kaznenim djelom primanja mita za sebe ostvario imovinsku korist, a kaznenim djelom zlouporabe položaja i ovlasti ostvario je imovinsku korist za drugoga (davatelja mita).*“, dok je u presudi I Kž-Us 82/2018-4 od 29. studenog 2018., utvrdio da se u slučaju primanja mita i nesankcioniranja prometnog prekršaja (radi čega je mito primljen) radi o prividnom stjecaju jer „*primanje mita, iako nema sva obilježja zlouporabe položaja i ovlasti, poseban je oblik tog kaznenog djela gdje počinitelj ima namjeru sebi ili drugome pribaviti imovinsku korist i to u vezi s vršenjem određene službe. U konkretnom slučaju radnja izvršenja djela je jedna. Naime, policajci primaju mito upravo kako prekršitelja ne bi evidentirali u službenim evidencijama te sankcionirali kao počinitelja prometnog prekršaja. Iz navedenog proizlazi da je kazneno djelo primanja mita dovršeno uzimanjem novčanog iznosa odnosno plaćenog „gableca“, a neobavljanje službene dužnosti je posljedica primljenog mita unutar jedinstvenog nezakonitog postupanja. Stoga je kod primjene materijalnog prava utvrđenu kriminalnu djelatnost trebalo pravno označiti samo kao kazneno djelo primanja mita iz članka 293. stavka 1. KZ/11. Ovo tim više imajući u vidu da je kazneno djelo primanja mita, prema propisanoj kazni i količini nepravda, teže od kaznenog djela zlouporabe položaja i ovlasti iz članka 291. stavka 1. KZ/11.*“

Citirano stajalište VSRH (I Kž-Us 82/2018-4 od 29. studenog 2018.) da je neobavljanje dužnosti posljedica primljenog mita odnosno da se radi o prividnom stjecaju je pogrešno jer se kazneno djelo primanja mita ostvaruje zahtijevanjem ili primanjem mita, a ne radnjom radi koje je zahtijevano ili primljeno mito, koja radnja predstavlja zasebno protupravno postupanje i predstavlja napad na posebno (drugo) zaštićeno pravno dobro. Naime, nesankcioniranjem počinitelja prometnog prekršaja počinitelj je ostvario protupravnu korist za počinitelja prekršaja u vidu neplaćanja kazne i neevidentiranja u registar počinitelja prekršaja odnosno pričinio je štetu za državni proračun u koji se uplaćuju novčane kazne, što je obilježje kaznenog djela zlouporabe položaja, koje obilježje nije sadržano u opisu kaznenog djela primanja mita.

Ako počinitelj zahtijeva mito pa ga potom i primi, raditi će se o jednom kaznenom djelu primanja mita.

Sudioništvo u djelu primanja mita je moguće ostvariti pomaganjem ako osoba pomaže počinitelju tako da posreduje kod davatelja mita ili za njega primi mito odnosno poticanjem (čl. 37. KZ, 2022) ako osoba, koja nije davatelj mita, nagovara službenu ili odgovornu osobu da primi mit.

Ne postoji stjecaj kad je primanje mita propisano kao kvalificirani oblik nekog drugog kaznenog djela, npr. odavanje i neovlašteno pribavljanje poslovne tajne (čl. 262. KZ, 2022).

Mito se oduzima temeljem općih odredbi KZ, 2022 (čl. 5., čl. 77. – 78.) u postupku prema odredbama glave XXVIII (čl. 556.-563.) Zakona o kaznenom postupku, 2022.

Kazneni postupak za ovo djelo pokreće državni odvjetnik po službenoj dužnosti.

Ovo kazneno djelo ima tri oblika: pravo pasivno podmićivanje (čl. 293. st. 1. KZ, 2022), nepravo pasivno podmićivanje (čl. 293. st. 2. KZ, 2022) i naknadno pasivno podmićivanje (čl. 293. st. 3. KZ, 2022).

3.1. Pravo pasivno podmićivanje

Ovo djelo čini službena ili odgovorna osoba koja zahtijeva ili primi mito, ili koja prihvati ponudu ili obećanje mita za sebe ili drugoga da unutar ili izvan granica svoje ovlasti obavi službenu ili drugu radnju koja se ne bi smjela obaviti, ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koja bi se morala obaviti, a zakonodavac je za počinitelja propisao kaznu zatvora od jedne do deset godina (čl. 293. st. 1. KZ, 2022).

Kod pravog pasivnog podmićivanja, počinitelj izražava spremnost da za nagradu, koja može biti namijenjena i drugoj fizičkoj ili pravnoj osobi, nezakonito postupi. Nije bitno je li počinitelj tražio mito ili mu je ono ponuđeno. Za postojanje djela nije bitno je li počinitelj i primio mito odnosno nije bitno poduzimanje radnje radi čijeg obavljanja je mito primljeno. Bit neprava jest u spremnosti počinitelja da za nagradu nezakonito postupi odnosno sama ta spremnost, potkupljivost, podmitljivost društveno je opasna jer može ugroziti zakonitost i pravilnost službene dužnosti i svega onoga što u sebi sadržava, pa je već i taj prvi zametak korupcije dovoljan da se konstituiraju kazneno djelo odnosno da počne kaznenopravna intervencija (Bačić i Šeparović, 1989, s. 399). U tom smislu VSRH, I KŽ-Us 14/09-3 od 21. 1. 2010., navodi da je kazneno djelo primanja mita izvršeno „primanjem poklona, a neobavljanje službene dužnosti posljedica je primljenog mita unutar nezakonitog postupanja.“, odnosno da je bit neprava tog kaznenog djela „u spremnosti počinitelja da za nagradu nezakonito postupi, time što se dao „kupiti“. Pri tome, samo počinjenje radnje, od strane službene osobe, nije više dio zakonskog opisa tog kaznenog djela, pa za njegovo postojanje nije odlučno je li došlo do poduzimanja radnje za koju se prima mito. Osim toga, u biće kaznenog djela ta radnja ulazi samo kao predmet korupcijskog sporazuma primatelja i davatelja. Neovisno o tome, a nasuprot žalbenim tvrdnjama optuženog J. Č. i I. J., pravilan je zaključak prvostupanjskog suda, da je u konkretnoj situaciji optuženi J. Č., u svojstvu službene osobe MORH-a, a kao član raznih tehničkih povjerenstava MORH-a, obavio službenu radnju koja se nije smjela obaviti, odnosno zauzeo se da navedena povjerenstva daju pozitivno mišljenje i prednost za obavljanje poslova remonta aviona, onome tko mu pristane dati mito, a bez obzira na stvarnu tehničku sposobnost potencijalnih izvršitelja za obavljanje tih poslova.“ (VSRH, I KŽ-Us 131/2019-6 od 04. studenog 2021.), da „poduzimanje radnje u odnosu na koju je prihvaćena ponuda ili obećanje mita, a u ovom slučaju to je pristrano suđenje u korist nogometnog kluba „V. M.“, nije obilježje predmetnog kaznenog djela primanja mita.“; (VSRH, I

KŽ-Us 7/2016-7 od 11. rujna 2019.), da je djelo počinjeno time što je „optuženi I. S. od svjedoka zatražio novac kako djelatnici policije, ovdje optuženici, ne bi prikazali da se desio prekršaj u obitelji, ukoliko uslijedi neka protuusluga od strane svjedoka, odnosno davanje traženog mita.“ (VSRH, I KŽ-Us 31/2016-6 od 19. studenog 2019.), da su su „navedena kaznena djela bila dovršena već u trenutku kada je bio postignut dogovor o prihvaćanju mita.“ Iako je optuženi mito primio naknadno. (VSRH, I KŽ-Us 143/2017-8 od 03. srpnja 2020.)

Radnja počinjenja djela je opisana na više načina: zahtijevanje mita, primanje mita, obećanje mita. Zahtijevanje je jasno i nedvosmisleno traženje poklona ili druge koristi. Takav zahtjev može biti postavljen verbalno (usmeno ili pismeno), simbolima, znacima, aluzijama, gestama ili pokretima ruke. Primanje je uzimanje u posjed poklona ili druge koristi. Primanje obećanja mita je suglasnost za ostvarenje ponude druge osobe o davanju mita.

Ako počinitelj zahtijeva mito pa ga potom i primi, raditi će se o jednom kaznenom djelu primanja mita. Ako počinitelj djeluje preko posrednika tada je posrednik pomagatelj u počinjenju djela.

Dovoljno je da se mito daje radi pridobivanja naklonosti službenika radi poduzimanja bilo koje nezakonite radnje iz njegovog djelokruga odnosno buduća nezakonita radnja ne mora biti precizno određena. Bit ovog kaznenog djela je u sporazumu o „nedozvoljenoj razmjeni“ između podmićivača i podmićenog, a ne u sporazumu o konkretnoj radnji koju zbog obećanog ili primljenog mita službena ili odgovorna osoba ima obaviti (Derenčinović, 1999, s. 469).

Mito se daje u vezi radnje službene ili odgovorne osobe. Radi se o radnji koja pripada u djelokrug njezinih ovlaštenja. Iako je radnja protuzakonita ona je i dalje službena radnja. *VSRH, I KŽ-Us 131/2019-6 od 04. studenog 2021. je utvrdio da „nije važno treba li tu radnju, za koju se prima mito, po unutarnjem službenom rasporedu obaviti druga službena osoba, s istim službenim položajem i ovlastima, a ne ona koja je podmićena.“, a u presudi I KŽ-Us 54/2015-8 od 19. prosinca 2018., je, obzirom da radnja radi čijeg poduzimanja počinitelj zahtijeva mito mora imati karakter službene radnje, naveo da „inkriminirano postupanje optuženog I. K. – prevoženje u osobnom vozilu u Republiku Hrvatsku osobe za koju zna da joj je otkazan boravak (pa joj time omogućiti nedozvoljeni ulazak i boravak u Republici Hrvatskoj) – nema karakter službene radnje koja bi bila poduzeta izvan granica ovlasti koje optuženi I. K. ima kao policijski službenik Policijske postaje S.,“ pa njegovo „protupravno postupanje nema obilježja terećenog kaznenog djela protiv službene dužnosti, primanja mita iz članka 293. stavka 1. KZ/11.“*

Ovo se djelo može počiniti i kod primjene diskrecijske ocjene ako se službena radnja obavi protivno interesima službe. Kad je u pitanju podmićivanje za buduću radnju, nije potrebno da se ta radnja precizno odredi jer se radi o sporazumu, u kojem se još ne zna koja će se točno radnja tražiti, ali se zna da je kupljena i plaćena službena radnja iz kruga službenih djelatnosti odnosno službene ili odgovorne osobe (Pavlović, 2015, s. 1241).

Kazneni progon za ovaj oblik kaznenog djela zastarijeva nakon 20 godina (v. čl. 81. st. 1. podst. 3. KZ, 2022).

3.2. Odgovornost policijskih službenika, državnih odvjetnika i sudaca za primanje mita

Sprječavanje kaznenih djela i prekršaja, njihovo otkrivanje i prikupljanje podataka o tim djelima i počiniteljima je policijski posao (čl. 3. st. 1. toč. 3. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, 2019). Državno odvjetništvo samostalno je i neovisno pravosudno tijelo ovlašteno

i dužno postupati protiv počinitelja kaznenih djela i drugih kažnjivih djela, poduzimati pravne radnje radi zaštite imovine Republike Hrvatske te podnositi pravna sredstva za zaštitu Ustava Republike Hrvatske i zakona (čl. 3. st. 1. Zakona o državnom odvjetništvu, 2022). Sudovi štite Ustavom, međunarodnim ugovorima i zakonima utvrđeni pravni poredak Republike Hrvatske te osiguravaju jedinstvenu primjenu prava, ravnopravnost i jednakost svih pred zakonom. Sudovi odlučuju u sporovima o temeljnim pravima i obvezama čovjeka, o pravima i obvezama Republike Hrvatske i jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te o pravima i obvezama drugih pravnih osoba, izriču kazne i druge mjere počiniteljima kaznenih djela i prekršaja utvrđenih zakonom i drugim propisima, odlučuju o zakonitosti općih i pojedinačnih akata javnopravnih tijela, rješavaju sporove o osobnim odnosima građana, radne, trgovačke, imovinske i druge građanskopravne sporove te odlučuju u drugim pravnim stvarima kad je to zakonom određeno (čl. 3. Zakona o sudovima, 2023).

Za učinkovitu borbu protiv korupcije važno je da tijela nadležna za progon i sankcioniranje koruptivnih radnji časno i predano rade svoj posao odnosno da se iz redova policije, državnog odvjetništva i sudova uklone svi oni koji na bilo koji način surađuju sa osobama iz kriminalnog miljea odnosno i sami sudjeluju u koruptivnim radnjama.

Kada policijski službenik, državni odvjetnik ili sudac primi mito, to predstavlja negaciju njihove službe i najteža je povreda službene dužnosti, kojom se opstruira funkcioniranje pravne države i ruši povjerenje građana u državni aparat i vladavinu prava.

VSRH, u presudi I Kž-Us 143/2017-8 od 03. srpnja 2020., je istaknuo da se „svako primanje dara ili već prihvaćanje obećanja dara od strane službenih osoba, pogotovo policajaca, kao protuusluge za izvršenje neke protupravne radnje u službi, bez obzira na vrijednost mita, ne može bagatelizirati. Stoga je takvim počiniteljima bez obzira na prividno bagatelne iznose mita potrebno izreći adekvatnu društvenu osudu kao što je to u odnosu na opt. B. i opt. L. učinio sud prvog stupnja, tako da njihove žalbe, kao i žalba opt. A. koji je bio samo pomagač, zbog odluke o kaznenim sankcijama, a u kojima ne iznose niti jedu okolnost koju ne bi već imao u vidu prvostupanjski sud, nisu osnovane.“

VSRH dosljedno ističe značaj policijske službe u sprječavanju i otkrivanju kaznenih djela i apsolutnu neprihvatljivost koruptivnog djelovanja policijskih službenika, pa je tako istaknuo da „optuženi D. S. dva kaznena djela primanja mita počinio u svojstvu policijskog službenika za vrijeme obavljanja službe, dakle, kao osoba koja se obvezala zakon provoditi i zakon poštivati, pri čemu svoju službu očito nije doživljavao kao odgovornu i važnu zadaću u službi građana i društva u cjelini već kao mogućnost dodatne i nezakonite zarade, a koju mogućnost je i iskoristio, te je svojim koruptivnim djelovanjem, nebrigom za značaj i odgovornost službe koju obnaša, kao i nebrigom za posljedice, ugrozio povjerenje građana u važnu instituciju društva, koja upravo postoji radi građana i koja je u službi samih građana. Naime, optuženik je kazneno djelo počinio u svojstvu policijskog službenika, dakle, osobe zadužene za kontrolu zakonitosti u ponašanju drugih čime je uvelike narušio ugled službe koju je obavljao što dovodi do nepovjerenja građana prilikom postupanja policijskih službenika u istovrsnim situacijama te svakako treba imati odraza u kazni za predmetna kaznena djela (VSRH, I Kž-Us 73/2015-8 od 20. studenog 2019.) odnosno da su „policijski službenici takvim nezakonitim postupanjem kršili osnovnu svrhu svoje policijske profesije, čiji je temeljni zadatak zaštita i sprječavanje građana u počinjenju kaznenih djela te otkrivanje takvih djela, a ne njihovo činjenje.“(VSRH, I Kž-Us 139/2016-8 od 28. rujna 2020.).

U petogodišnjem razdoblju (2018. – 2022.) podnesena je kaznena prijava protiv 20 policijskih službenika za ukupno 39 kaznenih djela primanja mita. U istom razdoblju radi primanja mita je pokrenut disciplinski postupak (teže povrede službene dužnosti policijskih službenika propisane su čl. 96. Zakona o policiji, 2019, a primanje mita policijskih službenika pravno se kvalificira kao zlorporaba položaja u službi ili izvan službe ili prekoračenje ovlasti u službi i nedolično ponašanje u službi ili izvan službe kada teško šteti ugledu policije – čl. 96. toč. 3. i 7. Zakona o policiji, 2019) protiv 19 policijskih službenika, za jednog policijskog službenika je utvrđeno da nije odgovoran, dok ih je 12 proglašeno odgovornim za težu povredu i izrečena im je disciplinska kazna prestanak državne službe, dok je disciplinski postupak protiv 6 policijskih službenika u tijeku (izvor: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Služba za odnose s javnošću, dopis klasa: 008-01/23-01/29, urbroj: 511-01-11-23-7 od 07. veljače 2023.).

Iz tablice 2. vidljiva je negativna pojavnost, a to je povećanje broja kaznenih djela od strane policijskih službenika pa je tako u prvom promatranom razdoblju evidentirano 10 kaznenih djela primanja mita, a u zadnjem razdoblju 21 kazneno djelo što je povećanje za 110 %. Otkrivanje spomenutih kaznenih djela primanja mita upućuje da je sustav kontrole na zavidnoj razini kada uspije detektirati spomenuta kaznena djela. Ne treba zanemariti i činjenicu da je to otežano s obzirom na „policijske službenike“ koji zasigurno znaju ili pokušavaju učiniti sve da ne budu otkriveni. Ipak ovakvo povećanje je negativna pojava i svakako treba poduzeti brojne radnje u cilju njezinog sprječavanja.

Tablica 2. *Policijski službenici (PS) kao počinitelji kaznenih djela (KD) primanja mita*

Kazneno djelo primanja mita	2018.		2019.		2020.		2021.		2022.	
	PS	KD	PS	KD	PS	KD	PS	KD	PS	KD
293./1.	3	9	3	2	2	2	2	1	6	21
293./2.	-	-	-	-	3	3	-	-	-	-
293./3.	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Svega	4	10	3	2	5	5	2	1	6	21

Izvor: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Služba za odnose s javnošću, akt klasa: 008-01/23-01/29, urbroj: 511-01-11-23-7, od 07. veljače 2023.

Tablica 3. *Disciplinski postupci i kazne protiv policijskih službenika radi primanja mita*

Godina	Pokrenuto postupaka	Odluke disciplinskog suda			
		Odluka o odgovornosti		Kazna Prestanak državne službe	U radu
		Nije odgovoran	Odgovoran je		
2018.	3	-	3	3	-
2019.	3	1	2	2	-
2020.	7	-	4	4	3
2021.	2	-	-	-	2
2022.	4	-	3	3	1

Izvor: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Služba za odnose s javnošću, akt klasa: 008-01/23-01/29, urbroj: 511-01-11-23-7, od 07. veljače 2023.

U razdoblju od 2018. do kraja 2022. godine, pet sudaca je bilo privremeno udaljeno od obnašanja sudačke dužnosti radi pokretanja kaznenog postupka zbog kaznenog djela primanja mita. Od navedene brojke protiv dva suca kazneni postupci su još uvijek u tijeku te im se svaka tri mjeseca produljuje privremeno udaljenje od obnašanja sudačke dužnosti; dva su suca razriješena na vlastiti zahtjev, a 1 je razriješen u stegovnom postupku s obzirom da se protiv istog vodio i stegovni postupak zbog stegovnog djela nanošenja štete ugledu suda i sudačke dužnosti (izvor: Državno sudbeno vijeće, dopis broj: PPI-4/23-2 od 13. veljače 2023.). Podaci o broju podnesenih kaznenih prijava i stegovnih postupaka protiv državnih odvjetnika i sudaca nisu dostupni: Ministarstvo unutarnjih poslova je, u citiranom odgovoru Službe za odnose s javnošću, navelo da ne raspolaže podacima o kaznenim djelima primanja mita od strane pravosudnih dužnosnika; Ministarstvo pravosuđa i uprave, u dopisu klasa: 008-02/23-01/06, urbroj: 514-02-03-03-01/01-23-03 od 08. veljače 2023., navelo je da ne posjeduju informacije o stegovnim postupcima protiv sudaca i državnih odvjetnika, a Državnoodvjetničko vijeće, u e-mailu od 15. veljače 2023., navelo je da primanje mita nije propisano kao zasebno stegovno djelo za državne odvjetnike, pa nemaju informaciju o stegovnim postupcima radi primanja mita.

3.3. Nepravo pasivno podmićivanje

Ovaj oblik kaznenog djela čini službena ili odgovorna osoba koja zahtijeva ili primi mito, ili koja prihvati ponudu ili obećanje mita za sebe ili za drugoga da unutar ili izvan granica svoje ovlasti obavi službenu ili drugu radnju koja bi se morala obaviti, ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koja se ne bi smjela obaviti, a počinitelju je zapriječena kazna zatvora od jedne do osam godina (čl. 293. st. 2. KZ, 2022).

Kod nepravog pasivnog podmićivanja, počinitelj zahtijeva ili prima mito da unutar ili izvan granica svoje ovlasti obavi radnju koja bi se morala obaviti ili ne obavi radnju koja se ne bi smjela obaviti. Pojednostavljeno rečeno, da požuri obavljanje radnje i ostvarivanje kakvog prava ili pravnog interesa stranke, odnosno ne učini nešto što ionako ne bi smio učiniti (Dragičević Prtenjača, 2009, s. 246). Razlika u odnosu na pravo podmićivanje jest u tome što počinitelj čini ono što bi morao učiniti i bez podmićivanja odnosno ne čini ono što ne bi ni smio učiniti, dakle nema povrede službene dužnosti u smislu kršenja zakonitosti.

VSRH, u presudi I Kž-Us 68/2018-6 od 28. studenog 2018., potvrdio je da „nije zabranjeno ručati ili večerati u restoranu s osobom koja to i plati međutim, kada ta osoba učini to sa svrhom ishodovanja pozitivnog i što bržeg rješenja njegovog zahtjeva o kojem odlučuje osoba kojoj plaća te ručkove i večere pa i za cijelo društvo, u čemu i uspije, tada se radi o primanju dara za obavljanje poslova koje bi optuženik morao obaviti, kako je to pravilno zaključio prvostupanjski sud.“

Za dovršenje ovog kaznenog djela dovoljan je sporazum oko nagrade te da službena osoba zna za protučinidbu.

Društvena opasnost djela ogleda se u tome što službena ili odgovorna osoba odbija raditi, iako je to dužna i iako za svoj rad prima plaću; nego privatizira službu i traži da mu zainteresirana osoba plati da bi postupio po zakonu, na koji način službu koristi za vlastito bogaćenje (Juras, 2019, s. 233). Baš zbog te osobitosti privatizacije službe radi ostvarenja osobnih koristi, ovo djelo je na neki način „predbacivije“ od pravog pasivnog podmićivanja (Derenčinović, 2018, s. 416).

Za dovršenje kaznenog djela dovoljan je sporazum oko nagrade. Primjerice, ovaj oblik kaznenog djela činio bi policijski službenik koji bi, po zaprimljenoj prijavi o počinjenom kaznenom djelu,

tražio mito da izda potvrdu o zaprimljenoj prijavi.

Kazneni progon zastarijeva nakon 20 godina (čl. 81. st. 1. al. 3. KZ, 2022).

3.4. Naknadno pasivno podmićivanje

Službena ili odgovorna osoba koja nakon obavljanja, odnosno neobavljanja službene ili druge radnje navedene u stavku 1. i 2. čl. 293. KZ, 2022, a u vezi s njom, zahtijeva ili primi mito, čini djelo naknadnog pasivnog podmićivanja, za koje se može izreći kazna zatvora do jedne godine (čl. 293. st. 3. KZ, 2022).

Ovaj oblik djela se odnosi na slučaj kad je službenik prije toga poduzeo neku nezakonitu radnju ili nije obavio službenu ili drugu radnju koju je morao obaviti ili kad je obavio nešto što je ionako morao obaviti ili nije obavio radnju koju i inače nije smio obaviti, pa u vezi s njima zahtijeva ili primi mito. Vremenski razmak od obavljene ili neobavljene radnje do traženja ili primanja mita nije bitan element za postojanje djela. Nije bitno da li je u vrijeme poduzimanja radnje počinitelj imao namjeru naknadno tražiti mito. Bitno je za ovu kvalifikaciju da mito nije bilo prije toga ni zahtijevano ni obećano (Pavlović, 2015, s. 1242). Posebnost ovog oblika kaznenog djela je izražena u tome što između poduzimanja ili propuštanja službenih radnji i zahtijevanog ili primljenog mita ne postoji uzajamna veza u tom smislu da je postupanje službene ili odgovorne osobe bilo motivirano zahtijevanim ili primljenim mitom, ali se ta veza ogleda u tome što se mito koristi zahtijeva ili prima u vezi sa službom.

Ovo djelo neće postojati ako osoba zahtijeva ili primi mito nakon što joj je prestalo svojstvo službene osobe, ali će postojati ako se počinitelj nalazi u drugoj službi.

Primjerice, ovo bi djelo policijski službenik počinio kada bi od žrtve kaznenog djela tražio mito jer je proveo kriminalističko istraživanje i podnio kaznenu prijavu protiv počinitelja.

Kazneni progon zastarijeva nakon 6 godina od počinjenja djela (čl. 81. st. 1. al. 6. KZ, 2022).

3.5. Prikaz i analiza prijavljenih optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo primanja mita (2017.-2021.)

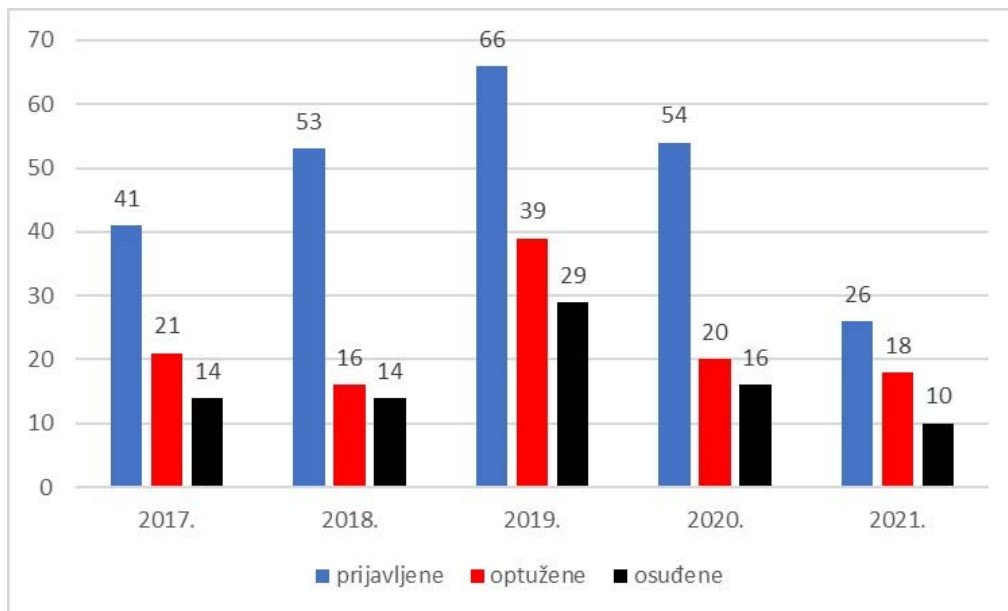
Podaci o broju prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo primanja mita prikazani su u tablici 4. (po pojedinim oblicima kaznenog djela) i grafikonu 1. (ukupno po godinama).

Rezultati istraživanja pokazuju da je u razdoblju od 2017. do 2021. u prosjeku 48 prijavljenih punoljetnih osoba, optuženih 23 i osuđenih 17 za kazneno djelo primanja mita. Iz spomenutih podataka međusobni odnos je sljedeći od prosječnog broja prijavljenih 47,92 % budu i optužene, a 35,42 % osuđene. Bez obzira na samu metodologiju vođenja podataka koji se dostavljaju Državnom zavodu za statistiku kao i samo trajanje sudskog postupka vidljivo je da broj optuženih osoba u odnosu na prijavljene iznosi od 30 do 70 % što upućuje da ima prostora za kvalitetnije pripremanje kaznenih prijava kako bi postotak optužnica bio u većem postotku zastupljen. Možda je čak malo i nepojmljivo da postotak optužnica u odnosu na prijavljene nije veći imajući u obzir činjenicu da policija o svakom djelu mora izvijestiti državnog odvjetnika, a isti je gospodar istrage i ima obvezu da u slučaju manjkavosti prijave da za istu zatraži nadopunu i prikupljanje drugih dokaza. Uspoređujući broj prijavljenih osoba za prvo (2017. – 41) promatrano razdoblje sa zadnjim (2021. – 26) razdobljem vidljiv je trend smanjenja od -36,59 %.

2021.	st. 1.	14	9	7	..	4	1	..	1	1	3	2	..	1
	st. 2.	12	9	3	1	1	1	1
	st. 3.	-	-

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

Grafikon 1. Prijavljene, optužene i osuđene osobe – primanje mita (2017. – 2021.)

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

4. DAVANJE MITA

Kazneno djelo davanja mita je u suštini navođenje službene ili odgovorne osobe na povredu službe. Djelo nije službeničko kazneno djelo odnosno može ga počiniti bilo koja osoba neovisno o svom svojstvu. Ono je antipod djelu primanja mita.

Smještanjem kaznenog djela davanja mita iz članka 294. KZ, 2022 među kaznena djela protiv službene dužnosti, iako nije službeničko kazneno djelo, jasno je istaknuta službena dužnost kao zaštitni objekt ovog kaznenog djela (Brnetić i Ljubej, 2015, s. 780.).

Ovdje je radnja sudioništva (poticanje) podignuta na razinu samostalnog kaznenog djela pa ne ulazi u kazneno djelo primanja mita kao slučaj sudioništva u tom djelu. Na ovaj način je davanje mita kažnjivo kao samostalno djelo i kad ne postoji pasivno podmićivanje, primjerice kada je službenik odbio primiti mito, a opravdano je i iz razloga razlikovanja propisane kazne koja je opravdano viša za primanje nego za davanje mita.

Službena ili odgovorna osoba kojoj se ponudi, da ili obeća mito ne može odgovarati za ovo kazneno djelo pa ni onda kada je inicijativa za podmićivanje potekla od nje. Ako je ona primila mito odgovarati će kao počinitelj kaznenog djela primanja mita, a ne kao sudionik u kaznenom djelu davanja mita.

Ovo kazneno djelo ima dva oblika: pravo aktivno podmićivanje odnosno posredovanje u takvom podmićivanju (čl. 294. st. 1. KZ, 2022) i nepravo aktivno podmićivanje odnosno posredovanje u takvom podmićivanju (čl. 294. st. 2. KZ, 2022), a zakonodavac je propisao fakultativno oslobođenje od kazne za davatelja mita (čl. 294. st. 3. KZ, 2022). St. 4. čl. 348. prijašnjeg Kaznenog zakona, 2011, kojim je bilo propisano vraćanje mita davatelju mita, koji ga je dao na zahtjev službene ili odgovorne osobe i prijavio djelo prije otkrivanja ili prije saznanja da je djelo otkriveno (tzv. neskrivljeno davanje mita), izostavljen je iz Prijedloga zakona odnosno teksta čl. 294. važećeg KZ, 2022 kao kriminalno-politički neosnovan (Obrazloženje Konačnog prijedloga Kaznenog zakona).

Djelo ne postoji kao naknadno podmićivanje osim ako je mito ranije bilo dogovoreno.

Ako je u pitanju pravo aktivno podmićivanje, a službena osoba je ostvarila obilježja i nekog drugog kaznenog djela, tada davatelj mita može biti sudionik u tom djelu.

Počinitelj može djelo počinuti samo s namjerom, a kazneni postupak za ovo kazneno djelo državni odvjetnik pokreće po službenoj dužnosti.

4.1. Pravo aktivno podmićivanje odnosno posredovanje u takvom podmićivanju

Rezultati istraživanja pokazuju da je u razdoblju od 2017. do 2021. u prosjeku 44 prijavljenih punoljetnih osoba, optuženih 29 i osuđenih 26 za kazneno djelo davanja mita (tablica 4.). Iz spomenutih podataka međusobni odnos je sljedeći od prosječnog broja prijavljenih 66,52 % budu i optužene, a 58,82 % osuđene. Potrebno je naglasiti da se samo vođenje odnosi na kalendarsku godinu pa tako za neke godine imamo veći broj optuženih i osuđenih nego prijavljenih, a to je upravo iz razloga što je optužnica podignuta u drugoj godini nego je podnesena prijava, a takva je situacija i s osuđenim osobama. Uspoređujući broj prijavljenih osoba za prvo (2017. – 37) promatrano razdoblje sa zadnjim (2021. – 32) razdobljem vidljiv je trend smanjenja od -13,51 %. Davanje mita je koruptivno kazneno djelo, a iz tablice 5 ipak je vidljiva blaga kaznena politika prema osobama koje počine kazneno djelo primanja mita pa je tako u razdoblju od pet godina bilo osuđeno 130 osoba, a najviše je bilo izrečene kazne zatvora u trajanju od 6 do 12 mjeseci i to njih 68 ili 52,31 %, a slijedi kazna zatvora od 3 do 6 mjeseci i to njih 25 ili 19,23 %. Ovo kazneno djelo čini tko službenoj ili odgovornoj osobi ponudi, dade ili obeća mito namijenjeno toj ili drugoj osobi da unutar ili izvan granica svoje ovlasti obavi službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koju bi morala obaviti, ili tko posreduje pri takvom podmićivanju službene ili odgovorne osobe, a počinitelju se može izreći kazna zatvora od jedne do osam godina.

Radnja izvršenja se sastoji u nuđenju, davanju ili obećanju mita, čime je djelo dovršeno odnosno nije potrebno da primatelj mita u svezi s time nešto učini ili propusti učiniti. Kod obećanja radi se o jednostranoj izjavi volje koja mora doći do druge strane, pa će djelo postojati neovisno da li je službena ili odgovorna osoba prihvatila obećanje mita.

VSRH, u presudi Kzz 17/2018-5 od 09. svibnja 2018., utvrdio je da je kazneno djelo „dovršeno već samim obećanjem dara“ pa nije odlučno da li je dar primljen i da li je nedopuštena službena radnja poduzeta. U presudi I Kž-Us 50/2018-6 od 22. travnja 2021., VSRH je utvrdio da „nije od utjecaja što mito nije dano u novcu jer to nije uvjet za opstojnost tog kaznenog djela“ odnosno da je djelo počinjeno davanjem mita u maslinovom ulju i organiziranjem večere za optuženika koji je „samoinicijativno doveo poveće društvo, čemu se opt. D. S. morala prilagoditi i pripremiti odgovarajući jelovnik.“

Djelo postoji i kad je ponuđena osoba odmah odbila ponudu. Nije bitno ni da li je službena ili odgovorna osoba prethodno odlučila tražiti ili primiti mito. Nije odlučno niti od koga je potekla inicijativa, da li je radnju počinitelj poduzeo samoinicijativno ili na zahtjev službene osobe.

Posredovanje u davanju mita je pomaganje počinitelju djela aktivnog podmićivanja, koje pomaganje se ne tretira kao sudioništvo već kao samostalno djelo.

Kod davanja mita putem posrednika (druge osobe) nije nužno da davatelj mita poimenično zna osobu kojoj se daje ili obećava davanje mita, već je dovoljno da je službena ili odgovorna osoba iz pobliže određenog kruga službenih ili odgovornih osoba kojima se treba dati mito i da je davatelj mita odredio službenu ili drugu radnju koju takve osobe trebaju obaviti u krugu svoje službene ovlasti (Pavlović, 2015, s. 1249). Posredovanje se, primjerice, može ostvariti uspostavljanjem veze između davatelja i primatelja mita, prenošenjem poruka, priopćavanjem uvjeta i dr. Nije bitno kome je mito predano, da li samom počinitelju djela ili rodbini ili posredniku, a kazneni progon zastarijeva nakon 20 godina (čl. 81. st. 1. al. 3. KZ, 2022).

4.2. Nepravo aktivno podmićivanje odnosno posredovanje u takvom podmićivanju

Nepravo aktivno podmićivanje odnosno posredovanje u takvom podmićivanju je oblik djela kojega čini tko službenoj ili odgovornoj osobi ponudi, dade ili obeća mito namijenjeno toj ili drugoj osobi da unutar ili izvan granica svoje ovlasti obavi službenu ili drugu radnju koju bi morala obaviti, ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti, ili tko posreduje pri takvom podmićivanju službene ili odgovorne osobe, a za počinitelja je zapriječena kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Kazneno djelo je dovršen davanjem mita, bez obzira da li je službena osoba poslije toga obavila zahtijevanu nezakonitu službenu radnju.

VSRH, u presudi I Kž-Us 35/16-6 od 01. lipnja 2016., utvrdio je da je kazneno djelo davanja mita počinjeno time što je optuženik službenoj osobi dao „novac da ova obavi radnju koju je u okviru granica svoje ovlasti dužna obaviti. Takvo je njegovo postupanje protupravno i predstavlja kazneno djelo davanja mita iz čl. 294. st. 2. KZ/11 bez obzira što je službena osoba postupala u okviru pravila službe te je obavila radnju carinjenja koju bi na isti način ionako obavila. Naime, radi se o nešto blažem vidu korupcije, o tzv. nepravom podmićivanju kojim se također, kao i kod pravog podmićivanja, podriiva normalno funkcioniranje državnih službi, jer se službenim osobama daje nešto što im ne pripada. Davatelj mita se želi osigurati da očekivana radnje bude obavljena ili želi da se ona ubrza, no i na taj način čini kazneno djelo, bez obzira što time službena osoba nije postupala formalno nepravilno.“ Zastara kaznenog progona nastupa po proteku 15 godina (čl. 81. st. 1. al. 4. KZ, 2022).

4.3. Oslobođenje od kazne

Počinitelj kaznenog djela davanje mita koji je dao mito na zahtjev službene ili odgovorne osobe i prijavio djelo prije njegova otkrivanja ili prije saznanja da je djelo otkriveno, može se osloboditi kazne. Temelj za ovu odredbu je čl. 50. st. 1. KZ, 2022, kojim je propisano da sud može počinitelja osloboditi od kazne za počinjeno djelo kad zakon to izričito propisuje. Svrha odredbe o fakultativnom oslobođenju od kazne davatelja mita je olakšavanje otkrivanja i dokazivanja kaznenog djela primanja mita. Bit ove odredbe je pogodba s davateljem mita kojem se obećava oslobođenje od kazne u zamjenu za njegovo svjedočenje protiv primatelja mita (Derenčinović, 2001, s. 269). U određenim slučajevima ne bi bilo opravdano davatelja mita, iako je dobrovoljno i pravovremeno prijavio djelo, osloboditi od kazne, primjerice kada se ne radi o žrtvi službene ili odgovorne osobe odnosno kada nije bio prisiljen dati mito da bi službena ili odgovorna osoba nešto napravila ili propustila učiniti, već je mito dao radi osobnog probitka, a onda prijavio djelo jer nije bio zadovoljan onim što je podmićena osoba učinila ili propustila učiniti.

U skladu sa svrhom zakonske odredbe, *Visoki kazneni sud Republike Hrvatske, u presudi I KŽ-US 25/2021-8 od 12. siječnja 2022., ističe „oslobođenje od kazne za onoga tko prijavi koruptivno kazneno djelo prije njegova otkrivanja utjecat će pozitivno na društvenu zajednicu i motivirati građane na prijavljivanje ovih kaznenih djela čime će se na učinkovit način prevenirati koruptivna protupravna ponašanja.“*

4.4. Prikaz i analiza prijavljenih optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo davanja mita (2017.-2021.)

Podaci o broju prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo davanja mita prikazani su u tablici 5. (po pojedinim oblicima kaznenog djela) i grafikonu 2. (ukupno po godinama).

Rezultati istraživanja pokazuju da je u razdoblju od 2017. do 2021. u prosjeku 44 prijavljenih punoljetnih osoba, optuženih 29 i osuđenih 26 za kazneno djelo davanja mita (tablica 5.). Iz spomenutih podataka međusobni odnos je sljedeći od prosječnog broja prijavljenih 66,52 % budu i optužene, a 58,82 % osuđene. Potrebno je naglasiti da se samo vođenje odnosi na kalendarsku godinu pa tako za neke godine imamo veći broj optuženih i osuđenih nego prijavljenih, a to je upravo iz razloga što je optužnica podignuta u drugoj godini nego je podnesena prijava, a takva je situacija i s osuđenim osobama.

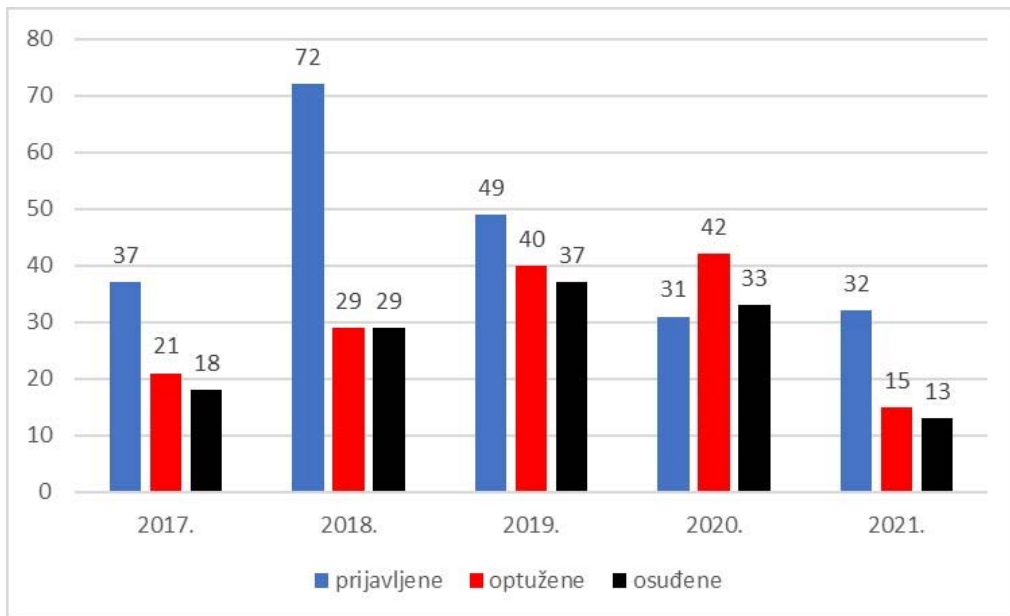
Uspoređujući broj prijavljenih osoba za prvo (2017. – 37) promatrano razdoblje sa zadnjim (2021. – 32) razdobljem vidljiv je trend smanjenja od -13,51 %.

Davanje mita je koruptivno kazneno djelo, a iz tablice 5 ipak je vidljiva blaga kaznena politika prema osobama koje počine kazneno djelo primanja mita pa je tako u razdoblju od pet godina bilo osuđeno 130 osoba, a najviše je bilo izrečene kazne zatvora u trajanju od 6 do 12 mjeseci i to njih 68 ili 52,31 %, a slijedi kazna zatvora od 3 do 6 mjeseci i to njih 25 ili 19,23 %.

Tablica 5. Prijavljene/optužene/osuđene osobe za kazneno djelo davanja mita s obzirom na pokušaj i izrečene sankcije (2017. – 2021.)

Davanje mita čl. 294	Prijavljeni	Optuženi	Osuđeni	Osuđeni – pokušaj	Zatvor uvjet 5 – 10 g. uk.	3 – 5 g. uk.	2 – 3 god.		1 – 2 god.		6 – 12 mj.		3 – 6 mj.	
							uk.	uv.	uk.	uv.	uk.	uv.	uk.	uv.
2017.	st. 1.	30	19	16	2	10					14	10	1	
	st. 2.	7	2	2	-	1					1	1	1	
	st. 3.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2018.	st. 1.	60	20	20	-	14					19	14		
	st. 2.	12	9	9	1	7					9	7		
	st. 3.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2019.	st. 1.	48	39	37	1	15					1	1		
	st. 2.	1	1	-	-	-					-	-		
	st. 3.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2020.	st. 1.	25	37	32	-	28			1	1	20	13	15	3
	st. 2.	6	5	1	-	1			-	-	1	1
	st. 3.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2021.	st. 1.	27	14	12	-	5			2		3	3	7	2
	st. 2.	5	1	1	-	1			-		1	1
	st. 3.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

Grafikon 2. Prijavljene, optužene i osuđene osobe – davanje mita (2017. – 2021.)

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

5. ODNOS KAZNENIH DJELA PRIMANJA I DAVANJA MITA

Concursus necessarius postoji samo kad se kazneno djelo primanja mita (čl. 293. st. 1. i 2. KZ, 2022) vrši primanjem mita, jer su onda na drugoj strani ostvarena obilježja kaznenog djela davanja mita (čl. 294. st. 1. i 2. KZ, 2022). „Iako su kaznena djela primanja i davanja mita u pravilu tzv. delikti susretanja te davatelj i primatelj mita najčešće postižu koruptivni sporazum kojim se definira, uz ostalo i svrha podmičivanja, nije neophodan uvjet za ostvarenje djela davanja i primanja mita da onaj tko daje mito izričito naglasi u koju ga svrhu daje jer je dovoljno da primatelj mita prema svim okolnostima slučaja i odnosu u kojem se nalazi s davateljem zaključi što ovaj od njega očekuje.“; VSRH, I Kž-Us 35/16-6 od 01. lipnja 2016.

Preostali modeli počinjenja djela: zahtijevanje (čl. 293. st. 1. i 2. KZ, 2022) i obećanje (čl. 294. st. 1. i 2. KZ, 2022) mita predstavljaju *concursus voluntarius* jer osoba kojoj se obećava mito nije to dužna prihvatiti, a niti osoba od koje se zahtjeva davanje mita ne mora pristati na takav zahtjev. U ovim dvama kombinacijama postoje suprotstavljene volje odnosno nije uspostavljen korupcijski odnos pa u prvom slučaju postoji kazneno djelo davanja mita, ali ne i djelo primanja mita, dok u drugoj situaciji postoji primanje mita, ali ne i djelo davanja mita.

Osoba koja posreduje između davatelja i primatelja mita će odgovarati za kazneno djelo primanja mita ili kazneno djelo davanja mita ovisno o svojoj namjeri. Ako je njezina volja bila da pomogne primatelju mita tada će odgovarati za pomaganje (čl. 38. KZ, 2022) u kaznenom djelu primanja mita, kojim posredovanje nije propisano kao radnja izvršenja djela, a ako je njezina volja bila pomoći davatelju mita tada će odgovarati za kazneno djelo davanja mita, kojim je posredovanje propisano kao radnja izvršenja djela.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kazneno djelo primanja mita ima tri oblika: pravo pasivno podmićivanje (kada se mito prima da bi se postupilo nezakonito), nepravo pasivno podmićivanje (kada se mito prima da bi se postupilo sukladno zakonu) i naknadno pasivno podmićivanje (kada se mito prima za obavljenju radnju, a nije bilo dogovoreno prije poduzimanja te radnje). Kazneno djelo davanja mita ima dva oblika – pravo i nepravo aktivno podmićivanje, odnosno posredovanje u takvom podmićivanju.

U teoriji kaznenoga prava se ističe da primanje mita postoji bez obzira na visinu mita, osim kada je riječ o uobičajenim darovima („znakovima pažnje“), što je faktično pitanje, no i primanje „sitnih poklona“ je opasno i štetno jer može potaknuti korupciju. Nadalje, ističe se da se zahtijevanje ili primanje mita može učiniti neposredno ili putem posrednika. Stajalište pravne teorije o postojanju stjecaja kaznenog djela primanja mita i drugog kaznenog djela ostvarenog radnjom radi koje je primljen mito, potvrđeno je u sudskoj praksi, dok je stav autora ovoga rada da je pogrešno stajalište sudske prakse da se u takvom slučaju radi o prividnom stjecaju. Pravna teorija podržava zakonsko rješenje prema kojem je već i sama spremnost za primanje mita prvi zametak korupcije odnosno dovoljna da se konstituira kazneno djelo, te opravdava sankcioniranje primanja mita radi obavljanja zakonite radnje ili neobavljanja radnje koja se ionako ne bi smjela obaviti jer se u takvim slučajevima radi o privatizaciji službe radi osobne koristi. U teoriji se ističe da radnja radi koje se prima mito ne mora biti konkretizirana, a kod naknadnog pasivnog podmićivanja da je bitno u vrijeme poduzimanja službene radnje mito nije zahtijevano niti obećano.

U odnosu na kazneno djelo davanja mita u teoriji kaznenoga prava se ističe kako je ovo djelo, iako nije službeničko kazneno djelo, odnosno počinitelj nije službena osoba, smješteno u poglavlje kaznenih djela protiv službene dužnosti da bi se istaknula službena dužnost kao zaštitni objekt kaznenog djela; da kod davanja mita putem posrednika davatelj ne mora precizno odrediti službenu ili odgovornu sobu kojoj daje mito već je dovoljno da je mito namijenjeno za neku osobu iz kruga osoba koje spornu radnju mogu obaviti te da je bit odredbe o fakultativnom oslobođenju od kazne davatelja mita u pogodbi s davateljem kojem se obećava oslobođenje od kazne u zamjenu za njegovo svjedočenje protiv primatelja mita.

Sudska praksa je zauzela stajališta da je primanje mita počinjeno kada je službena ili odgovorna osoba primila mito pa i kada ne zna tko joj šalje mito, a obilježja davanja mita su ostvarena čim davatelj pošalje mito; da je bit neprava u spremnosti počinitelja da za nagradu nezakonito postupi, da se mito daje u vezi poduzimanja službene radnje neovisno je li ta radnja u djelokrugu poslova podmićene osobe, te da se mora sankcionirati primanje mita i za obavljanje dozvoljene službene radnje. Važno je i opravdano stajalište sudske prakse da se djela primanja mita od strane službenih osoba, posebno policijskih službenika, čija je temeljna zadaća sprječavanje i sankcioniranje tj. procesuiranje kaznenih djela i prekršaja, odnosno njihovih počinitelja, ne mogu bagatelizirati bez obzira na visinu mita te je za takva djela potrebno izreći adekvatnu društvenu osudu.

U odnosu na kazneno djelo davanja mita, u sudskoj praksi je istaknuto da je djelo dovršeno već i samim obećanjem dara, da nepripadna korist ne mora biti primljena u novcu, da kazneno djelo postoji i kada se daje nagrada za radnju koja se po zakonu može odnosno mora obaviti jer se funkcioniranje državne službe podrija davanjem službenoj osobi nečega što joj ne pripada, da se oslobođenjem od kazne davatelja mita (koji prijavi to djelo) motiviraju počinitelji

na prijavljivanje kaznenog djela i time se preveniraju koruptivna protupravna ponašanja te da se ne mora izrijekom navesti u koju svrhu se mito daje kada se to može zaključiti prema okolnostima slučaja.

Korupcija je ozbiljan problem koji uništava društvo i državu odnosno šteti građanima te „doprinosi tome da građani gube povjerenje u institucije države“ (VSRH, I Kž-Us 96/14-6 od 10. 09. 2014.) te stoga ne bi trebalo izricati blage kazne jer je zakonodavac, sukladno težini kaznenih djela, propisao dosta stroge kazne koje za primanje mita idu do deset godina zatvora, a za davanje mita do osam godina. Međutim, sudska politika kažnjavanja kaznenih djela primanja i davanja mita je izuzetno blaga. Za kazneno djelo primanja mita najčešće je izricana kazna zatvora u trajanju od 6 do 12 mjeseci (50,60%), od čega je veliki broj kazni izrečen kao uvjetna osuda (17 od 42). Za kazneno djelo davanja mita najčešće je izricana kazna zatvora od 6 do 12 mjeseci (52,31%), od čega je ogromna većina izrečena kao uvjetna osuda (50 od 68).

U odnosu na oba kaznena djela, sagledavajući početnu (2017.) i završnu godinu (2021.) za koju su prikupljeni i analizirani podaci, vidljivo je da je zabilježen manji broj kaznenih djela, a kroz čitavo promatrano razdoblje vidljivo je da je veliki broj prijava odbačen i da sudovi nisu kao utemeljene ocijenili veliki broj optužnica (u odnosu na prijave za primanje mita optuženo je 47,92 % osoba, a osuđeno ih je 35,42 %, dok je u odnosu na prijave za davanje mita optuženo 66,52 % osoba, a osuđeno ih je 58,82 %), što ukazuje na mogućnost i potrebu da policija i državno odvjetništvo ulože dodatne napore u prikupljanju dokaza i procesuiranju počinitelja.

Posebna pozornost posvećena je istraživanju kaznenog djela primanja mita, gdje su počinitelji policijski službenici. Kako bi se uočili trendovi, obuhvaćeno je petogodišnje razdoblje od 2018. do 2022. godine. U promatranom razdoblju podnesena je kaznena prijava protiv 20 policijskih službenika za ukupno 39 kaznenih djela primanja mita. Usporedbom podataka za razdoblje od 2017. do 2021. vidljivo je da policijski službenici „sudjeluju“ s udjelom od 7,55 % u 2017., 4,55 % u 2018., 9,26 % u 2020. i 7,69 % u 2021. godini što zasigurno nije zanemariv postotak. To je alarmantan podatak jer se radi o službenicima koji provode zakon i koji trebaju otkrivati takva kaznena djela, a oni sudjeluju u ovoj opasnoj društvenoj pojavi. Iako statistički podaci za policijske službenike ukazuju da oni nisu imuni na podmićivanje, pozitivno je da je sustav spreman i voljan procesuirati takva djela, dok disciplinski sud opravdano i jedinstveno izriče najtežu disciplinsku kaznu za takvo kršenje zakona. Podaci ukazuju i na prisutnost korupcije među sucima, ali i na procesuiranje takvih djela.

Prijedlog autora je propisivanje kvalificiranog oblika kaznenog djela primanja i davanje mita kada je iznos mita iznad 79.633,69 eura i propisivanje da se kod kaznenog djela primanja mita za službene osobe koje su ovlaštene za procesuiranje i sankcioniranje kaznenih djela ne može izreći uvjetna osuda.

Iako je percepcija javnosti da se nedovoljno čini u otkrivanju i sankcioniranju koruptivnih kaznenih djela, a nesporno je da je sudska politika kažnjavanja kaznenih djela primanja i davanja mita preblaga, ohrabrujuće je to da smo svjedoci svakodnevnog otkrivanja nekog od oblika manipulacije, prijevare, podmićivanja, te drugih kaznenih djela što znači da tijela kaznenog progona ipak imaju samostalnost u odlučivanju te visok stupanj znanja, ali i tehničku opremljenost u slučaju potrebe za provedbom posebnih dokaznih radnji kako bi se otkrili i procesuirali i najsloženiji oblici kaznenih djela i njihovi počinitelji, neovisno o tome o kome se radi.

LITERATURA

- Anderson, C. J. i Tverdova, Y. V. (2003). Corruption, political allegiances, and attitudes toward government in contemporary democracies. *American Journal of Political Science*, 47(1), p. 91–109.
- Bačić, F., Šeparović, Z. (1989). *Krivično pravo – Posebni dio*. Zagreb: Narodne novine.
- Berman, Sh. (2015). *Democracy and Dictatorship in Europe: From the Ancien Regime to the Present Day*. New York: Oxford University Press.
- Bojanić, I., Cvitanović, L., Derenčinović, D., Grozdanić, V., Kurtović, A., Novoselec, P. i Turković, K. (2007). *Posebni dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Božić, V. (2015). Kazneno djelo primanja mita kroz prizmu korupcije između ugovornih liječnika obiteljske medicine i tvornice lijekova. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti*. 6 (1), str. 101–149.
- Brnetić, D. i Ljubej, A. (2015). Analiza korupcijskih kaznenih djela protiv službene dužnosti iz policijske prakse. U: K. Butorac (ur.), *Zbornik radova IV. međunarodne znanstveno-stručne konferencije Istraživački dani Visoke policijske škole u Zagrebu* Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, str. 770–789. https://cpi.gov.hr/UserDocsImages/konferencije/IDVPS/IV/Zbornik_radova_Konferencije_2015pdf.pdf
- Cvitanović, L., Derenčinović, D., Turković, K., Munivrana Vajda, M., Dragičević Prtenjača, M., Maršavelski, A. i Roksandić Vidlička, S. (2018). *Kazneno pravo – posebni dio*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Biblioteka Udžbenici.
- Derenčinović, D. (2001). *Mit (o) korupciji*. Zagreb: NOCCI.
- Derenčinović, D. (2018). *Kaznena djela protiv službene dužnosti*. U: S. Babić (ur.) Cvitanović, L., Derenčinović, D., Turković, K., Munivrana Vajda, M., Dragičević Prtenjača, M., Maršavelski, A. i Roksandić Vidlička, S. *Kazneno pravo – Posebni dio*. Prvo izdanje, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Biblioteka Udžbenici., str. 405–423.
- Derenčinović, D. (1999). *Kaznena djela protiv službene dužnosti*. U: S. Andrašić (ur.), Horvatić, Ž., Šeparović, Z., Cvitanović, L., Turković, K., Derenčinović, D i Kokić, I. *Kazneno pravo – Posebni dio*, Zagreb: Masmedia. str. 446–479.
- Donati, D., Piras, P. & Ponti, B. (2019). *Among the specific prevention tools, the issues related to digitization) (Chapter 9 – “E-Government Strategies And The Preventing Of Corruption”)*. In: Carloni, E., Paoletti, D. (Eds.). Preventing corruption through administrative measure. Morlacchi Editore U.P. p. 281–313.
- Dragičević Prtenjača, M. (2009). Poredbenopravna analiza pasivnog podmičivanja u kaznenim zakonodavstvima Hrvatske, Finske i Slovačke. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16 (1), str. 233–280. <https://hrcak.srce.hr/clanak/129503>
- Fletcher, C. i Herrmann, D. (2012). *The Internationalisation of Corruption*. Gower.
- Foster, S. (2012). *Counter corruption: An international perspective*. In: MacVean, A., Spindler, P. (Eds.). *Handbook of Policing, Ethics and Professional Standards* (1st ed.). New York: Routledge.
- Garačić, A. (2016). *Kazneni zakon u sudskoj praksi*. Rijeka: Libertin naklada.

- Graycar, A. i Prenzler, T. (2013). *Understanding and preventing corruption*. Palgrave Springer.
- Heywood, P., (2018). Combating corruption in the twenty-first century: New approaches. *Daedalus*, 147(3), p. 83–97.
- Holmberg, C. i Rothstein, B. (2012). *Good government: The relevance of political science*. Edward Elgar Publishing.
- Hoxhaj, A. (2020). *The EU anti-corruption report: A reflexive governance approach*. New York: Routledge.
- Johnston, M. (2005). *Syndromes of corruption: Wealth, power, and democracy*. Cambridge University Press.
- Juras, D. (2019). Pasivno podmičivanje policijskih službenika. *Policija i sigurnost*, 28 (2), str. 230–236. <https://hrcak.srce.hr/clanak/324536>
- Kesić, Z. (2017). Pojavni oblici korupcije u policiji, *Žurnal za kriminalistiku i pravo – NBP*, 22 (1), str. 53–73. <https://doi.org/10.5937/nabepo22-13153>
- Langseth, P., (2012). *Measuring corruption*, In: Sampford, C. Shacklock, A., Connors, C. and Galtung, F. Aldershot: (Eds.), *Measuring Corruption*. New York: Routledge. p. 7–44.
- Maurice, P. (2009). *Police corruption: deviance, accountability and reform in policing*. Willan Publishing.
- Melgar, N., Rossi, M. i Smith, T. W. (2010). The perception of corruption. *International Journal of Public Opinion Research*, 22(1), p. 120–131.
- Merloni, F. (2018). *Corruption and Public administration*. New York: Routledge.
- Pavišić, B., Veić, P. (1995). *Hrvatski kazneni zakoni*. Zagreb: VIV – inženjering.
- Pavlović, Š. (2015). *Kazneni zakon*, Rijeka: Libertin naklada.
- Roksandić Vidlička, S. (2017). *Prosecuting Serious Economic Crimes as International Crimes – A New Mandate for the ICC?*. Duncker & Humblot.
- Helfer, L.R., Rose, C. & Brewster, R. (2023). Anti-corruption Regime: Proposing a Transnational Asset Recovery Mechanism. *International Journal of International Law*, 117(4), p.559–600.
- Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and government: Causes, consequences, and reform*. Cambridge University.
- Rothstein, B. (2021). *Controlling corruption, The Social Contract Approach*, Oxford University press.
- Tahović, Đ. J. (1956). *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Savremena administracija.
- Williams R. (2000). *Explaining Corruption*. R.Williams (ed).Cheltenham, UK : Northampton, MA, USA : E. Elgar Pub.

Ostali izvori:

- Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr
- Državnoodvjetničko vijeće, e-mail od 15. veljače 2023.
- Državno sudbeno vijeće, dopis broj: PPI-4/23-2 od 13. veljače 2023.

- Kazneni zakon, Narodne novine broj: 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11.
- Kazneni zakon, Narodne novine broj: 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22.
- Ministarstvo pravosuđa i uprave, dopis klasa: 008-02/23-01/06, urbroj: 514-02-03-03-01/01-23-03 od 08. veljače 2023.
- Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Služba za odnose s javnošću, dopis klasa: 008-01/23-01/29, urbroj: 511-01-11-23-7 od 07. veljače 2023.
- Obrazloženje Konačnog prijedloga Kaznenog zakona, https://sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2019-01-18/080229/PZE_866.pdf
- Strategija sprječavanja korupcije za razdoblje od 2021. do 2030., Narodne novine broj: 120/21.
- Sudska praksa, <https://sudskapraksa.csp.vsrh.hr/home>
- Zakon o državnom odvjetništvu, Narodne novine broj: 67/18, 21/22.
- Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine broj: 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 80/22.
- Zakon o policiji, Narodne novine broj: 34/11, 130/12, 89/14, 151/14, 33/15, 121/16, 66/19.
- Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Narodne novine broj: 76/09, 92/14, 70/19.
- Zakon o sudovima, Narodne novine broj: 28/13, 33/15, 82/15, 67/18, 21/22, 26/13.
- Zakon o zaštiti prijavitelja nepravilnosti, Narodne novine broj: 46/22

CRIMINAL OFFENCES OF RECEIVING AND GIVING BRIBE IN THE CROATIAN LAW

Review scientific paper

Abstract

Accepting and giving bribes are crimes that law enforcement authorities are particularly interested in detecting (or should be) given that in many cases it is the interest of the recipient and the bribe provider, and their interest in reporting the other party to the competent authorities is insignificant. The paper presents the results of the theoretical and normative investigation of corruptive crimes of receiving and giving bribes and descriptive and comparative method. In addition, the authors analyze the relevant case law on which they base conclusions about the possible implications of corruptive crimes such as accepting and giving bribes. In order to take a closer look at the problem, an empirical investigation of the criminal offenses of receiving and giving bribes in the period from 2017 to 2021 was conducted. The paper presents an overview of the criminal offenses of accepting and giving bribes with regard to the jurisdiction of the State Attorney's Office or the type of decision (considering the variable known/unknown perpetrator, the number of dismissed charges, the number of indictments filed, with/without a criminal order or after the investigation has been conducted). Special attention was paid to the analysis of the number of reported and convicted police officers, state attorneys and bribery judges in the period from 2018 until 2022. Based on the results of empirical research, the authors conclude that the judicial policy of punishment in Croatia is mild and propose new solutions *de lege ferenda*, starting from court criminal policy to prescribing qualified forms of the criminal offense of receiving and giving bribes.

Keywords: corruption, criminal offences against official duty, acceptance and giving of bribes, responsible person, police officer

Podaci o autorima

dr. sc. Damir Juras, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Služba disciplinskog sudovanja

doc. dr. sc. Dijana Gracin, Sveučilište u Zagrebu, Vojni studijski programi

dr. sc. Hrvoje Filipović, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Veleučilište kriminalistike i javne sigurnosti

ZAKLETVA SVJEDOKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Stručni članak

Primljeno/Received: 14. 3. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 5. 7. 2022.

Svjetlana DRAGOVIĆ

Sažetak

Forma i sadržina procesnih radnji u krivičnom postupku su propisani zakonom. Zakon obavezuje sve procesne subjekte da procesne radnje preduzimaju onako kako su propisane. Svako odstupanje od propisanog rezultira nepravilnom procesnom radnjom, čije posljedice zavise od stepena i značaja nepravilnosti za krivični postupak. Kako bi se spriječile nepravilne procesne radnje, zakonom su predviđene određene preventivne mjere. Jedna od opštih, preventivnih, mjera jeste zakletva svjedoka.

Zakletva svjedoka postoji od kada postoje i svjedoci. Njena svrha je uvijek bila ista, a to je da se zakletvom doprinese vjerodostojnosti iskaza svjedoka. Međutim, karakter zakletve, a samim tim i njen tekst, kao i način polaganja, odnosno posljedice odbijanja svjedoka da položi zakletvu su se mijenjali i danas se od države do države razlikuju. Autor će u radu predstaviti zakletvu, njen pojam, značaj i način polaganja u krivičnom postupku, sa posebnim osvrtom na zakletvu u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi

krivični postupak, svjedoci, zakletva

POJAM I SVRHA ZAKLETVE SVJEDOKA

„Opštepoznata je stvar da idealnog svedoka nema, odnosno svedoka koji se manje ili više ne pravi važan, koji se ne plaši, koji ne laže i vara, već istinito i savesno kazuje ono što je video, zapazio i čuo i ono što zna o događaju ili pojavi“ (Aleksić, 1996:241). Iz tog razloga se prilikom saslušanja svjedoka primjenjuju određena pravila kojima se nastoji doprinijeti kvalitetnijem iskazu. Procesnim zakonima se propisuju pravila koja se odnose na način saslušanja svjedoka, ali se propisuju i određena pravila koja se tiču svjedokovog iskaza. Svjedok je dužan da dâ iskaz, osim u slučajevima kada je zakonom drugačije propisano. Iskaz svjedoka ne može biti bilo kakav, iskaz mora biti istinit jer zakon propisuje da je obaveza svjedoka da govori istinu. „Dužnost svedoka da govori istinu i da ništa ne prećuti je osnovna dužnost svedoka čijim se ispunjenjem obezbeđuje potreban kvalitet iskaza“ (Lukić, 2008: 219). Međutim, svjedok

se ne može obavezati da će govoriti istinu u njenom objektivnom smislu, „već samo da će govoriti istinu na način na koji on doživljava i prema stanju svoje svesti, a u skladu sa svojim zapažanjima i sopstvenim memorisanjem“ (Škulić, 2010: 218). Da bi se iskaz svjedoka mogao smatrati istinitim, mora biti u saglasnosti sa njegovim znanjem o činjenicama o kojima svjedoči. Dužnost davanja istinitog iskaza svjedok neće prekršiti ako npr. usljed pogrešne percepcije ili memorisanja, dâ pogrešan iskaz.¹ „Naime, čovek nije neka „savršena“ mašina za percepciju određenih sadržaja, njihovo memorisanje i reprodukciju, već u pogledu bilo opažanja, bilo pamćenja, kao i samog davanja iskaza, svedok može napraviti greške, pa čak i one koje su vrlo grube, ali ukoliko je to učinio nehotice ili usled nasvršenosti svojih čula i sposobnosti, neće postojati lažan iskaz“ (Škulić, 2010: 223).

Takođe, iskaz svjedoka mora biti potpun, to znači da svjedok mora da kaže sve što mu je o predmetu svjedočenja poznato. „...svjedok ne smije zatajiti poznate mu činjenice o kojima se ispituje“ (Bayer, 1989: 167). I u ovom slučaju, svjedok neće prekršiti svoju obavezu ukoliko nešto ne kaže iz razloga što je npr. zaboravio ili nije siguran šta se stvarno desilo i sl. Dakle, zakletvom se svjedok obavezuje na dvije stvari, da će govoriti samo istinu (kvalitativni aspekt) i da će reći sve što mu je o predmetu poznato, odnosno da ništa neće prećutati (kvantitativni aspekt) (Škulić, 2010:218). Zakonska je obaveza organa koji vrši saslušanje da svjedoka upozori na obje obaveze.

„Mi pretpostavljamo, da je ono, što neko tvrdi, da je svojim čulima opazio, istina, ako to po opštim pojmovima može biti istina, i ako nemamo osnova da posumnjamo u sposobnost svedoka, da je mogao nešto tačno opaziti, ili u njegovu volju, da je hteo istinu kazati“ (Marković, 1930: 400-401). „Da li je iskaz koga lica, pa i svedoka, istinit, poglavito zavisi od moralnih osobina toga lica. Ali, kako sudija u najviše slučajeva ne zna kakvih je moralnih osobina svedok, da bi mogao poverovati u istinitost iskaza, to, kao i svaki drugi u običnom životu, pretpostavlja da svedok govori istinu. Dokle se mi u običnom životu zadovoljavamo ovom opštom pretpostavkom, dotle se sudija u K.P. njome ne može da zadovolji. Iskaz svedoka od većeg je značaja, jer služi kao osnovica sudskoj presudi, te s toga moraju biti date i veće garantije za istinitost svedokovog iskaza. Jedna od tih garantija ogleda se u zakletvi svedoka... Zakletva je, dakle, sredstvo kojim treba da se pojačava ona opšta pretpostavka, da ljudi govore istinu...“ (Marković, 1930: 395). „Da svjedok može svjesno lažno iskazivati, bilo je vjerovatno poznato od prvog dana od kada se to dokazno sredstvo počelo upotrebljavati u procesu. Stoga se već od najranijih vremena smatralo da svakog svjedoka treba podvrći jakoj moralnoj presiji da govori istinu kako bi se imala neka garancija da neće dati lažan iskaz. Ta moralna presija bila je zakletva“ (Bayer, 1989: 176). „Zakletva je svečana potvrda istinitosti (tačnije iskrenosti) iskaza ili obećanja da će se dati takav iskaz, koji u postupku pred sudom u zakonom propisanoj formi daje lice koje treba da bude saslušano ili je već saslušano“ (Simović M, Simović N, 2011: 190, a prema Grubač: 2006: 229). „Zakletva svedoka je zakonom predviđeno sredstvo za obezbeđenje njegovog istinitog i potpunog iskaza“ (Bejatović, 2014: 312). Njena svrha jeste da „doprinese verodostojnosti iskaza“ (Dimitrijević, 1982: 215), odnosno da „onemogućiti lažni iskaz i da, koliko je to moguće, pojača dokaznu snagu iskaza“ (Simović, 2005: 235).

¹ Kako bi se ovo i formalno „pokrilo“, Škulić predlaže da se tekst zaletve samo preformuliše, te da se umjesto zaklinjanja da će o svemu što bude pitan govoriti istinu, svjedok zaklinje da će o svemu što bude pitan govoriti samo ono za šta vjeruje da je istina (Škulić, 2010:218).

Prvobitno, svjedoci su svoje iskaze davali pod zakletvom, pozivajući se na Boga ili Faraona. Zakletvu je pratila izjava o kazni koja će biti primijenjena u slučaju krivokletstva. Tako je npr. Zakonikom o sudskom krivičnom postupku Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine bila predviđena religiozna zakletva koja je imala sljedeći tekst: „Zaklinjem se jedinim Bogom i svim što mi je najsvetije i na ovom svetu najmilije, da sam u svemu što me je sud pitao, istinu kazao, i da ništa, što sam u ovoj stvari znao, nisam prećutao, i kako ja ovde istinu govorio, tako meni Bog pomogao“ (Marković, 1930: 398). Ovu zakletvu su polagali svi oni koji su pripadali određenoj vjeroispovijesti. Svjedoci koji nisu pripadali nijednoj vjeroispovijesti nisu polagali ovu zakletvu, nego su umjesto nje davali svečano obećanje da će po svojoj savjesti govoriti istinu. Zakletva je bila asertorna, polagala se pred sudom i bez prisustva vjerskih predstavnika. Zakonom su kao pravne posljedice neispunjenja dužnosti polaganja zakletve bile predviđene prinudne mjere i kazne. Svjedoci koji nisu htjeli da polože zakletvu bili su kažnjeni novčanom kaznom, a ako svjedok „ustraje i dalje u svojoj upornosti u važnijim slučajevima i zatvorom do šest nedelja. Ako svedok i posle izvršene kazne neće da svedoči ili da se zakune, istražni sudija će narediti da svedok ostane i zatvoru sve do svršetka postupka., odnosno dok se njegovo saslušanje ne pokaže nepotrebnim“ (Marković, 1930:25).²

„Smisao religiozne zakletve svjedoka sastojao se u tome da je njome svjedok na sebe izazivao srdžbu i osvetu bogova (boga) za slučaj da krivo iskaže. Dok se vjerovalo da se takvim izazivanjem osвете (srdžbe) bogova (boga) može na sebe zaista navući takva osveta za slučaj lažnog iskaza, zakletva je bila efikasno sredstvo s pomoću koga se na svjedoka vršila moralna presija da istinito iskazuje“ (Bayer, 1989:168). Danas, religiozni karakter zakletve nema smisla. Države su ili ukinule zakletvu ili promijenile njen sadržaj. Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine zakletva je propisana na sljedeći način: „Zaklinjem se – izjavljujem, da ću o svemu što pred Sudom budem pitan govoriti istinu i da ništa od onoga što mi je poznato neću prećutati“ (čl. 88 st. 3). Zakletva ima istu svrhu, da doprinese vjerodostojnosti iskaza svjedoka, samo što joj sadržina nije religiozna, nego etička ili, kako pojedini autori kažu, laička (Škulić, 2011:427). Svjedok se zakletvom ne zaklinje Bogom, svjedok se samo zaklinje, odnosno daje izjavu da će govoriti istinu.³ Dakle, iako se karakter zaketve mijenjao, ona opstaje iz razloga što procesno pravo vjeruje „da opomena svjedoka na dužnost odgovaranja istine i na eventualni kazneni progon može utjecati na nekoga da govori istinu“ (Damaška, 2001:44).

NAČIN POLAGANJA ZAKLETVE SVJEDOKA

Kada je u pitanju način polaganja zakletve, zakletva se polaže u okviru saslušanja svjedoka kao radnje dokazivanja u krivičnom postupku. Saslušanje se vrši usmeno (uz postojanje određenih izuzetaka) i svaki svjedok se salušava neposredno i odvojeno od drugih (i od ovog

² „No ovaj zatvor ni u kom slučaju ne sme trajati duže od šest nedelja kod prestupa, ni od tri meseca kod zločinstva. iz ovoga se vidi da je samo novčana kazna prava kazna i to kazna za neposlušnost, dok je zatvor samo prinudno sredstvo za izvršenje, koje prestaje čim se svedok sasluša ili se zakune, kad se postupak završi ili kad se saslušanje pokaže nepotrebnim.“ (Marković, 1930:25).

³ Pojedini autori navode da za izjavu koju danas polažu svjedoci u krivičnom postupku, naziv zakletva nije adekvatan i da bi bolji naziv bio svečana izjava, koja bi npr. mogla da glasi: pozivam se na svoju čast..., a ne zaklinjem se. Zakletva znači kletva, odnosno pozivanje nadnaravnih sila da se osvete onome koji se zaklinje, u slučaju da ne kaže istinu (Bayer, 1989: 168).

pravila su predviđeni određeni izuzeci). Nakon što mu se daju određena upozorenja (da je dužan da govori istinu, da ništa što mu je poznato ne smije da prećuti, da davanje lažnog iskaza predstavlja krivično djelo, da ne mora da odgovara na određena pitanja, odnosno da ne mora da svjedoči ako su ispunjeni određeni uslovi) i postave opšta pitanja koja se odnose na njegov identitet i utvrđivanje postojanja uslova za oslobađanje od svjedočenja, od svjedoka se zahtijeva da položi zakletvu. Poslije polaganja zakletve, svjedok se prvo poziva da iznese sve što mu je o predmetu poznato, a nakon toga, svjedoku se postavljaju pitanja radi provjeravanja, dopune ili pojašnjenja iskaza (Aleksić, 1996: 233). Svjedoka prvo ispituje stranka koja ga je predložila (osnovno ispitivanje), zatim protivna stranka (unakrsno ispitivanje), a moguće je da ga ponovo ispita stranka koja ga je predložila (dopunsko ispitivanje).⁴ Saslušavanjem svjedoka na ovaj način, ispoštovana su osnovna načela saslušanja svjedoka: usmenost, neposrednost i kontradiktornost.

Kao što se iz navedenog vidi, svjedoci polažu zakletvu nakon što odgovore na opšta pitanja koja služe da se utvrdi identitet svjedoka i postojanje zakonskih osnova za eventualno oslobađanje od dužnosti svjedočenja (Bejatović, 2014: 310-311). Svjedok polaže zakletvu na glavnom pretresu. Prije glavnog pretresa, svjedok može položiti zakletvu samo ako postoji bojazan da zbog bolesti ili zbog drugih razloga neće moći da dođe na glavni pretres. Razlog zbog koga je tada položena zakletva navešće se u zapisniku. Prema Zakonu o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine zakletva se polaže prije saslušanja, dakle radi se o promisornoj zakletvi. Svjedok se zaklinje da će govoriti istinu.... Međutim, zakletva može da bude predviđena i kao asertorna, odnosno da se polaže „na dati iskaz“, nakon saslušanja svjedoka i tom prilikom se svjedok zaklinje da je govorio istinu...

Što se tiče njene obaveznosti, zakletva može biti predviđena kao obavezna ili kao fakultativna. Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine je propisano da „sud može zahtijevati od svjedoka da prije svjedočenja položi zakletvu, odnosno dâ izjavu“ (čl. 88 st. 1), što znači da je zakletva svjedoka predviđena samo kao mogućnost koju sud koristi kada procijeni da će na taj način dobiti istinitiji iskaz. Tek kada sud procijeni da će zakletva ostvariti svrhu, „da zakletvi, odnosno izjavi ima mjesta“ (Simović, N.M.; Simović, M. V 2016: 425), ona postaje obavezna. Mada i u tom slučaju nije predviđena sankcija ako svjedok odbije da položi zakletvu (Simović, 2005: 312).

Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine je propisan i način polaganja zakletve. „Svjedok zakletvu polaže, odnosno izjavu daje, usmeno, čitanjem njenog teksta ili potvrdnim odgovorom nakon saslušanog sadržaja teksta zakletve, odnosno izjave, koju je pročitao sudija, odnosno predsjednik vijeća. Nijemi svjedoci koji znaju da čitaju i pišu potpisuju tekst zakletve, odnosno izjave, a gluhi ili nijemi svjedoci koji ne znaju ni da čitaju ni da pišu – zaklinju se, odnosno daju izjavu uz pomoć tumača“ (čl. 48, st.4).

Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine su predviđeni slučajevi u kojima se ne smije polagati zakletva. Tačnije, zakonom su predviđene tri kategorije lica koje ne smiju polagati zakletvu, a to su: lica koja u vrijeme saslušanja nisu punoljetna, lica koja zbog duševnog stanja ne mogu da shvate značaj zakletve i svjedoci za koje je dokazano ili za koje postoji osnovana

⁴ Svjedok se uvijek pita i otkuda mu je poznato ono o čemu svjedoči. „Odgovor na ovo pitanje korisno služi za utvrđivanje verodostojnosti i ocenu vrednosti iskaza svjedoka, a ujedno sprečava svjedoka da iznosi svoja mišljenja umesto čulno opaženih činjenica“ (Bejatović, 2014: 311).

sumnja da su izvršila ili učestvovala i izvršenju krivičnog djela zbog kojeg se saslušavaju. Što se tiče prve kategorije lica, razlog isključenja obaveze polaganja zakletve u ovom slučaju jeste stav da maloljetna lica zbog svog uzrasta, u pravilu, nisu sposobna da shvate njen pravi značaj. „Drugачije rešenje bi bilo u suprotnosti i sa taktičkim pravilom po kome saslušanje dece treba lišiti svih formalnosti i obaviti ga u vidu slobodnog razgovora. Osim toga, svojim strogim, svečanim tonom, ona bi mogla zbuniti, paralisati, pa čak i traumatizovati dete“ (Brkić, 2005: 141–142). Sličan razlog se vezuje i za drugu kategoriju lica. Radi se o licima koja takođe ne mogu da shvate značaj zakletve, ali ne zbog uzrasta nego zbog svog duševnog stanja. „Faktičko je pitanje kada se svedok nalazi u takvom duševnom stanju da ne može da shvati značaj zakletve, odnosno svečanog obećanja. To može biti slučaj kada svedok boluje od određenih mentalnih bolesti ili duševnih poremećaja, ili se radi o licu koje je ozbiljno zaostalo u duševnom razvoju, ali će to takođe biti slučaj i ako je svedok pod uticajem određenih psihoaktivnih supstanci – on tada u najvećem broju slučajeva ne bi ni bio sposoban za svedočenje“ (Škulić, 2011: 429–431). Svjedoci za koje je dokazano ili za koje postoji osnovana sumnja da su izvršili ili učestvovali u izvršenju krivičnog djela zbog kojeg se saslušavaju, „tzv. sumnjivi svedoci (*testes suspecti*)“ (Grubač, 2006: 270), ne smiju se zaklinjati jer „s jedne strane postoji veća verovatnoća davanja neiskrenog iskaza, nego u drugim uobičajenim slučajevima ispitivanja svedoka, dok s druge strane, bez obzira na to što takvi svedoci nisu u tom krivičnom postupku okrivljeni, od njih se, ipak, načelno ne može i ne sme očekivati samoterećenje, pa ih ni s toga ne treba primoravati da, iako i oni imaju dužnost da govore istinu i ništa ne prećute, još i polažu zakletvu“ (Škulić, 2011: 429).

Iako se o zakletvi govori kao obavezi svjedoka, nije predviđena nikakva sankcija u slučaju odbijanja svjedoka da položi zakletvu. Odbijanje i razlozi odbijanja svjedoka da položi zakletvu se unose u zapisnik. „Razloge odbijanja polaganja zakletve sud ocenjuje kao i sam iskaz koji svedok dà. Činjenica da je svedok odbio da položi zakletvu nikako ne može da znači da je iskaz koji je nakon toga dao neistinit“ (Škulić, Bugarski, 2015: 273). Odbijanje svjedoka da položi zakletvu može samo da se uzme u obzir prilikom utvrđivanja vrijednosti činjenica koje su sadržane u iskazu (Milošević, Stevanović, 1997: 260). Formalno, iskaz svjedoka koji je položio zakletvu nije dokazno vredniji od onoga koji nije položio zakletvu. Isto tako, davanje lažnog iskaza, ako je svedočenje dato pod zakletvom, nije predviđeno kao teži oblik djela, odnosno kao otežavajuća okolnost. Međutim, u praksi to može imati određeni značaj, „jer prosečan čovek nema razloga da ne položi zakletvu ukoliko čvrsto namerava da govori istinu, te da ništa ne prećuti“ (Škulić, 2011: 427). Pojedini autori su mišljenja da polaganje zakletve ne treba da bude pravilo, nego da je „njoj najbolje pribegavati po izuzetku“ jer „iskustvo pokazuje da je po pravilu dovoljna i opomena svedoka da govori istinu uz upozorenje da lažno svedočenje predstavlja krivično delo“ (Dimitrijević, 1982: 216).

ZAKLJUČAK

Jedna od opštih preventivnih mjera koja ima za cilj da spriječi nepravilno preuzimanje procesnih radnji, odnosno obezbijedi njihovu vjerodostojnost, jeste zakletva svjedoka. Zakletva nije samostalno dokazno sredstvo, već instrument za obezbjeđenje vjerodostojnosti iskaza. Zakletvu u krivičnom postupku polažu svjedoci, vještaci i tumači. Kada je u pitanju zakletva svjedoka, ona postoji od kada postoje i svjedoci. Zakletvom se nastoji uticati na svjedoka da dà istinit i potpun iskaz i tu se njena uloga završava. U pogledu dokazne vrijednosti iskaza, formalno ne

postoji razlika između iskaza datih sa ili bez zakletve. Slobodno sudijsko uvjerenje može dati punu dokaznu vrijednost iskazu bez zakletve, kao što i iskazu sa zakletvom ne mora dati nikakvu dokaznu vrijednost. Isto tako, posljedice lažnog iskaza datog sa zakletvom ili bez zakletve se ne razlikuju. U oba slučaja, posljedica je ista, svjedok čini krivično djelo davanje lažnog iskaza.

Kada je u pitanju zakletva svjedoka prema Zakonu o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, ona je etička, promisorna i obavezna samo kada sudija procijeni da će na taj način dobiti istinitiji iskaz. Zakon ne predviđa sankciju svjedoku ako odbije da položi zakletvu, niti njegovom iskazu daje veću vrijednost ako je položi. Prema Krivičnom Zakonu Bosne i Hercegovine, ako svjedok dâ lažan iskaz u krivičnom postupku, čini teži oblik krivičnog djela davanje lažnog iskaza za koji je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, iz razloga što je u pitanju iskaz dat u krivičnom postupku, u kojem mogu biti oduzeta ili ograničena pojedina prava i slobode. Ako su usljed krivičnog djela davanja lažnog iskaza nastupile naročito teške posljedice za okrivljenog, predviđena je kazna zatvora od jedne do deset godina. Ako svjedok dobrovoljno opozove svoj lažan iskaz prije nego što se donese konačna odluka, može se kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do šest mjeseci, a može se i osloboditi od kazne. Kao što se vidi, Krivični Zakon Bosne i Hercegovine ne pominje zakletvu, niti pravi razliku između iskaza datih sa zakletvom ili bez zakletve. Činjenica da je lažan iskaz dât pod zakletvom, nema uticaja na kvalifikaciju djela.

U osnovi, zakletva svjedoka predstavlja tradicionalan instrument kojom zakonodavac nastoji da spriječi lažan iskaz svjedoka, odnosno nastoji da obezbijedi što kvalitetniji, istinitiji i potpuniji iskaz, bez namjere da njom zastrašuje svjedoka prijeteći bilo kakvom sankcijom. Zakletvom svjedok daje potvrdu, odnosno obećanje, da će ispuniti svoju osnovnu dužnost kao svjedoka, a to je da govori istinu i da ništa ne prećuti. Tačno je da svjedoci zbog svojih psihofizičkih sposobnosti i brojnih faktora koji mogu uticati na njihov iskaz, objektivno, važe za nesigurno dokazno sredstvo. Međutim, sa druge strane, brojni svjedoci svojim iskazima daju dragocjene informacije koje su ključne za pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja, te su stoga i danas nezaobilazno dokazno sredstvo u krivičnom postupku. Iz tog razloga i zakletva svjedoka ima svoje opravdanje. Njena uloga jeste da otkloni ili bar umanjí nesavršenosti svjedoka kao dokaznog sredstva i tako doprinese da njegov iskaz bude vjerodostojniji i pouzdaniji.

Bibliografija

- Aleksić, L. Ž. (1996). *Odabrana dela*, Beograd: Glosarijum
- Bayer, V. (1989). *Jugoslovensko krivično procesno pravo*, Zagreb: Narodne novine.
- Brkić, S. (2005). *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, Novi Sad: autor.
- Bejatović, S. (2014). *Krivično procesno pravo*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Grubač, M. (2006). *Krivično procesno pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu; JP „Službeni glasnik“.
- Damaška, M. (2001). *Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija*, Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
- Dimitrijević, V. D. (1982). *Krivično procesno pravo*, Beograd: Savremena administracija.
- Lukić, T. (2008). *Posebnosti krivičnog postupka za organizovani kriminal, terorizam i*

korupciju, Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu.

- Marković, B. (1930). *Udzbenik sudskog krivičnog postupka*, Beograd: Narodna štamparija.
- Milošević, M; Stevanović Č. (1997). *Krivično procesno pravo*, Beograd: Policijska akademija.
- Simović, N. M. (2005). *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Bihać: Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću.
- Simović, N. M.; Simović, M. V (2016). *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Bihać: Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću.
- Simović, N. M., Simović, M. V.(2011). *Krivično procesno pravo*, Banja Luka: Internacionalna asocijacija kriminalista.
- Škulić, M. (2010). *Krivično procesno pravo*, Beograd: Pravni fakultet univerziteta u Beogradu.
- Škulić, M. (2011). *Komentar zakonika o krivičnom postupku*, Beograd: Pravni fakultet univerziteta u Beogradu, JP Službeni glasnik.
- *Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/2003, 32/2003-ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 – dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018
- *Krivični zakon Bosne i Hercegovine* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/2003, 32/2003-ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023)..

WITNESS OATH IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Professional paper

Abstract

The form and content of procedural actions in criminal proceedings is prescribed by law. The law obliges all procedural subjects to undertake procedural actions as prescribed. Any deviation from the prescribed results in an irregular procedural action, the consequences of which depend on the degree and significance of the irregularity for the criminal procedure. In order to prevent improper procedural actions, the law provides certain preventive measures. One of them is witness oath.

The witness oath exists the same amount of time as witnesses. Its purpose has always been the same, to contribute to the credibility of the witnesses testimony. However, the character of the oath, and therefore its text, as well as the way of taking it, i.e. the consequences of the witness's refusal to take the oath have changed and today differ from country to country. In the paper, the author will describe the oath, its concept, significance and method of taking the oath in criminal proceedings, with special reference to the oath in the criminal proceedings of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: criminal proceeding, witness, oath

Podaci o autoru

Svjetlana Dragović, profesor krivičnog prava i krivičnoprocesnog prava u Srednjoj školi unutrašnjih poslova Banja Luka, Uprava za policijsko obrazovanje, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske i student treće godine doktorskih studija Pravnog fakulteta u Novom Sadu. E-mail: svjetlanadragovic@gmail.com.

PROCESUIRANJE EKOLOŠKOG KRIMINALITETA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE ZA PERIOD 2018. – 2020. GODINE

Stručni članak

Primljeno/Received: 15. 10. 2023.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 11. 2023.

Nermin KADRIBAŠIĆ

Sažetak

U radu se analiziraju pitanja koja se odnose na krivični progon učinilaca krivičnih djela protiv okoliša, posebno sa aspekta krivičnog zakonodavstva i same prakse u procesuiranju ovih krivičnih djela u Federaciji Bosne i Hercegovine. Imajući na umu da kod krivičnih djela protiv okoliša u pravilu nedostaje neposredna žrtva, te da ova vrsta kriminaliteta može kroz duži vremenski period ostati neprimijećena prije nego što eventualna šteta postane vidljiva, u radu je izvršen pregled zvaničnih statističkih podataka vezanih za procesuiranje ovih krivičnih djela u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine. Premda se u većini krivičnih zakonodavstava u zemljama bivše Jugoslavije, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, postavlja visok stepen zaštite okoliša, analizom zvaničnih statističkih podataka ne može se zaključiti da otkrivanje i procesuiranje ove vrste krivičnih djela ima dovoljnu prioritizaciju u radu kako kod upravnih tijela, tako ni kod tijela krivičnog progona bez obzira na opasnosti i teške posljedice ove vrste kriminaliteta. S time u vezi, u radu je pored prakse procesuiranja krivičnih djela protiv okoliša u Federaciji Bosne i Hercegovine ponuđen i set preporuka za donosiocje odluka o sistemskim koracima za adekvatnu zaštitu okoliša.

Ključne riječi

ekološki kriminalitet, žrtva ekološkog kriminaliteta, prijavljivanje krivičnih djela, naredba o provođenju istrage, naredba o neprovođenju i obustavi istrage, Federacija Bosne i Hercegovine

1. UVOD

Ekološki kriminalitet predstavlja poseban vid savremenog kriminaliteta koji se stalno razvija i sve više dobija karakteristike teških oblika kriminaliteta kojima se ugrožavaju vrijednosti društva, kako na nacionalnom tako i na globalnom nivou. Zaštita okoliša ostvaruje se primarno putem upravnog prava te građanskog prava, a krivično pravo dolazi kao *ultima ratio* kod najtežih povreda okoliša koje određuju odgovarajuće odvratajuće krivičnopravne sankcije. U pravilu kod ovih krivičnih djela žrtva je neodređena, žrtve nisu uvijek svjesne da su viktimizirane, viktimizacija

često ima odloženo djelovanje, žrtve nisu svjesne ko je učinilac krivičnog djela i viktimizacija je često ponovljena. Uzimajući u obzir neodređenost žrtve razumno se pretpostavlja da je tamna brojka ovih krivičnih djela visoka. Imajući na umu specifičnost žrtve krivičnih djela protiv okoliša u radu će se posredno osloviti i teoretska razmatranja o viktimološkim aspektima ekološkog kriminaliteta, kako bi se uvidjelo i ponudio pregled složenosti žrtve ekološkog kriminaliteta, ali i pogubnosti i značaja posljedica ostvarenja krivičnih djela upravljenih protiv okoliša.

Centralni dio rada obuhvata pregled zvaničnih statističkih podataka o ekološkom kriminalitetu u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ovi podaci iako nisu jedini izvor saznanja o obimu kriminaliteta, nude vrijedne pokazatelje o procesuiranju ovih krivičnih djela i reakciji organa formalne kontrole. Na taj način se može, barem načelno, uvidjeti da li je prema žrtvama izvršena odgovarajuća reakcija. Analizirani statistički podaci su prikupljeni iz zvaničnih izvora o strukturi kriminaliteta dostupnih na web stranici Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine. Rad nudi pregled broja prijava za krivična djela protiv okoliša i donesenih tužilačkih odluka u periodu 2018. – 2020. godina u tužilačkom sistemu Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno koji broj i koje vrste tužilačkih odluka su donesene. Namjera ovog pregleda je da se uvidi obim procesuiranja krivičnih djela protiv okoliša u Federaciji Bosne i Hercegovine. Daje se pregled broja zaprimljenih prijava i broja i vrste tužilačkih odluka za promatrani trogodišnji period i to: broja naredbi o neprovođenju istrage, broja naređenih istraga, broja obustavljenih istraga i broja podignutih optužnica.

Na kraju se u radu daju prijedlozi za adekvatnije i efikasnije procesuiranje krivičnih djela protiv okoliša u Federaciji Bosne i Hercegovine.

2. VIKTIMOLOŠKI ASPEKTI EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

Žrtva ekološkog kriminaliteta je dugi vremenski period bila u biti zanemaren institut u tradicionalnim kriminološkim, ali i viktimološkim studijama. Radikalna/ kritička kriminologija određuje put u smislu prepoznavanja žrtve ekološkog kriminaliteta.

Radikalna/ kritička kriminologija, koja proučava kriminalne i štetne aktivnosti moćnih struktura društva sa posebnim fokusom na nejednakost moći i nepravilnu raspodjelu bogatstva, pravi put zelenoj kriminologiji i viktimologiji i drugačijem definisanju ekološkog kriminaliteta i njegovih žrtava (Hall, 2014; Lynch & Stretesky, 2014; Sollund, 2015). Tako, ekološki kriminalitet, u okviru zelene kriminologije i viktimologije obuhvata krivična djela protiv okoliša (White, 2013, s. 22). Učinioci krivičnih djela su mahom subjekti moći, korporacije i države, dok sam pojam žrtve podrazumijeva ugrožene grupe ljudi, ali i ekosisteme i prirodne vrste (Higgins et al., 2013, s. 2; Hall, 2014, s. 4).

Identifikacija žrtve ekološkog kriminala je ključna za potpuno razumijevanje različitih uticaja ekološkog kriminala (White & Heckenberg, 2014, s. 16). Ekološki kriminal je itekako specifičan vid kriminaliteta koji nema žrtvu u tradicionalnom smislu, odnosno nema neposrednu žrtvu. Nedovoljno razvijena svijest javnosti o opasnosti i posljedicama ovih krivičnih djela rezultira visokom tamnom brojkom, a tome doprinosi i činjenica da se radi u pravilu o djelima bez neposredne žrtve te nadležna tijela smatraju ovu vrstu kriminaliteta manje važnim u odnosu na tradicionalni kriminalitet (Pereira, 2015, s. 23). Literatura sugerira nekoliko specifičnosti za neodređenost žrtve kod ekološkog kriminaliteta. Prvenstveno je već naglašena činjenica da je žrtva neodređena, da žrtve nisu uvijek svjesne da su viktimizirane, viktimizacija često ima

odloženo djelovanje, žrtve nisu svjesne ko je učinilac krivičnog djela i viktimizacija je često ponovljena (Skinnider, 2011, s. 2). S time u vezi se razvio i pojam ekološke ili viktimologije životne sredine (Kobajica, 2021, s. 3). Viktimizacija životne sredine se definiše kao specifičan oblik štete prozrokovan činjenjem (na primjer odlaganje opasnog materijala) ili propuštanjem činjenja (na primjer propuštanje da se osigura ispravna voda) što dovodi do prisustva ili odsustva ekoloških agenata (na primjer otrova ili hranjivih materija) koji povređuju ili ugrožavaju čovjeka (Williams, 1996, citirano u Kobajica, 2021, s. 70).

Pitanje ponovne viktimizacije u slučaju ekološkog kriminaliteta je posebno izraženo. Ovo je posebno relevantno kada su učinioci krivičnog djela pravna lica kao što su velike korporacije i slično. Postoji bojazan da korumpirani službenici mogu pogodovati velikim korporacijama u primjeni lakših zakonskih odredbi (Skinnider, 201, s 26).

Pored toga, ekološki kriminalitet direktno utiče i na ugrožavanje različitih ljudskih prava, poput prava na zdravlje, te je uočeno da su siromašnije zemlje i lokalne zajednici češće žrtve ekološkog kriminaliteta. Tako je Evropski sud za ljudska prava 1994. godine u predmetu *Lopez Ostra protiv Španije* utvrdio da se narušavanje porodičnog života i privatnosti može narušiti prilikom onečišćenja okoliša. Posebno je istaknut problem nejednakosti među građanima kao žrtvama ekološkog kriminaliteta. Tako na primjer određena istraživanja pokazuju snažnu povezanost između osoba koja nisu bijele rase i siromašnih zajednica u Sjedinjenim Američkim Državama i lokacije opasnog otpada (Skinnider, 2011, s. 29). Žrtve ekološkog kriminala su u najmanju ruku pojedinci, cijele zajednice, priroda i buduće generacije, tako da je obim i ekstenzija žrtava jako visoka.

Imajući u vidu ovakav status žrtve može se zaključiti da mjerenja rasprostranjenosti ovog oblika kriminaliteta predstavlja metodologijski izazov, te da se može pretpostaviti visoka tamna brojka kriminaliteta. Mjerenje i dokumentovanje viktimizacije je moguće sprovesti anketama o viktimizaciji, podacima institucija i različitih službi za žrtve, analiza narativa žrtava i intervju sa osobama koje dolaze u kontakt sa žrtvama i drugim relevantnim izvorima podataka.

Zaštita okoliša je regulisana primarno putem upravnog prava i građanskog prava, a krivično pravo dolazi kao *ultima ratio* kada se radi o najtežim povredama okoliša koje zahtijevaju krivičnopravne sankcije. Vidljivo je da su takva ponašanja do te mjere pogubna za društvo i državu da je potrebna njihova inkriminacija u krivičnim zakonodavstvima. Krivične sankcije za onečišćenje mogu se pronaći već u 14. st., kada je kralj Eduard I. Kraljevskom naredbom zabranio spaljivanje ugljena u Londonu kako bi smanjio količinu dima u zraku, a prekršitelji ove naredbe mogli su biti osuđeni na smrt (Situ & Emmons, 2000, s. 17). Potreba normiranja povreda okoliša je prepoznata i međunarodnim dokumentima, gdje je za Bosnu i Hercegovinu najznačajnija *Direktiva 2008/99/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 19. novembra 2008. godine o zaštiti okoliša kroz krivično pravo*. Ova direktiva postavlja pravila o načinu na koji zemlje članice propisuju određene radnje kao kriminalne radnje protiv okoliša i traži od zemalja članica da poduzmu potrebne korake za adekvatno kažnjavanje osoba koje počine kriminalne radnje protivne propisima EU u oblasti zaštite okoliša.

Kriminalitet usmjeren protiv okoliša danas predstavlja jedno od najprofitabilnijih i najbrže rastućih područja međunarodne kriminalne aktivnosti (Situ & Emmons, 2000, s. 16). Kao temeljni pokretači ove vrste kriminaliteta ističu se rastuće globalne potrebe za prirodnim resursima, ekonomska korist koja uključuje mogućnost visokog profita te regulatorne manjkavosti kako u nacionalnom tako i u međunarodnom zakonodavstvu, ali i u njegovu izvršenju (Pereira, 2015, s.

15). Ekološki kriminalitet vrlo je često povezan uz krivična djela prevare te općenito uz privredni kriminalitet (Pleić, 2016, s. 602).

Literatura i praksa sugeriraju da kod otkrivanja i dokazivanja ovih krivičnih djela postoje specifičnosti i problemi. Prvenstveno zato što žrtva nije žrtva u klasičnom smislu, što se organi progona rijetko mogu oslanjati na prijave trećih strana, te što ovakva krivična djela karakterizira visok stepen prikrivenosti i sl. Uvidom u literaturu (poput Situ i Emmons, 2000, Pleić, 2016. i drugi) koja se dotiče istraživanja ekološkog kriminaliteta može se zapaziti da istrage koje se vode u smjeru otkrivanja i dokazivanja spomenutih krivičnih djela se najčešće baziraju na reaktivnom djelovanju, iako se u literaturi često preporučuje proaktivno otkrivanje i dokazivanje spomenute vrste krivičnih djela.

3. KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO BOSNE I HERCEGOVINE IZ OBLASTI EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

Kao što je ranije istaknuto ljudska ponašanja koja narušavaju okoliš su do te mjere pogibeljna za društvo i državu da je potrebna njihova inkriminacija u krivičnim zakonodavstvima. Ekološki kriminalitet predviđen krivičnim zakonima predstavlja skup društveno opasnih djela činjenja ili nečinjenja, uticaja na okoliš ili njene komponente, čije racionalno korištenje i zaštita obezbjeđuju normalne aktivnosti čovjeka (Third international conference on environmental enforcement, 1994, s. 47). U Bosni i Hercegovini su uslijed složene ustavne strukture uspostavljena četiri zasebna krivična zakonodavstva, i to zakonodavstvo na državnom nivou, na entitetskom nivou (Federacija Bosni i Hercegovine i Republika Srpska) i na nivou Brčko distrikta. Krivična djela vezana za ekološki kriminalitet propisana su u entitetskim krivičnim zakonima i Krivičnom zakonu Brčko distrikta.

U Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine su krivična djela propisana u glavi dvadeset i šestoj „Krivična djela protiv okoliša, poljoprivrede i prirodnih dobara“, u Krivičnom zakoniku Republike Srpske u glavi dvadeset devetoj „Krivična djela protiv životne sredine“ i u Krivičnom zakonu Brčko distrikta u dvadeset i šestoj glavi „Krivična djela protiv okoliša, poljoprivrede i prirodnih dobara“.

Iz naziva glave Krivičnog zakona Federacije BiH proizilazi da su u nju svrstana krivična djela sa tri povezana, ali ipak različita objekta zaštite. U prvoj grupi krivičnih djela spadaju „prava“ krivična djela protiv okoliša. U ovu grupu spadaju krivična djela iz člana 304. (*Onečišćenje okoliša*), člana 305. (*Ugrožavanje okoliša napravama*), člana 306. (*Ugrožavanje okoliša otpadom*) iz člana 307. (*Ugrožavanje okoliša bukom*), iz člana 321. (*Oštećenje, uništenje i nedozvoljeni izvoz spomenika kulture i zaštićenih objekata prirode*), i iz člana 322. (*Nedozvoljeno obavljanje istraživačkih radova i prisvajanje spomenika kulture*). Drugu grupu krivičnih djela čine krivična djela čiji je objekat zaštite poljoprivreda. Ovu grupu krivičnih djela čine krivična djela iz člana 307. (*Proizvodnja štetnih sredstava za liječenje životinja*), člana 308. (*Nesavjesno pružanje veterinarske pomoći*), člana 309. (*Neovlašćeno obavljanje veterinarskih usluga*), člana 310. (*Nepostupanje po propisima za suzbijanje bolesti životinja i bilja*), člana 311. (*Prikrivanje postojanja zarazne bolesti*), člana 312. (*Zagađivanje stočne hrane ili vode za napajanje stoke*), člana 313. (*Uništenje zasada*), člana 314. (*Nesavjesno postupanje u prometu pesticida*), člana 318. (*Mučenje i ubijanje životinja*), člana 319. (*Protuzakoniti lov*) i člana 320. (*Protuzakoniti ribolov*). Treću grupu krivičnih djela čine krivična djela protiv prirodnih dobara. To su sljedeća

krivična djela 315. (*Pustošenje šuma*), člana 316. (*Šumska krađa*) i člana 317. (*Izazivanje šumskog požara*). Za potrebe ovog rada će se analizirati procesuiranje krivičnih djela na području Federacije Bosne i Hercegovine.

Dispozicije većine krivičnih djela iz ove glave su blanketnog karaktera, pa ih je pri primjeni potrebno upotpuniti normama sadržanim u propisima o zaštiti okoliša, o veterinarstvu, o zaštiti zdravlja bilja, o prometu otrovima, šumama, lovstvu, ribolovu, kulturno-istorijskom i prirodnom nasljeđu i dr. (Babić et al. 2003, s. 1156). Većina ekoloških krivičnih spadaju u tzv. opća krivična djela jer njihov učinilac može biti svaka osoba. Samo neka od krivičnih djela iz ove glave su specijalna krivična djela (krivična djela iz člana 304. stav 2. i člana 308.). S obzirom na posljedicu, neka od ovih krivičnih djela su delikti apstraktnog ugrožavanja.

Ova krivična djela će se kao što je ranije istaknuto prikazati kroz trendove procesuiranja sa aspekta broja prijava, vrste i broja tužilačkih odluka (naredba o provođenju istrage, naredba o neprovođenju istrage, naredba o obustavi istrage i broj podignutih optužnica). Na taj način se vidi na koji način institucije reaguju na prijavljena krivična djela, te kako i na koji način se tim put može naći satisfakcija za žrtve. Pored toga efikasno procesuiranje itekako djeluje na sprečavanje učinioaca da čini krivična djela (specijalna prevencija), a zatim i opća prevencija, odnosno uticanjem na građane da poštuju norme pravnog poretka i da se uzdrže od kršenja propisa i vršenja krivičnih djela kojima se povređuju ili ugrožavaju zaštićene vrijednosti.

4. PROCESUIRANJE KRIVIČNIH DJELA EKOLOŠKOG KRIMINALITETA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

4.1. Broj prijava po pojedinačnim krivičnim djelima ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine

U nastavku rada će se ponuditi pregled zaprimljenih prijava kod nadležnih tužilaštava u tužilačkom sistemu Federacije Bosne i Hercegovine. Prijavu krivičnih djela tužilaštvu mogu podnijeti agencije za provođenje zakona i inspekcijски organi, ali i bilo koja druga privatna i javna pravna lica, kao i bilo tko od građana.

Iz Tabele 1. je vidljivo da je najveći broj prijava za krivična djela iz oblasti ekološkog kriminaliteta bio tokom 2019. godine, dok je nešto manji bio tokom 2018. godine i najmanji broj prijavljenih krivičnih djela je bio tokom 2020. godine. Najveći procenat od svih krivičnih djela koja su prijavljena čini krivično djelo šumska krađa i to 92% učešća od svih krivičnih djela tokom 2018. godine, 86% tokom 2019. godine i 87% tokom 2020. godine. Vrlo mali, nedovoljan i neznan broj, imajući u vidu veliko onečišćenje okoliša u Bosni i Hercegovini, čine prijave za krivična djela onečišćenja okoliša. Potrebno je uzeti samo za primjer, da se procjenjuje da oko 3.300 ljudi u BiH umire prerano svake godine zbog izloženosti zraku zagađenom prašinom PM2.5. Oko 16% ovog zdravstvenog tereta nose Sarajevo i Banja Luka. Broj umrlih više je nego dvostruko veći nego u sjevernoj Makedoniji (1.600 smrtnih slučajeva) i više od četiri puta više nego na Kosovu (760 smrtnih slučajeva) (Svjetska banka, 2019, s. 13). Također je neznan broj i krivičnih djela pustošenja šuma imajući u vidu i taj gorući problem u bosanskohercegovačkom okruženju (Grbešić, 2021). Tako da se ovaj jednocifreni broj prijava na godišnjem nivou može smatrati neznatnim.

Tabela 1. Broj prijava po pojedinačnim krivičnim djelima ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine

Krivično djelo iz krivičnog zakona FBiH	Zaprimljeno prijava u 2018. godini	Zaprimljeno prijava u 2019. godini	Zaprimljeno prijava u 2020. godini
Onečišćenje okoliša	0	4	4
Zagađivanje stočne hrane ili vode za napajanje stoke	1	1	1
Uništenje zasada	1	1	0
Pustošenje šuma	7	14	8
Šumska krađa	381	375	321
Izazivanje šumskog požara	3	2	7
Mučenje i ubijanje životinje	15	21	22
Protuzakoniti lov	4	11	2
Protuzakoniti ribolov	1	9	2
Oštećenje, uništenje i nedozvoljeni izvoz spomenika kulture i zaštićenih objekata prirode	1	0	1
UKUPNO	414	438	368

4.2. Broj i vrsta tužilačkih odluka po pojedinačnim krivičnim djelima ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine

Nakon što zaprimi izvještaj o počinjenom krivičnom djelu, odnosno prijavu tužilac može od nadležne agencije za provođenje zakona zatražiti dodatne informacije ili provjeru određenih navoda. Nakon što preduzme sve potrebne radnje, tužilac donosi javnu tužilačku odluku, koja može biti u vidu naredbe za provođenje istrage ili naredbe o neprovođenju istrage.

Naredba o provođenju istrage, u skladu sa članom 231. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, donosi se kada nadležni tužilac ocijeni da postoji dovoljno dokaza za osnove sumnje da je određena osoba počinila krivično djelo. Naredba za provođenje istrage sadrži: podatke o učinitelju krivičnog djela ukoliko su poznati, opis djela iz kojeg proizaile zakonska obilježja krivičnog djela, zakonski naziv krivičnog djela, okolnosti koje potvrđuju osnove sumnje za provođenje istrage i postojeće dokaze. U naredbi će tužitelj navesti koje okolnosti treba istražiti i koje istražne radnje treba poduzeti.

Naredba o neprovođenju istrage, u skladu sa stavom 3. člana 231. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, se donosi kada je iz prijave i pratećih spisa očigledno da prijavljeno djelo nije krivično djelo, ako ne postoje osnove sumnje da je prijavljena osoba učinila krivično djelo, ako je nastupila zastarjelost ili je djelo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem ili ako postoje druge okolnosti koje isključuju krivično gonjenje.

Pored toga, ukoliko je tužilac pokrenuo istragu može donijeti ili naredbu o obustavi istrage ili podignuti optužnicu. Naredba o obustavi istrage, u skladu sa članom 239. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, se donosi u slučaju kada je djelo koje je počinio osumnjičeni nije krivično djelo, kada postoje okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost osumnjičenog osim u slučaju iz člana 220. ovog Zakona, kada nema dovoljno dokaza da je

osumnjичeni počinio krivično djelo i kada je djelo obuhvaćeno amnestijom, pomilovanjem ili zastarom, ili postoje druge smetnje koje isključuju krivično gonjenje.

U skladu sa članom 241. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovini, tužilac podiže optužnicu kada se u istrazi prikupi dovoljno dokaza iz kojih proizilazi osnovana sumnja da je osumnjичeni odgovoran za počinjeno krivično djelo za koje se sumnjiči. Tužilac optužnicu predaje nadležnom sudu na dalje postupanje.

U narednom dijelu biće prikazan broj naredbi o neprovođenju istrage za krivična djela ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Tabela 2. Broj naredbi o neprovođenju istrage za krivična djela ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine

Krivično djelo iz krivičnog zakona FBiH	Naredbe o neprovođenju istrage u 2018. godini	Naredbe o neprovođenju istrage u 2019. godini	Naredbe o neprovođenju istrage u 2020. godini
Onečišćenje okoliša	1	0	3
Zagađivanje stočne hrane ili vode za napajanje stoke	0	0	1
Uništenje zasada	1	1	0
Pustošenje šuma	3	1	3
Šumska krađa	58	56	46
Izazivanje šumskog požara	2		0
Mučenje i ubijanje životinje	5	11	1
Protuzakoniti lov	2	4	1
Protuzakoniti ribolov	1		1
Oštećenje, uništenje i nedozvoljeni izvoz spomenika kulture i zaštićenih objekata prirode	1	0	0
UKUPNO	74	73	56

Iz Tabele 2. je vidljivo da se u Federaciji Bosne i Hercegovine donosi i značajan broj naredbi o neprovođenju istrage, ukoliko se komparira taj broj sa brojem prijavljenih krivičnih djela. Tako su na primjer u 2018. godini donesene 74 naredbe o neprovođenju istrage u odnosu na 414 prijava što čini 18%, u 2019. godini 73 naredbe o neprovođenju istrage u odnosu na 438 prijava ili 17%, te tokom 2020. godine 56 naredbi o neprovođenju istrage ili u 15% slučajeva. Ovakvi procenti predstavljaju pokazatelje da se u praksi za svaku petu ili šestu prijavu za ekološki kriminalitet donese naredba o neprovođenju istrage. Dominiraju naredbe o neprovođenju istrage za krivično djelo šumske krađe (75%) što je pomalo neobično imajući u vidu da je u pravilu dokazivanje ovakvih krivičnih djela relativno standardizirano, imajući u vidu da krivično zakonodavstvo propisuje ovo krivično djelo kao poseban oblik krivičnog djela krađe. Ovo krivično djelo čini onaj ko radi krađe obori u šumi jedno ili više stabala, a količina oborenog drveta je veća od dva kubna metra. Radnja učinjenja ovog krivičnog djela je obaranje jednog ili više stabala. Obaranje stabla se može izvršiti njegovom sječom ili vađenjem stabla iz zemlje zajedno s korijenom (Babić et al, 2005).

Veliki procenti naredbi o neprovođenju istrage može uticati demoralizirajuće na potencijalne prijavitelje krivičnih djela ekološkog kriminaliteta, koji su nerijetko građani i udruženja/ organizacije civilnog društva.

U nastavku je prikazan broj naređenih istraga u vezi sa predmetnim krivičnim djelima u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Tabela broj 3. Broj naređenih istraga za krivična djela ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine

Krivično djelo iz krivičnog zakona FBiH	Naređene istrage u 2018. godini	Naređene istrage u 2019. godini	Naređene istrage u 2020. godini
Onečišćenje okoliša	1	1	2
Zagađivanje stočne hrane ili vode za napajanje stoke	1	1	1
Uništenje zasada	0	0	0
Pustošenje šuma	3	11	7
Šumska krađa	356	305	241
Izazivanje šumskog požara		3	4
Mučenje i ubijanje životinje	11	14	13
Protuzakoniti lov	3	8	0
Protuzakoniti ribolov	1	8	2
Oštećenje, uništenje i nedozvoljeni izvoz spomenika kulture i zaštićenih objekata prirode	0	0	0
UKUPNO	376	351	270

Broj naređenih istraga za krivična djela ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine kako je to prikazano u Tabeli 3. značajno je smanjen tokom 2020. godine. Jedan od potencijalnih razloga mogao bi biti č manji broj zaprimljenih prijava u ovoj godini, ali i činjenica da je uslijed pandemije COVID-19 bio ograničen pristup izvršavanja radnih zadataka svih institucija, uključujući i organe formalne kontrole te se može pretpostaviti i da je to jedan od razloga manjeg broja predmeta u radu u tužilaštvima. U nastavku je prikazan broj naredbi o obustavi istrage u predmetima ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Tabela 4. Broj naredbi o obustavi istrage za krivična djela ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine

Krivično djelo iz krivičnog zakona FBiH	Naredbe o obustavi istrage u 2018. godini	Naredbe o obustavi istrage u 2019. godini	Naredbe o obustavi istrage u 2020. godini
Onečišćenje okoliša	1	0	1
Zagađivanje stočne hrane ili vode za napajanje stoke	0	0	0
Uništenje zasada	0	0	0
Pustošenje šuma	0	3	0
Šumska krađa	99	69	56
Izazivanje šumskog požara	1	0	1
Mučenje i ubijanje životinje	3	2	3
Protuzakoniti lov	1	0	1
Protuzakoniti ribolov	1	1	1
Oštećenje, uništenje i nedozvoljeni izvoz spomenika kulture i zaštićenih objekata prirode	0	0	0
UKUPNO	102	75	63

Analizirajući broj naredbi o neprovođenju istrage može se zaključiti da se i kod ovog oblika tzv. negativnih tužilačkih odluka donosi veliki broj. Naime, u više od 95% slučajeva dominira krivično djelo šumske krađe kod ove vrste tužilačkih odluka, što predstavlja iznenađenje s obzirom na vrlo precizne normativne okvire za ovo krivično djelo. Ukoliko se uporede ovi brojevi sa brojevima naredbi o provođenju istraga može se zaključiti da i ovdje dominira jako veliki broj, odnosno omjer. U tom pogledu, samo je tokom 2018. godine omjer naredbi o obustavi istrage iznosio 27%, tokom 2019. godine 21% i tokom 2020. godine 23%.

Na kraju, prikazan je i broj podignutih optužnica, sa posebnim osvrtom na broj prijava, kako bi se barem načelno moglo prikazati da li su zadovoljena pravda i zaštita žrtve, odnosno objekta zaštite.

Tabela 5. Broj podignutih optužnica za krivična djela ekološkog kriminaliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2020. godine

Krivično djelo iz krivičnog zakona FBiH	Podignute optužnice u 2018. godini	Podignute optužnice u 2019. godini	Podignute optužnice u 2020. godini
Onečišćenje okoliša	0	0	2
Zagađivanje stočne hrane ili vode za napajanje stoke	1	0	1
Uništenje zasada	0	0	0
Pustošenje šuma	3	9	5
Šumska krađa	312	247	162
Izazivanje šumskog požara	0	2	3
Mučenje i ubijanje životinje	8	12	11
Protuzakoniti lov	1	8	0
Protuzakoniti ribolov	1	7	1
Oštećenje, uništenje i nedozvoljeni izvoz spomenika kulture i zaštićenih objekata prirode	0	0	0
UKUPNO	326	285	185

Analizirajući broj podignutih optužnica prvenstveno se vidi da je došlo do značajnog smanjenja broja optužnica, odnosno da je trend podizanja optužnica u značajnom padu u posmatranom periodu. Tako je za krivično djelo šumske krađe skoro duplo manje podignutih optužnica u 2020. godini, njih 162, negoli tokom 2018. godine kada je podignuto ukupno 312 optužnica. Krivična djela šumske krađe dominiraju u broju podignutih optužnica u odnosu na ostala krivična djela. Pored krivičnog djela šumske krađe, veći broj optužnica je podignut za krivično djelo mučenje i ubijanje životinja. Za krivična djela onečišćenja okoliša skoro i da nema podignutih optužnica, odnosno ukupno su podignute dvije optužnice za promatrani trogodišnji period što je beznačajno imajući na umu sveprisutni izraženi problem onečišćenja okoliša u Bosni i Hercegovini .

5. ZAKLJUČAK

Analiza procesuiranja ekološkog kriminaliteta svakako ne daje potpunu sliku stvarnog kriminaliteta iz ove oblasti, niti stvarnu sliku o žrtvama ove vrste kriminaliteta. Ipak, konsultovanjem pravosudne statistike mogu se na činjeničnom osnovu pratiti različiti trendovi u prijavljivanju i procesuiranju kriminaliteta, što nam dalje može ukazati na određene pokazatelje. Značaj pravosudne statistike o kriminalitetu je višestruk. Nemoguće je očekivati uspješne aktivnosti pravosudnih institucija u prevenciji i represiji kriminaliteta ukoliko se ne raspolože sa podacima s kakvim se „neprijateljem suočavamo“. Generalno, bez adekvatne pravosudne statistike o kriminalitetu nemoguće je dobiti uvid u strukturu, opseg i kretanje samog registriranog kriminaliteta, kako na nivou pojedinačne pravosudne institucije, tako i na nivou cjelokupnog pravosudnog sistema. Pravosudna statistika kriminaliteta, između ostaloga, može ponuditi spoznaju i ukazati na trendove o razmjerama registriranog kriminaliteta kao pojave, odgovora pravosuđa na tu pojavu te pružiti informaciju o temeljnim karakteristikama učinilaca krivičnih djela i oštećenih lica.

Analizirajući broj prijavljenih krivičnih djela, ali i dalje postupanje tužilaštava u njima vidljivo je da u Federaciji Bosne i Hercegovine dominira krivično djelo šumske krađe iz Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine. Iako različite organizacije kontinuirano ukazuju na sistemsko onečišćenje okoliša i pustošenje šuma značajniji broj i prijavljenih i procesuiranih krivičnih djela ove vrste izostaje. To bi moglo ukazivati na činjenicu da žrtve nisu svjesne svoje viktimizacije, prvenstveno iz razloga odsustva klasičnog oblika žrtve. Nadalje je vidljiv i veliki broj tzv. Negativnih tužilačkih odluka odnosno odluka o neprovođenju istrage i obustavi istrage u ovim predmetima, opet kod krivičnih djela šumske krađe što može biti demotivirajuće za žrtve i prijavitelje da u budućnosti prijavljuju ova krivična djela. Također može se pretpostaviti i da prijave nisu odgovarajuće za ova krivična djela, gdje bi onda neophodno bilo da se animiraju potencijalni prijavitelji i da se sistemski unaprijedi prijavljivanje ovih krivičnih djela. Kako bi se dalje unaprijedio rad u procesuiranju ovih krivičnih djela, te na adekvatan način osigurala satisfakcija za žrtve neophodno je da se u narednom periodu, između ostalih, provedu sljedeće sistemske aktivnosti:

- Vlade na nadležnim nivoima trebale bi donijeti adekvatne strateške dokumente u kojima će se planirati i osigurati sredstva za preveniranje ovih krivičnih djela, promociju prijavljivanja počinjenja krivičnih djela od strane fizičkih i pravnih lica, te jačanja kapaciteta agencija za provođenje zakona i institucija koje se bave zaštitom okoliša i otkrivanjem krivičnih djela ekološkog kriminaliteta;
- Nadležna tužilaštva trebaju kontinuirano vršiti analizu negativnih tužilačkih odluka kako bi se uvidjeli razlozi za donošenje tih odluka, poput nedovoljnog kvaliteta izvještaja o učinjenom krivičnom djelu agencija za provođenje zakona i sl.;
- Rukovodioci tužilaštava i agencija za provođenje zakona trebaju usaglasiti svoje strateške prioritete u adekvatnom otkrivanju i procesuiranju krivičnih djela ekološkog kriminaliteta;
- Kontinuirano osigurati adekvatno komuniciranje prema javnosti o štetama ekološkog kriminaliteta i svjesnosti postojanja žrtve kod ove vrste kriminaliteta.

LITERATURA

- Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I. & Rajić, Z. (2005). *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini. Knjiga I. Sarajevo*. Vijeće Evrope i Evropska komisija.
- Grbešić, A. (2021, april 30). *Pustošenje šume na sjeveru Bosne i Hercegovine*. Radio Slobodna Evropa. www.slobodnaevropa.org/a/pusto%C5%A1enje-%C5%A1ume-na-sjeveru-bosne-i-hercegovine/31231453.html
- Higgins, P., Short, D. & South, N. (2013). Protecting the planet: a proposal for a law of ecocide. *Crime, Law and Social Change*, 59(3). <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9413-6>
- Kobajica, S. (2021). *Kriminološka obilježja ekološkog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini: Doktorska disertacija*. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu.
- Lynch M. J. & Stretesky P. (2014). *Exploring Green Criminology: Toward a Green Criminological Revolution*. Ashgate.

- Pereira, R. M. (2015). *Environmental Criminal Liability and Enforcement in European and International Law*. Brill Nijhoff. <https://doi.org/10.1163/9789004195882>
- Pleić, M. (2016). Kazneni progon i istraživanje kaznenih djela protiv okoliša. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. 52(2). <https://doi.org/10.31141/zrpf.2016.53.120.601>
- Situ, Y. & Emmons D. (2000). *Environmental Crime: The Criminal Justice System's Role in Protecting the Environment*. Sage. <https://doi.org/10.4135/9781452232256>
- Sollund, R. (2017). Legal and Illegal Theriocide of Trafficked Animals. U: Maher, J., Pierpoint, H., Beirne, P. (Ur.), *The Palgrave International Handbook of Animal Abuse Studies*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-43183-7_21
- Skinnider, E. (2011). *Victims of Environmental Crime – Mapping the Issues*. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy.
- Simović, M., Simović, V. & Todorović, Lj. (2009). *Krivični postupak Bosne i Hercegovine – Federacije Bosne i Hercegovine – Republike Srpske*. Fineks.
- Third International Conference on Environmental Enforcement (1994). <https://nepis.epa.gov/Exe/ZyPURL.cgi?Dockey=500006FV.TXT>
- White, R. & Heckenberg, D. (2014). *Green Criminology: An Introduction to the Study of Environmental Harm (1st ed.)*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203096109>
- Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 (2014).

PROSECUTION OF ENVIRONMENTAL CRIME IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FOR THE PERIOD 2018–2020

Professional Paper

Abstract

The paper analyzes issues related to the criminal prosecution of perpetrators of crimes against the environment, especially from the aspect of criminal legislation and the practice itself in the prosecution of these crimes against the environment in the Federation of Bosnia and Herzegovina. Bearing in mind that in criminal offenses against the environment, as a rule, there is no immediate victim, and that this type of criminality can remain unnoticed for a long period of time before any possible damage becomes visible, in this paper, the review of official statistical data offers an overview related to the processing of these of criminal offenses in the Federation of Bosnia and Herzegovina for the selected three-year period from 2018 to 2020. Although the majority of criminal legislation in the countries of the former Yugoslavia, including Bosnia and Herzegovina, sets a high level of environmental protection, the analysis of official statistical data cannot conclude that the detection and prosecution of this type of criminal offense has a sufficient prioritization in Raduž. both with administrative bodies and with criminal prosecution bodies, regardless of the developed capacities about the dangers and serious consequences of this type of criminality. In this regard, in addition to the practice of prosecuting criminal offenses against the environment in the Federation of Bosnia and Herzegovina, the paper also offers a set of recommendations for decision makers on systemic steps for adequate environmental protection.

Keywords: environmental crime, victim of environmental crime, reporting of criminal acts, order to conduct an investigation, order not to conduct an investigation, Federation of Bosnia and Herzegovina

Podaci o autoru

Nermin Kadribašić, magistar kriminalistike smjer privredni kriminalitet i doktorant na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, zaposlen kao konsultant za vladavinu prava u Lucid Linx d.o.o. Sarajevo.

E-mail: nermin.kadribasic@gmail.com.

FORENZIČKE NAUKE I ETIKA U ERI PRIMENE VEŠTAČKE INTELIGENCIJE

Stručni članak

Primljeno/Received: 15. 10. 2023.
Prihvaćeno/Accepted: 20. 11. 2023.

Sanela D. ANDRIĆ
Aleksandar B. IVANOVIĆ

Sažetak

Forenzičke nauke predstavljaju neizostavni segment kriminalističkih istraga. Forenzika, kao dinamička nauka koja se permanentno razvija, prati razvoj savremenih naučnih trendova. Primena veštačke inteligencije nije mimošla forenzičke nauke, koje po definiciji otkrivaju savremene naučne metode, prilagođavaju ih i primenjuju sa ciljem otkrivanja i tumačenja (veštačenja) materijalnih tragova sa mesta kriminalnog događaja. Sa početnim optimizmom primene veštačke inteligencije, naročito kod razvoja i primene informacionih tehnologija u forenzičkim bazama podataka, javlja se i (ne) opravdani oprez. Ukoliko bi veštačka inteligencija vremenom sve više i više preuzela simulaciju ljudskog, kognitivnog razmišljanja i donošenja odluka, postavlja se pitanje etičke odgovornosti. Tu se javlja niz pitanja od kojih je jedno od važnijih ko je odgovoran u slučaju greške u analizi. Dalje, ukoliko veštačka inteligencija preuzme i interpretacije forenzičkih analiza, ko u tom slučaju snosi odgovornost za eventualnu pritužbu na krajnji rezultat – mišljenje.

Naš rad će se baviti navedenim problemima, sa naglaskom da je Evropska Unija, posredstvom ENFSI mreže, prva reagovala u pravcu proučavanja primene veštačke inteligencije u forenzičkim naukama, strateškim dokumentom ENFSI –Vizija evropskog forenzičkog naučnog prostora 2030 „Poboljšanje pouzdanosti i valjanosti forenzičke nauke i podsticanje implementacije novih tehnologija“, čiji će najvažniji delovi biti predstavljeni u radu.

Ključne riječi

etika, forenzika, veštačka inteligencija, ENFSI, moralne mašine

UVOD

Veštačka inteligencija (artificial intelligence, AI) počinje da se razvija sredinom XX veka a osnivačem se smatra britanski matematičar Alan Turing. Nema univerzalne definicije veštačke inteligencije s obzirom da je ona multidisciplinarna nauka koja kombinuje matematiku, tehnologiju, sociologiju,

kognitivne nauke, računarske nauke. Ona predstavlja softverski inženjering koji putem računara može da oponaša ljudsko ponašanje, a akcenat je na interpretaciji podataka (Ahmed Alaa El-Din, 2022). Forenzika kao nauka pokušava da implementira nove tehnologije u procese otkrivanja kriminala te se veštačka inteligencija čini adekvatnom tehnikom za prevazilaženje poteškoća sa kojima se forenzičke nauke suočavaju (Ahmed Alaa El-Din, 2022; Gupta, Sharma & Johri, 2020). Veštačka inteligencija se može koristiti kod DNK dokaza, prepoznavanja obrazaca, rekonstrukcije mesta kriminalnog događaja, u digitalnoj forenzici, balistici i slično. Od početka dvehiljaditih veštačka inteligencija se sve više koristi u analizi zločina, obrazaca učinioca i učestalosti kriminalnih dela, analizi telefonskih zapisa, bankovnih izveštaja, targetiranju/sačinjavanju profila učinioca kriminalnih dela i slično. Međutim, kako svaka tehnologija ima nedostataka, tako i veštačka inteligencija i pametne tehnologije zahtevaju široku bazu znanja koja mora biti detaljna i temeljna, inače se mogu dobiti lažno pozitivne ili lažno negativne analize (Ahmed Alaa El-Din, 2022). Navedeno nam ukazuje na činjenicu da ni jedna tehnologija ne može biti lišena ljudskog (korektivnog) faktora jer može doći do etičkih problema. Neophodno je da čovek upravlja veštačkom inteligencijom/pametnom tehnologijom, jer koliko god tehnologija može brže da uradi neki posao/analizu, nikada ne može zameniti čoveka.

VEŠTAČKA INTELIGENCIJA I NJENI DOMETI U FORENZIČKIM NAUKAMA

Veštačka inteligencija predstavlja mašine/tehnologiju koja ima sposobnost percepcije okoline, primanja informacija i podataka i njihovu obradu kroz imitaciju kognitivnih sposobnosti čoveka, odnosno ljudskog mozga, uključujući i sposobnost učenja i rešavanja problema. Koristi se za obradu i analizu veće količine podataka dok je akcenat na interpretaciji podataka. Veštačka inteligencija pomaže da se premoste nedostaci forenzičke istrage i ljudske greške, ali prevashodno da unapredi, ubrza i olakša istragu (Ahmed Alaa El-Din, 2022; Budić, 2022; Budić, 2023; Gupta, Sharma i Johri, 2020; Jadhav, Sankhla i Kumar, 2020).

Forenzičke nauke zahtevaju analizu velike količine kompleksnih podataka, dok veštačka inteligencija nudi rešenje problema u realnom vremenu i prostoru, pritom štedeći vreme forenzičkih istražitelja. U poslednjoj deceniji dvadeset prvog veka, veštačka inteligencija se koristi u forenzici kao podrška odlučivanju u rutinskim obavezama. Ona se uglavnom koristi u proceni individualnih karakteristika poput starosti, pola, stasa, visine, težine i indeksa telesne mase. Takođe se može koristiti u rekonstrukciji lica iz odontoloških podataka (Ahmed Alaa El-Din, 2022; Jadhav, Sankhla i Kumar, 2020). Najviši domet i najveću korist od upotrebe veštačke inteligencije forenzika može imati u: rekonstrukciji mesta kriminalnog događaja, analizi DNK dokaza, forenzičkoj odontologiji, 3D rekonstrukciji lica, analizi otisaka prstiju, intervalu nakon smrti, forenzičkoj balistici i detekciji pucnja, toksikologiji i analizi narkotika (Ahmed Alaa El-Din, 2022, p. 24-26).

Kod prepoznavanja obrazaca veštačka inteligencija koristi ogromne količine statističkih podataka kako bi identifikovala specifične tipove obrazaca. Kada su u pitanju otisci prstiju, veštačka inteligencija koristi bazu otisaka prstiju kako bi identifikovala sporni otisak. Prepoznavanje lica se takođe vrši na osnovu dostupnih baza podataka, analiza rukopisa može otkriti pol učinioca, dok se neuropredikcije koriste kako bi se identifikovali specifični obrasci ponašanja. Narkoanalize i detektori laži vrše skeniranje aktivnosti mozga i detektuju stres prilikom laganja. Zatim, u balistici će veštačka inteligencija brže i preciznije dati podatke o tipu i brzini projektila, tipu

oružja, izvršiti analizu baruta i slično. Analiza i rekonstrukcija mesta kriminalnog događaja kao i samog događaja takođe je znatno olakšana upotrebom veštačke inteligencije (Ahmed Alaa El-Din, 2022; Jadhav, Sankhla i Kumar, 2020). Osnova svega navedenog je digitalna forenzika koja se zasniva na analizi kompleksne baze podataka.

OSVRT NA ENFSI – EVROPSKU MREŽU FORENZIČKIH NAUČNIH INSTITUTA 2030

ENFSI (*European Network of Forensic Sciences Institute*, Evropska mreža forenzičkih naučnih instituta) predstavlja mrežu forenzičkih instituta od preko sedamdeset članica iz 39 zemalja Evrope sa ciljem obezbeđivanja razvoja i kvaliteta forenzičkih nauka. Cilj je da se prepoznaju trendovi u nauci i tehnologiji koji mogu predstavljati problem forenzičkim naukama tako što će se obezbediti nove metode za rešavanje (dosad) nerešenih forenzičkih problema i izazova.¹ ENFSI ima monopol u Evropi na inovacije i istraživanja u cilju povećanja pouzdanosti i validnosti forenzičkih nauka, u saradnji sa strateškim partnerima u Međunarodnoj forenzičkoj strateškoj alijansi 3 (International Forensic Strategic Alliance 3 – IFSA). Cilj svih aktivnosti je da se obezbede pouzdane, transparentne i nepristrasne forenzičke nauke i njihove procedure od mesta kriminalnog događaja do sudnice.

Oblasti razvoja na koje se ENFSI fokusira su sledeće: 1) Susret u budućnosti – obezbeđivanje, usavršavanje i razmena biometrijskih podataka koji su od velikog značaja za forenzičke istrage; primena veštačke inteligencije/napredne računarske opreme koja će omogućiti i olakšati analizu, obradu i prikaz velike količine podataka; izrada novih alata za analizu mesta kriminalnog događaja kako bi se poboljšala vrednost nalaza na suđenju i u procesu donošenja odluka; nove metode analize bioloških dokaza (*omics*), naročito kada uzorci ne sadrže DNK; nanonauka i nanotehnologija za upravljanje velikim podacima. 2) Jačanje uticaja forenzičkih rezultata – razumevanje prenosa materijala sa jedne površine na drugu; razmena forenzičkih podataka unutar forenzičke zajednice, harmonizacija formata u skupovima podataka i alati za deljenje relevantnih podataka; promovisanje integrisane multidisciplinarnе borbe protiv migracija, trgovine ljudima i krijumčarenja. 3) Demonstriranje pouzdanosti forenzičkih rezultata – studije o osnovama forenzičkih nauka, dalja istraživanja i razvoj metoda u cilju poboljšanja forenzičke prakse; razumevanje ljudskog faktora u forenzičkom istražnom procesu od mesta kriminalnog događaja do sudnice; osiguravanje kvaliteta i kompetencije u vezi sa novim tehnikama i metodama koje još uvek nisu uspostavljene u forenzičkoj zajednici.

ETIČKA DIMENZIJA (ZLO)UPOTREBE VEŠTAČKE INTELIGENCIJE ZA POTREBE FORENZIKE

Uzlet tehnologije poput nuklearne fuzije, robotike i veštačke inteligencije umnogome su usavršili čovekov život i rad, ali su doneli i mnoge opasnosti. Sve veća upotreba veštačke inteligencije u privatnom i javnom sektoru stvorila je ranjivost bezbednosti i zaštite podataka o ličnosti. Dostupne su nam razne informacije, ali su istovremeno dostupne informacije i o nama samima. Nadzorne kamere u saobraćaju i javnim objektima, automobili sa autopilotom,

¹ Opširnije pogledati u: ENFSI, Vision of the European Forensic Science Area 2030, "Improving the Reliability and Validity of Forensic Science and Fostering the Implementation of Emerging Technologies", dostupno na: <https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2021/11/Vision-of-the-European-Forensic-Science-Area-2030.pdf>

softveri za prepoznavanje lica, podaci koje svakodnevno ostavljamo na aplikacijama i servisima (digitalizacija) povećali su bezbednost ali su je istovremeno učinili ranjivom (*deepfake software*). Nadalje, ekonomisti najavljuju rast produktivnosti i prihoda od veštačke inteligencije, ali se istovremeno očekuje rast nezaposlenosti na industrijskom tržištu rada usled povećanje potražnje za stručnjacima iz oblasti veštačke inteligencije. Na globalnom nivou, veštačka inteligencija će transformisati/unaprediti prirodne i društvene nauke, a u kombinaciji sa unapređenim tehnikama prikupljanja podataka i otkrićima u genetici, nanonauci i kognitivnim naukama (Siau i Wang, 2020; Powers i Ganascia, 2020, str. 27-28). Sve navedeno otvara nam brojne etičke dileme – koliko daleko možemo da idemo, kako možemo pristupiti etici (etičkoj upotrebi) veštačke inteligencije a da ne narušimo osnovna ljudska prava, poput prava na privatnost i bezbednost, i principe pravde i poštovanja (Powers i Ganascia, 2020, s. 28). Otuda narastući značaj etike kao naučne discipline, naročito u polju bezbednosnih i kriminalističkih nauka (policijska etika, deontologija, etika u forenzici, vojna etika). Ova narasla proetička svest posledica je svesnosti i svrsishodnosti opšteg i posebnih vidova morala u vremenu sveopšte dekadencije (Jevtović, 2005).

Među kritičarima veštačke inteligencije postoji strah od tehnologije generalno, "imitiranja" ljudskog ponašanja i sposobnosti ili stvaranja veštačkog ljudskog bića, te da će postati egzistencijalna pretnja za čovečanstvo. "[N]eki smatraju da su nove pošasti nastale razvojem računarske moći, dok drugi proglašavaju kraj čovečanstva i pojavu nove vrste" (Powers i Ganascia, 2020, s. 37). Međutim, dok se s jedne strane naglašavaju preuveličane koristi ili štete od veštačke inteligencije, sve više etičkih dilema izranja na površinu, poput smrtonosnog autonomnog sistema naoružanja i tehnologija za prepoznavanje lica. Ove tehnologije mogu narušiti integritet, bezbednost i dostojanstvo pojedinaca (Powers i Ganascia, 2020, s. 38). Sve u svemu, modelovanje etičkog sistema veštačke inteligencije predstavlja problem naučnicima, s obzirom na to da „komande“ veštačke inteligencije unose ljudi. Dakle, čovek određuje šta će mašina da radi, kakve će komande i operacije da izvršava, te se priča o „moralnim mašinama“ čini utopističkom. Međutim, „[s]tvoriti veštačku inteigenciju etično i imati moralnu veštačku inteligenciju je urgentno i ključno“ (Siau i Wang, 2020, s. 75).

Moral predstavlja skup društvenih normi koje usmeravaju naše ponašanje; koje su spoljašnje i unutrašnje obavezujuće; koje subjekat usvaja tokom vaspitanja i socijalizacije; koje se zasnivaju na dobrom kao vrhovnoj vrednosti; koje moralni subjekat oseća celim bićem a ne samo razumom; koje vrše pritisak na njega i za čiji prekršaj on oseća grižu savesti, dok društvo na njega primenjuje spoljašnje sankcije uz istovremeni zahtev da on oseća grižu savesti. S druge strane, moralna svest predstavlja sposobnost razlikovanja dobra i zla; to je normativna svest o onome što treba da bude, o onome što treba da činimo (Jevtović, 2005; Lukić, 2011). U kontekstu veštačke inteligencije, etika/moral se odnose na dužnosti i obaveze između mašine i njenog stvaraoca (Siau i Wang, 2020), a dva najpoznatija etička teorijska okvira dali su: Blančard i Peale kroz tri pitanja – Da li je legalno? Da li je fer? Kako se zbog toga osećam?, i Markula, koji identifikuje pet pristupa suočavanja sa etičkim problemima – utilitaristički pristup, pristup kroz prava, pristup kroz pravičnost i pravdu (*fairness and justice*), pristup opšteg dobra i pristup vrlina (Siau i Wang, 2020, s. 76).

Pojmovi etika veštačke inteligencije i moralna veštačka inteligencija odnose se na moralno ponašanje ljudi koji dizajniraju, stvaraju i koriste veštačku inteligenciju, a povezuju se sa uticajem veštačke inteligencije/mašina/robova na društvo i celokupno čovečanstvo (*deepfake* softver i

tehnologije za izmenu glasa, npr). Osnovna ljudska prava poput prava na privatnost, sloboda govora, sloboda udruživanja, zabrana diskriminacije i slično treba da budu neprikosnovena, ali su upravo ona sve češće na "udaru" veštačke inteligencije/robotike/mašina. Softveri koji se koriste u kriminalističkim istragama (prepoznavanje lica, generisanje fotorobota na osnovu unetih podataka) mogu nekoga označiti kao bezbednosno interesantno lice i time ga diskriminisati na rasnoj, polnoj ili etničkoj osnovi (vidjeti: Siau i Wang, 2020, p. 77).

Iako je etika od izuzetnog značaja u svim sferama života i rada (opšta, lična i radna etika), ona je posebno delikatna u forenzičkim naukama, gde od interpretacije podataka često zavisi nečiji život i sloboda. Forenzika je u direktnoj saradnji sa policijom i pravosudnim organima kojima je više u interesu da se reši slučaj nego da se dođe do istine. (Jasuja, 2001). Forenzičari prvi izlaze na mesto kriminalnog događaja (MKD) i pronalaze i obezbeđuju dokaze. Od njihove stručnosti, ali i lične i profesionalne etike, u velikoj meri zavisi tok istrage. Oni, takođe, imaju najsavremeniju opremu koja olakšava obradu podataka i tragova nađenih na MKD. Forenzičari pomažu policiji i pravosuđu koji imaju poseban etički kodeks upravo dostavljajući rezultate i zaključke do kojih su došli u laboratorijama. Kako je etički kodeks policije i pravosuđa specifičan javlja se potreba i za posebnim etičkim kodeksom forenzičkih nauka koji će biti svojevrsni zaštitni znak profesionalnog statusa i voditi forenzičare u etički delikatnim situacijama. Laboratorijski nalazi zajedno sa stručnim mišljenjem eksperta koji ih interpretira ne smeju nikad biti falsifikovani, upodobljeni ili na bilo koji način modifikovani da odgovaraju trećoj strani ili politički motivisani (Yadav, 2017). Moralne dileme kod forenzičara naučnika mogu se javiti kod profesionalne akreditacije, laboratorijskih analitičkih procesa, interpretacije analitičkih podataka i prezentacije i svedočenja na sudu, forenzičara u privatnom sektoru, forenzičara u državnom sektoru, obaveza prema forenzičkoj struci i održavanja profesionalnih veština (Siegal, 2012, prema: Yadav, 2017).

Malobrojna su istraživanja o vezi forenzike, veštačke inteligencije i etike, ali i o stavovima društva prema upotrebi veštačke inteligencije (Budić, 2023). Takva istraživanja rađena su uglavnom u razvijenim zemljama Zapada. Istraživanje koje je sprovedeno na Institutu Oksford Internet pod nazivom „Globalni stavovi o VI i automatizovano donošenje odluka“ (Budić, 2023, str. 4-5). Ovo istraživanje pokazalo je da su stanovnici zemalja Zapada više zabrinuti po pitanju upotrebe veštačke inteligencije nego u zemljama Istoka. Naime, postoji visok stepen bojazni da će veštačka inteligencija doneti više štete čovečanstvu nego koristi. Zatim, istraživanje „U. S. Javno mišljenje o upravljanju VI“ pokazalo je da većina Amerikanaca ima strah od veštačke inteligencije i da država i vlada treba da nadgledaju njeno uvođenje (Budić, 2023, s. 56). Takođe, istraživanje *Exciting, Useful, Worrying, Futuristic: Public Perception of Artificial Intelligence in 8 Countries* pokazalo je da javnost smatra da će veštačka inteligencija imati velikog uticaja na društvo (Budić, 2023, s. 56). S druge strane, studija *Public Perception of Artificial Intelligence in Medical Care: Content Analysis of Social Media* istražilo je ulogu veštačke inteligencije u medicinskoj nezi i pokazalo da ispitanici imaju poverenja u veštačku inteligenciju (Budić, 2023, s. 57). Stanovništvo u Republici Srbiji ima podeljene stavove po pitanju veštačke inteligencije, ali su pokazali zabrinutost prema upotrebi veštačke inteligencije, tačnije, da će doći do nestanka profesija usled upotrebe veštačke inteligencije i diskriminacije (Budić, 2023, str. 60-31). Međutim, navedena istraživanja se bave istraživanjem (etičkih) stavova prema primeni veštačke inteligencije generalno.

ZAKLJUČAK

Primena veštačke inteligencije je u mnogome doprinela napretku i prosperitetu forenzičkih nauka. Forenzičke analize, ispitivanja i identifikacije su znatno napredovale primenom kompjuterskih baza podataka. Formiranje forenzičkih baza podataka, sa enormno velikim brojem podataka (Britanska baza podataka sadrži 4,5 miliona DNK podataka, prema: Andrejević, 2012) i njihova pretraga u veoma kratkim vremenskim intervalima, predstavljaju za forenzička ispitivanja, analiziranja i veštačenja, slobodno možemo reći prekretnicu u oblasti rada i primene forenzike. Dalje, primena i razvoj veštačke inteligencije u forenzici, doprinosi umanjenju (a teži se do i u potpunosti) ljudske subjektivnosti, a time i eliminisanja ljudskog faktora i pojavu ljudske greške. Međutim, primenom veštačke inteligencije u forenzičkim naukama, ne dolazi do eliminisanja ljudske odgovornosti. Veštačka inteligencija, uslovno rečeno, ne može biti krivično odgovorna u slučaju dobijanja bilo koje vrste netačnog rezultata forenzičkog analiziranja, ispitivanja i/ili veštačenja, koje je sprovedeno uz pomoć veštačke inteligencije. Veštačka inteligencija radi pomoću podataka koje joj je zadao forenzičar! Tu dolazimo do suštine ovog našeg skromnog rada, a to je etička odgovornost kod primene veštačke inteligencije u forenzičkim naukama.

Etička upotreba veštačke inteligencije u forenzičkim naukama je novodetektovani problem koji je nedovoljno istražen na našim prostorima. Malobrojna istraživanja bave se stavovima ispitanika prema upotrebi veštačke inteligencije generalo, bojazni da će istisnuti čoveka iz procesa rada i da će naposljetku doći do vladavine mašine nad čovekom. Kada govorimo o etici u forenzici i etičkoj upotrebi veštačke inteligencije u forenzičkim istragama mislimo prevashodno na odnos čoveka prema mašini. Čovek je taj koji unosi naredbe i algoritme koji će upravljati veštačkom inteligencijom. Forenzici je neophodna velika količina podataka da bi došla do istine (prilikom istrage i analize mesta kriminalnog događaja), veštačka inteligencija ima sposobnost obrade velike količine podataka u realnom vremenu i prostoru, dok je čovek taj koji pothranjuje podatke i izdaje naredbe. Dakle, kada govorimo o etici veštačke inteligencije mislimo prevashodno na moralne postulate čoveka istraživača koji dizajnira, stvara i koristi veštačku inteligenciju. Za kraj ostaju preporuke da se na našim prostorima sprovedu istraživanja o etičkoj upotrebi veštačke inteligencije.

LITERATURA

- Ahmed Alaa El-Din, E. (2022) Artificial intelligence in Forensic Science: invasion or revolution? *Egyptian Society of Clinical Toxicology Journal*, 10(2), 20-32.
- Andrejević, M. (2012). Značaj forenzičke DNK analize u pravosudnom sistemu. *Strani pravni život*, (2), 290-307.
- Budić, M. (2022) *Na šta mislimo kada kažemo... ETIKA I VI: Etika i stavovi javnosti o upotrebi veštačke inteligencije*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Budić, M. Š. (2023) Etičke dileme i stavovi prema primeni veštačke inteligencije1. *Kritika: časopis za filozofiju i teoriju društva*, 4(1), 49-65.
- Donnelly, S. (2012) Forensic science in a human rights framework. *Australian Journal of Forensic Sciences*, 44(1), 93-103.
- Dubber, M. D., Pasquale, F., & Das, S. (Eds.). (2020) *The Oxford handbook of ethics of AI*. Oxford Handbooks, Oxford University Press.

- Elkins, K. M., & Fambegbe, I. (2020) Case studies and methods for teaching professional ethics for forensic science students. *The Journal of Forensic Science Education*, 2(1).
- ENFSI, *Vision of the European Forensic Science Area 2030*, "Improving the Reliability and Validity of Forensic Science and Fostering the Implementation of Emerging Technologies", dostupno na: <https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2021/11/Vision-of-the-European-Forensic-Science-Area-2030.pdf>
- Gupta, S., Sharma, M. V. i Johri, P. (2020). Artificial intelligence in forensic science. *International Research Journal of Engineering and Technology*, 7(5), 7181-7184.
- Jadhav, E. B., Sankhla, M. S., i Kumar, R. (2020) Artificial intelligence: Advancing automation in forensic science & criminal investigation. *Journal of Seybold Report ISSN NO*, 1533, 9211.
- Jasuja, O.P. (2001) Ethics In Forensic Science. *Anil Aggrawal's Internet Journal of Forensic Medicine and Toxicology*, Vol. 2, No. 2.
- Jevtović, M. (2005) *Uvod u policijsku etiku*. Beograd: Policijska akademija.
- Lukić, R. D. (2011). *Sociologija morala*. Beograd: Pravni fakultet.
- Powers, T. M., i Ganascia, J. G. (2020) The Ethics of the Ethics of AI. In: *The Oxford handbook of ethics of AI*, Druber, D. M., Pasquale, F., & Das, S., Oxford University Press, 25-51.
- Siau, K., & Wang, W. (2020) Artificial intelligence (AI) ethics: ethics of AI and ethical AI. *Journal of Database Management (JDM)*, 31(2), 74-87.
- Stevanović, A. (2022). Uloga veštačke inteligencije u kontroli kriminaliteta, U: *Digitalizacija u kaznenom pravu i pravosuđu*, Kostić, J. & Matić Bošković, M. (ur.), VII Međunarodni naučni skup, Tematski zbornik radova međunarodnog karaktera, Beograd: Institut za uporedno parvo, 343-363.
- Yadav, P. K. (2017) Ethical issues across different fields of forensic science. *Egyptian journal of forensic sciences*, 7: 10, 1-6.

FORENSIC SCIENCES AND ETHICS IN THE ERA OF APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Professional paper

Abstract

Forensic sciences are an indispensable segment of criminal investigations. Forensics, as a dynamic science that is constantly developing, follows the development of modern scientific trends. The application of artificial intelligence has not bypassed forensic science, which by definition discovers modern scientific methods, adapts them and applies them with the aim of discovering and interpreting (expert) material traces from the scene of a crime. With the initial optimism of the application of artificial intelligence, especially in the development and application of information technologies in forensic databases, comes (un)justified caution. If artificial intelligence were to take over the simulation of shell, cognitive thinking and decision-making more and more over time, the question of ethical responsibility arises. This raises a number of questions, one of the most important of which is who is responsible in the event of an error in the analysis. Furthermore, if artificial intelligence also takes over the interpretations of forensic analyses, who in that case bears the responsibility for a possible complaint about the end result - the opinion.

Our paper will deal with the mentioned problems, emphasizing that the European Union, through the ENFSI network, was the first to react in the direction of studying the application of artificial intelligence in forensic sciences, with the strategic document ENFSI - Vision of the European Forensic Science Area 2030 „Improving the reliability and validity of forensic science and encouraging implementation of new technologies“, the most important parts of which will be presented in the paper.

Keywords: ethics, forensics, artificial intelligence, ENFSI, moral machines

Podaci o autorima

Sanela D Andrić, Kriminalističko-policijski univerzitet u Beogradu.

E-mail: sanela.andric@kpu.edu.rs.

Aleksandar B Ivanović, Uprava policije Crne Gore. E-mail: ialeksandar@t-com.me.

UDK: 351.814(497.6)

UDK: 656.7.05(497.6)

UPRAVLJANJE I IZVJEŠĆIVANJE O DOGAĐAJIMA U SIGURNOSTI ZRAČNE PLOVIDBE BOSNE I HERCEGOVINE

Stručni članak

Primljeno/Received: 13. 10. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 6. 11. 2023.

Marija PRSKALO

Sažetak

Zračni promet je grana prometa koja se naglo počela razvijati u 20. stoljeću, te zbog svoje specifičnosti posvećuje veliku pažnju sigurnosti. Povećanje broja letova uzrokuje porast kompleksnosti zračnog prometa, ali i ograničenja koja proizlaze iz ljudskog djelovanja i organizacijskih procesa. Zračni promet kontinuirano raste, što dovodi do povećanja broja potencijalnih opasnosti koje mogu ugroziti njegovu sigurnost. Sigurnost je neizostavni dio zrakoplovstva i označava stanje u kojem su događaji i rizici povezani sa zrakoplovnim aktivnostima smanjeni i kontrolirani do prihvatljive razine. Upravljanje i izvješćivanje o događajima u sigurnosti zračne plovidbe Bosne i Hercegovine sastavni su dio sustava za upravljanje sigurnošću, koji predstavlja sustavan i izričit pristup definiranju aktivnosti s ciljem postizanja prihvatljive ili podnošljive razine sigurnosti.

Ključne riječi

zračni promet, sigurnost, izvješćivanje, događaj

1. UVOD

Zračni promet danas predstavlja najsigurniji oblik prijevoza na globalnoj razini. Sigurnost zračnog prometa ogleda se kroz sveobuhvatni sustav mjera, pravila, postupaka tehnologija i tehnoloških procesa koji omogućavaju brz i učinkovit način prijevoza. Ova oblast se bavi različitim aspektima kako bi se osigurao siguran i učinkovit zračni promet.

U ovome radu bit će obrađena tema sigurnosti u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine. Glavni ciljevi u sektoru zračnog prostora su sigurnost, kapacitet, učinkovitost troškova i leta te briga o okolišu, a isti su usmjereni na zaštitu ljudskih života i životnog okruženja tijekom operacija u zračnoj plovidbi. Kroz rad bit će predstavljena sistematizacija i identifikacija opasnosti koje mogu ugroziti zadovoljavajuću razinu sigurnosti te utjecati na sigurnost zračnih operacija.

Kontinuiranim radom na poboljšanju tehnologija, obuke i procedura rada osigurava se najviša razina sigurnosti u zračnom prometu. Kao ključni aspekti sigurnosti izdvajaju se sigurnosni standardi i preporučene prakse, obučavanje i certificiranost zrakoplovnog osoblja u svrhu

osiguranja sigurnosti tijekom operacija te funkcionalan sustav upravljanja sigurnošću zračne plovidbe koji je nužno implementirati s ciljem identifikacije, analize i upravljanja događajima i rizicima.

Tijekom proteklog razdoblja, koncept zaštite zračnog prometa na europskoj razini prošao je kroz promjene i poboljšanja, uz prilagodbe i izmjene sustava na nacionalnoj razini. Ova poboljšanja proizašla su iz odgovarajućih promjena europskog i nacionalnog zakonodavstva (Nađ, 2014). Nadalje, neprestano praćenje i nadzor zračnog prometa putem pouzdanih tehničkih sustava i opreme omogućuje neprekidni nadzor zračnog prometa, dok upravljanje i izvješćivanje o događajima, zajedno sa promicanjem kulture sigurnosti, potiče svijest o sigurnosti među svim sudionicima zračnog prometa. U ovom radu je predstavljeno izvješćivanje i upravljanje događajima koji se odnose na sigurnost zračne plovidbe, uključujući klasifikaciju ozbiljnosti događaja na temelju koje se provode odgovarajuće aktivnosti na razini regulatornog tijela i pružatelja usluga u sigurnosti zračne plovidbe. Kroz statistički prikaz podataka o zračnom prometu u Bosni i Hercegovini predstavljen je pregled događaja koji su utjecali na sigurnost letenja tijekom razmatranog razdoblja, istovremeno analizirajući klasifikaciju i trendove događaja koji su zabilježeni kroz bazu podataka organizacije koja pruža usluge u zračnom prometu.

2. SIGURNOST U ZRAČNOJ PLOVIDBI BOSNE I HERCEGOVINE

Raznolike vrste sigurnosti, uključujući *sigurnost u prometu na cestama, u zraku te na rijekama i morima*, proizlaze iz zaštite različitih dobara i vrijednosti. Zakoni i drugi propisi definiraju pravila prometa koja reguliraju ponašanje sudionika u tim područjima, te uspostavljaju organe zadužene za regulaciju i nadzor sigurnosti u tim specifičnim sektorima (Abazović, 2012).

Pojam sigurnosti treba shvatiti vrlo široko, počevši od korektnosti u obavljanju vrlo kompleksnih poslova organizacije na aerodromu, preko pravilnog opsluživanja i održavanja tehnike pa sve do zaštite od svjesnih i nesvjesnih radnji koje ugrožavaju normalno odvijanje zračnog prometa (Injac, 1989, str. 3). Sigurnost zračnog prometa izuzetno je važna jer zračni promet predstavlja brz i učinkovit način prijevoza, ali nosi i potencijalne opasnosti ako se ne održavaju visoki sigurnosni standardi i preporuke regulatornih tijela.

Sustav zračnog prometa dijeli se na:

- infrastrukturu (aerodrome i zračne putove sa sredstvima koja ih definiraju),
- zrakoplove, odnosno letjelice koje koriste infrastrukturu,
- kontrolu letenja i vođenja zrakoplova (Pavlin, 2006, str. 7).

Organizacijski aspekt sigurnosti sustava zračnog prometa u užem smislu odnosno u funkciji same realizacije tehnološkog procesa predstavlja prostornu i vremensku sinkronizaciju niza subjekata i aktivnosti u jedinstven kontinuiran koncept. Organizacijski aspekt u širem smislu obuhvaća zaštitu, regulaciju i kontrolu elemenata samoga tehnološkog procesa i onih čimbenika koji u tehnološki proces nisu izravno uključeni, ali o kojima on posredno ovisi, kao što je izobrazba i trenaža stručnoga kadra, unifikacija relevantnih uvjeta putem pravne normative (Steiner, 1998, str. 13-14).

Operativna sigurnost obuhvaća sve faze leta, zahtijevajući sigurno upravljanje zračnim prostorom i kontrolu zračne plovidbe. Tehnička sigurnost koncentrira se na održavanje i ispravnost zrakoplova kako bi se osiguralo da su svi dijelovi i sustavi zrakoplova u ispravnom

stanju. Sigurnosna infrastruktura igra ključnu ulogu u osiguravanju sigurnosti i učinkovitosti aerodroma, kontrolnih tornjeva i zrakoplovno-tehničkih sustava. Nadalje, ne smije se zaboraviti ni ljudski faktor koji uključuje obučene ljude osposobljene za adekvatno reagiranje na potencijalno opasne situacije. Pored toga, regulaciju i nadzor provode nadležne institucije koje postavljaju i nadgledaju provedbu regulativa i standarda koji se moraju poštovati u zračnom prometu. Također, vrlo važna komponenta je sigurnost informacija i komunikacija unutar zračnog sektora, ključna kako bi se osigurao integritet sustava i spriječilo ometanje koje bi dovelo do ugroze sigurnosti.

Direkcija za civilno zrakoplovstvo Bosne i Hercegovine (BHDCA)¹ je upravna organizacija odgovorna za obavljanje funkcije regulatora i nadzora te izdavanje dozvola, potvrda i certifikata u području civilnog zrakoplovstva i kontrole letenja u Bosni i Hercegovini.

Agencija za pružanje usluga u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine (BHANSa)² osnovana je usvajanjem Zakona o agenciji za pružanje usluga u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine³ i bavi se pružanjem usluga u zračnoj plovidbi. U obavljanju svojih djelatnosti, BHANSa primjenjuje državno zakonodavstvo kojim je uređena oblast zračnog prometa i kontrole letenja u Bosni i Hercegovini.

Odredbe sigurnosti zračne plovidbe primjenjuju se od regulatornog organa za uspostavu, nadgledanje i primjenu minimalnih sigurnosnih standarda u javnom interesu, dok se upravljanje sigurnošću zračne plovidbe koristi od strane organizacije za pružanje usluga. Prema Šabić i Branković (2021) standardi sadrže potrebne specifikacije o karakteristikama, performansama, osoblju i procedurama, te njihovo uniformno prihvaćanje ne može biti uvjetovano jer osiguravaju sigurnost i regularnost međunarodne zračne navigacije i zračnih operacija, dok preporuke uključuju druge specifikacije i njihovo prihvaćanje se razmatra kao poželjno i u interesu je očuvanja sigurnosti, regularnosti i ekonomije međunarodne zračne plovidbe. Organizacija koja se bavi pružanjem usluga kroz implementaciju politike sigurnosti obvezuje se pratiti i unaprijediti razinu sigurnosti kao dio procesa provjere sigurnosne učinkovitosti pružanja usluga s postavljenim minimalnim sigurnosnim ciljevima.

Da bi se održali postavljeni sigurnosni ciljevi operativnih i tehničkih aktivnosti, provodi se stalno praćenje sigurnosnih dostignuća radi pravovremenog otkrivanja trendova i čimbenika koji mogu dovesti u pitanje sigurno pružanje usluga u zračnoj plovidbi. Kroz izvješća o istragama, izvješća o pregledima sigurnosti, procjene sigurnosti, procjene rizika, praćenje normalnih operacija, praćenje ugovora od značaja za sigurnost zračne plovidbe i drugih informacija koje su važne za sigurnost zračne plovidbe, prikupljaju se podaci koji se strukturiraju kao ulazne informacije u procesu praćenja sigurnosti zračne plovidbe. Prikupljeni podaci statistički se obrađuju i analiziraju radi utvrđivanja trendova, a kasnije se koriste za unaprjeđenje izvedbe sigurnosti zračne plovidbe.

BHDCA u svojstvu regulatorne organizacije i nadzora, kontinuirano zaprima izvješća o događajima iz područja sigurnosti zračnog prometa, obavlja analize i daje sigurnosne preporuke. Pored

¹ Više na: <http://www.bhdca.gov.ba>

² Više na: <http://www.bhansa.gov.ba>

³ Zakon o agenciji za pružanje usluga u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 43/09 (2009)

BHANSА-e, među pružateljima usluga koji dostavljaju izvješća o događajima iz navedenog područja su međunarodni aerodromi u Bosni i Hercegovini, letjelišta, zrakoplovne kompanije, organizacije za održavanje zrakoplova, medicinski centri i centri za obuku zrakoplovnog osoblja na aerodromima. Predmet ovog rada je klasifikacija i analiza izvješća o događajima koji su zaprimljeni u bazi BHANSА-e, a koji su utjecali na sigurnost zračnog prometa. Ti podaci su prikazani kroz službena izvješća regulatorne organizacije BHDCA.

2.1. Identifikacija i sistematizacija opasnosti

U nastavku su navedene definicije i značenja pojmova koji će biti korišteni u ovom radu, a preuzeti su iz Pravilnika o izvješćivanju o događajima (2017):

- Događaj (*engl: Occurrence*) predstavlja bilo koji događaj, pojavu ili slučaj povezan sa sigurnošću koji ugrožava ili, ako se ne ispravi ili ne riješi, može dovesti zrakoplov, njegovu posadu i putnike ili bilo koje druge osobe u opasnost i u sebe uključuje nesreće i ozbiljne incidente.
- Incident (*engl: Incident*) je događaj koji nije nesreća, a povezan je sa provođenjem operacija zrakoplovom te utječe ili je mogao utjecati na sigurnost provođenja operacija.
- Ozbiljan incident (*engl: Serious Incident*) je događaj koji uključuje okolnosti koje ukazuju na veliku vjerojatnost da se dogodi nesreća. Povezan je sa operacijama zrakoplova, a u slučaju zrakoplova s ljudskom posadom događa se od trenutka ukrcavanja bilo koje osobe s namjerom prijevoza do trenutka iskrcavanja tih osoba. U slučaju zrakoplova bez ljudske posade, događa se od trenutka kad je zrakoplov spreman za polijetanje do trenutka kad završava let (kad se zaustavi na kraju leta) i kad se primarni pogonski sustav ugasi.
- Nesreća (*engl: Accident*) je događaj povezan sa operacijom zrakoplova koji, u slučaju kada je zrakoplov sa ljudskom posadom, se dogodio od trenutka ukrcavanja bilo koje osobe u zrakoplov sa namjerom prijevoza, do trenutka iskrcavanja tih osoba, ili u slučaju kada je zrakoplov bez ljudske posade, se dogodio od trenutka kada je zrakoplov spreman da krene sa namjerom da poleti do trenutka kada završava let (kad se zaustavi na kraju leta) i kad se primarni pogonski sustav ugasi, u kojem je:

1) osoba smrtno ili teško stradala kao posljedica:

- što je bila u zrakoplovu, ili
- od direktnog kontakta sa bilo kojim dijelom zrakoplova, uključujući i dijelove koji su se odvojili od zrakoplova, ili
- od direktnog izlaganja mlazu motora, osim ako su povrede izazvane prirodnim uzrokom, samo zadate ili zadate od strane drugih osoba, ili kada su povrede nanesene slijepim putnicima koji se kriju izvan područja koja su obično dostupna putnicima i posadi; ili

2) zrakoplov je pretrpio oštećenje ili strukturalni kvar koji negativno utiče na strukturalnu čvrstoću, performanse ili karakteristike leta zrakoplova, i obično zahtijeva veliku popravku ili zamjenu oštećene komponente, izuzev kvara motora ili oštećenja, kada je oštećenje ograničeno na jedan motor (uključujući njegove oplata i pribor) elise, završni dio krila, antene, davače, lopatice, gume, točkove, aerodinamične oplata,

instrument table, vrata stajnog trapa, vjetrobrane, oplatu zrakoplova (kao što su mala udubljenja ili pukotine/rupe) ili manja oštećenja na glavnom kraku rotora, repnom rotoru, stajnom trapu i onim prouzrokovanim gradom ili udarom ptica (uključujući rupe na radarskoj kupoli), ili

3) zrakoplov je nestao ili je potpuno nedostupan.

- Opasnost (*engl. Hazard*) je situacija ili predmet koji bi mogli uzrokovati smrt ili povredu osobe, oštećenje opreme ili strukture, gubitak materijala ili smanjenje sposobnosti za obavljanje propisane funkcije.

Identifikacija opasnosti i upravljanje sigurnosnim rizicima su temeljni procesi u upravljanju sigurnošću, čineći ključne komponente sveobuhvatnog koncepta sustava sigurnosti.

3. UPRAVLJANJE I IZVJEŠĆIVANJE O DOGAĐAJIMA

Izvjeshćivanje o događajima ima za cilj povećanje razine sigurnosti u pružanju usluga u sektoru zračnog prometa. Prikupljanje i analiza sigurnosnih podataka moraju biti temeljiti kako bi se postigla bolja preglednost i otkrio uzrok događaja. Na temelju toga donose se sigurnosne mjere i preporuke kako bi se otklonile ili smanjile potencijalne opasnosti koje mogu ugroziti sigurno pružanje usluga i operacije zrakoplova. Također, izvješćivanjem o događajima postiže se održivost sustava za upravljanje zračnim prometom kroz pravodobnu implementaciju sigurnosnih mjera i preporuka te unaprjeđenje zrakoplovnih propisa i preporuka.

Sigurnosna koncepcija zaštite, regulacije i kontrole pretpostavlja sustavan pristup u definiranju svih elemenata sustava, normiranju mehanizama regulative, te pozicioniranju višerazinskog procesa kontrole i prevencije. U analizi unutarnjih elemenata sustava i veličine njihovog uzročnog udjela nepouzdanosti čimbenika čovjek dominira po svom izravnom utjecaju na razinu sigurnosti zračnog prometa (Steiner, 1998).

3.1. Osnovna načela izvješćivanja o događajima

Osnovna načela izvješćivanja o događajima su:

- Povjerenje: Izvjestitelj mora biti siguran da se informacije neće koristiti protiv njega. Pozitivna kultura pravičnosti u organizaciji koja se bavi pružanjem usluga u zračnoj plovidbi temelj je uspješnog sustava izvješćivanja o događajima.
- Pravičnost: Izvjestitelj mora biti zaštićen od pravnih, administrativnih ili disciplinskih sankcija, osim u slučaju nemara, kriminalne aktivnosti ili namjere.
- Jednostavnost izvješćivanja: Podnošenje izvješća trebalo bi biti što jednostavnije.
- Priznanje: Organizacija koja se bavi pružanjem usluga u zračnoj plovidbi treba jasno komunicirati sa svojim osobljem o tome da su dobrovoljna izvješća vrijedna sigurnosna imovina i priznati trud osoba koje su podnijele izvješće.
- Promicanje: Informacije primljene preko dobrovoljnog sustava izvješćivanja trebaju biti pravodobno dostupne zrakoplovnoj zajednici. Takve promotivne aktivnosti moraju pomoći u motiviranju osoblja kako bi poboljšalo buduće izvješćivanje o sigurnosnim događajima.

3.2. Načini izvješćivanja o događajima

BHDCA kao regulatorna organizacija zadužena je za uspostavljanje jedinstvenog sustava obaveznog i dobrovoljnog izvješćivanja o događajima iz oblasti zračnog prometa Bosne i Hercegovine. Svaka organizacija koja se bavi pružanjem usluga u zračnoj plovidbi na prostoru Bosne i Hercegovine u obavezi je kroz svoje pravilnike i procedure uspostaviti interni sustav upravljanja i izvješćivanja o događajima što, između ostalog, podrazumijeva dostavljanje izvješća regulatornoj i nadzornoj instituciji na daljnje postupanje s ciljem identifikacije i praćenja korektivnih radnji iz oblasti sigurnosti letenja i obavljanja zrakoplovnih operacija. Prilikom uspostavljanja strukture sustava za upravljanje sigurnošću zračne plovidbe, važno je uzeti u obzir nekoliko ključnih elemenata. To uključuje određivanje odgovornih zaposlenika za sigurnost, jasno definiranje dužnosti i odgovornosti svih zaposlenika koji su uključeni u poslove vezane za sigurnost. Također je bitno uspostaviti transparentne komunikacijske odnose unutar organizacije koja pruža usluge. Ovi elementi igraju ključnu ulogu u olakšavanju učinkovitog upravljanja sigurnošću u zračnoj plovidbi (Čokorilo, 2020).

BHDCA pravilnikom⁴ definirani su subjekti koji su u obavezi da podnesu izvješće o događaju koji može predstavljati značajnu opasnost za sigurnost zrakoplova. Kategorije takvih događaja klasificirane su kao:

- događaji u vezi sa provođenjem operacija zrakoplova;
- događaji u vezi s tehničkim uvjetima, održavanjem i popravkom zrakoplova;
- događaji u vezi sa uslugama i objektima u zračnoj plovidbi;
- događaji u vezi sa aerodromima i zemaljskim uslugama;
- događaji u vezi sa zrakoplovima koji nisu kompleksni zrakoplovi na motorni pogon, uključujući jedrilice i zrakoplove lakše od zraka.

Osnovni cilj obaveznog prijavljivanja događaja, odnosno izvješćivanja o greškama, je da se olakša proces prikupljanja i razmjene podatka o stvarnim ili potencijalnim sigurnosnim opasnostima i nedostatcima, i da se na taj način doprinese sprječavanju nesreća u zrakoplovstvu (Čokorilo, 2020).

Dobrovoljno izvješćivanje (*engl: Voluntary Reporting*) o događajima odnosi se na onu vrstu događaja koja je izostavljena kroz klasifikaciju događaja obaveznog izvješćivanja i može se odnositi na događaje tijekom letačkih operacija zrakoplova ili na potencijalne sigurnosne opasnosti za koje izvjestitelj smatra da mogu dovesti do narušavanja sustava sigurnosti zračne plovidbe, odnosno da je potrebno poduzeti preventivne radnje radi rješavanja potencijalnih nedostataka u pogledu sigurnosti. Važno je naglasiti kako je obaveza svih relevantnih subjekata u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine da budu u skladu s pravilima i procedurama izvješćivanja o događajima. Osim toga, dobrovoljno izvješćivanje o događajima, iako nije obvezno, može biti od velike važnosti za unapređenje sigurnosti zračne plovidbe.

Za svaki događaj koji je prijavljen obveznim i/ili dobrovoljnim sustavom izvješćivanja obvezno se provodi istraga. Istrage događaja provode se prema EUROCONTROL-ovom dokumentu Smjernice za istrage sigurnosnih događaja u ATM-u (2011), i to u određenom slučaju:

- nesreće i ozbiljni incidenti;
- incidenti;

⁴ Pravilnik o izvješćivanju o događajima, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 57/15, 88/17 (2017)

- ATM specifični događaji;
- otkrivanje novih opasnosti i rizika;
- sigurnosni rizici koji se ponavljaju.

Istrage događaja koje se provode u skladu s međunarodnim smjernicama, poput onih utvrđenih u EUROCONTROL-ovom dokumentu, osiguravaju detaljnu analizu svakog događaja kako bi se otkrili uzroci i poduzeli odgovarajući korektivni postupci.

Istraživanje nesreća i ozbiljnih incidenata nije dio ovog rada. U skladu s dokumentom Pravilnik o istraživanju nesreća i ozbiljnih incidenata zrakoplova⁵, istraživanje zrakoplovnih nesreća i ozbiljnih incidenata je u nadležnosti Jedinice za istraživanje nesreća i ozbiljnih incidenata. Do uspostave ove Jedinice, istraživanje nesreća i ozbiljnih incidenata će vršiti povjerenstva koja su osnovana odlukom Ministarstva prometa i komunikacija Bosne i Hercegovine.

Što se tiče istraživanja nesreća i ozbiljnih incidenata, nadležnost Jedinice za istraživanje nesreća i ozbiljnih incidenata ili povjerenstava osnovanih odlukom Ministarstva prometa i komunikacija Bosne i Hercegovine odražava ozbiljan pristup analizi ovih iznimno važnih događaja. Ovo osigurava da se standardi međunarodne prakse primjenjuju u skladu s nacionalnim propisima kako bi se osigurala najviša razina sigurnosti u zračnom prometu Bosne i Hercegovine.

3.3. Klasifikacija ozbiljnosti događaja

Klasifikacija ozbiljnosti događaja koji se istražuje određuje se pomoću alata za analizu rizika (RAT – *engl: Risk Analysis Tool*), uz napomenu da na neke događaje nije moguće primijeniti RAT alat. Alat za analizu rizika izrađen je od strane EUROCONTROL-a zbog klasifikacije događaja relevantnih za sigurnost u području upravljanja zračnim prometom (*engl: Air Traffic Management – ATM*). Prilikom određivanja klasifikacije ozbiljnosti događaja, istražitelj osim oznake ozbiljnosti i učestalosti pruža opis ozbiljnosti i tekstualni opis.

Tijekom klasifikacije ozbiljnosti događaja koriste se tablice ovisno o vrsti događaja. Za klasifikaciju ozbiljnosti incidenata koristi se tablica broj 1:

Tablica 1. Podjela ozbiljnosti zrakoplovnih incidenata (Izvor: ESSAR 2)

OZBILJNOST	A	Ozbiljan incident	A1	A2	A3	A4	A5
	B	Glavni incident	B1	B2	B3	B4	B5
	C	Bitni incident	C1	C2	C3	C4	C5
	D	Nedefinirani	D1	D2	D3	D4	D5
	E	Bez utjecaja na sigurnost	E1	E2	E3	E4	E5
			1	2	3	4	5
			Vrlo učestalo	Učestalo	Povremeno	Rijetko	Vrlo rijetko
			UČESTALOST				

⁵ Pravilnik o istraživanju nesreća i ozbiljnih incidenata zrakoplova, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 30/14 (2014)

Tablica 2. Definiranje učestalosti nesreća/incidenata zrakoplova (Izvor: ESSAR 2)

UČESTALOST	DEFINICIJA
Vrlo rijetko	Nikada tijekom životnog vijeka sustava.
Rijetko	Samo nekoliko zabilježenih sličnih slučajeva u odnosu na veliki obim prometa ili bez zabilježenih slučajeva u odnosu na mali obim prometa.
Povremeno	Nekoliko zabilježenih sličnih ugrožavanja sigurnosti, nesreća i ozbiljnih nezgoda – više od jednog puta na istom mjestu.
Učestalo	Već ranije zabilježen značajan broj sličnih ugrožavanja sigurnosti, nesreća i ozbiljnih nezgoda – značajan broj ponavljanja na istom mjestu.
Vrlo učestalo	Vrlo veliki broj već ranije zabilježenih sličnih ugrožavanja sigurnosti, nesreća i ozbiljnih nezgoda – vrlo veliki broj ponavljanja na istom mjestu.

Za klasifikaciju ozbiljnosti za ATM specifične događaje koristi se sljedeća tablica:

Tablica 3. Definiranje učestalosti ATM specifičnih događaja (Izvor: ESSAR 2)

OZBILJNOST	AA	Totalna nesposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom	AA1	AA2	AA3	AA4	AA5
	A	Ozbiljna nesposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom	A1	A2	A3	A4	A5
	B	Djelomična nesposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom	B1	B2	B3	B4	B5
	C	Sposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom	C1	C2	C3	C4	C5
	D	Nedefinirani utjecaj	D1	D2	D3	D4	D5
	E	Bez utjecaja na pružanje usluga upravljanja zračnim prometom	E1	E2	E3	E4	E5
			1	2	3	4	5
			Vrlo učestalo	Učestalo	Povremeno	Rijetko	Vrlo rijetko
UČESTALOST							

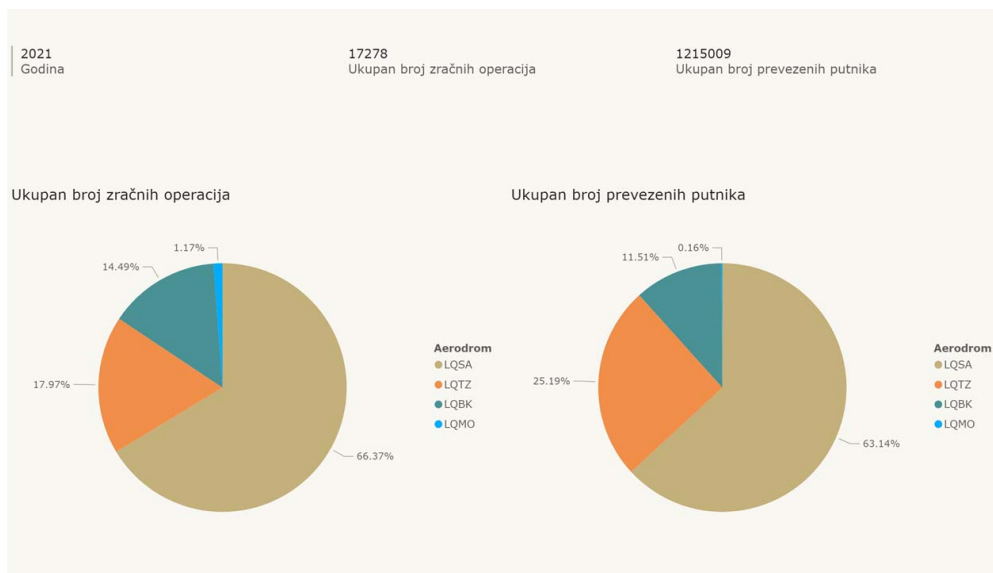
Tablica 4. Definiranje učestalosti ATM specifičnih događaja (Izvor: ESSAR 2)

UČESTALOST	DEFINICIJA
Vrlo rijetko	Nikada tijekom životnog vijeka zemaljskog dijela ATM sustava.
Rijetko	Nisu zabilježena slična ugrožavanja sigurnosti, nesreće i ozbiljne nezgode s obzirom na određenu poziciju ili element zemaljskog dijela ATM sustava.
Povremeno	Nekoliko zabilježenih sličnih ugrožavanja sigurnosti, nesreća i ozbiljnih nezgoda – više od jednog puta na istom mjestu ili više od jednog puta za slične elemente zemaljskog dijela ATM sustava.
Učestalo	Značajan broj već ranije zabilježenih sličnih ugrožavanja sigurnosti, nesreća i ozbiljnih nezgoda – značajan broj ponavljanja na istom mjestu ili značajan broj ponavljanja za slične elemente zemaljskog dijela ATM sustava.
Vrlo učestalo	Vrlo veliki broj već ranije zabilježenih sličnih ugrožavanja sigurnosti, nesreća i ozbiljnih nezgoda – vrlo veliki broj ponavljanja na istom mjestu ili vrlo veliki broj ponavljanja za slične elemente zemaljskog dijela ATM sustava.

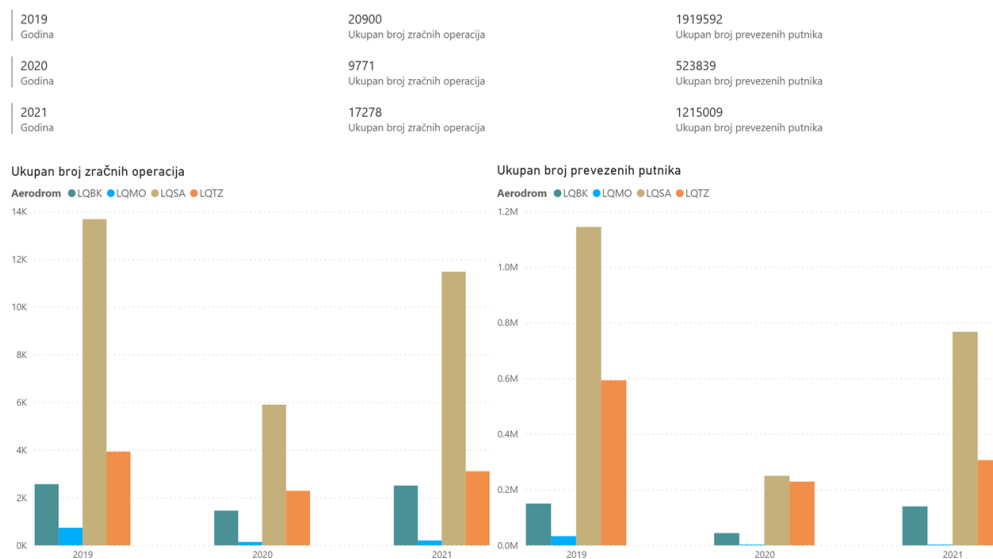
Tablica 5. Definicije ozbiljnosti ATM specifičnih događaja (Izvor: ESSAR 2)

OZBILJNOST	DEFINICIJA
Totalna nesposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom	Događaj povezan s totalnom nesposobnošću pružanja bilo kojeg stupnja usluga u skladu s važećim sigurnosnim zahtjevima.
Ozbiljna nesposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom	Događaj povezan s gotovo potpunom ili trenutnom nemogućnošću pružanja bilo kojeg stupnja ATM usluga u skladu s važećim sigurnosnim zahtjevima. Uključuje okolnosti koje ukazuju da je mogućnost pružanja ATM usluga ozbiljno ugrožena te mogućnost ugrožavanja sigurnosti mnogih operacija zrakoplova tijekom određenog vremena.
Djelomična nesposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom	Događaj povezan s iznenadnom ili djelomičnom nemogućnošću pružanja ATM usluga u skladu s važećim sigurnosnim zahtjevima.
Sposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom sa smanjenim kapacitetom	Događaj koji uključuje situacije koje upućuju na mogućnost potpune ili djelomične nemogućnosti pružanja sigurnih i potpunih ATM usluga ukoliko rizik nije kontroliran od strane ATM osoblja, unutar sigurnosnih zahtjeva, čak i ako to uključuje pružanje usluga upravljanja zračnim prometom sa smanjenim kapacitetom.
Bez utjecaja na pružanje usluga upravljanja zračnim prometom	Događaji koji nemaju utjecaj na mogućnost pružanja sigurnih i nesmanjenih ATM usluga.
Nedefinirani utjecaj	Nedovoljno informacija da bi se odredio rizik ili proturječni dokazi koji kočje određivanje rizika.

4. STATISTIČKI PODACI O ZRAČNOM PROMETU BOSNE I HERCEGOVINE

Grafikon 1. Podaci o prometu aerodroma u Bosni i Hercegovini za 2021. godinu (Izvor: BHDCA)

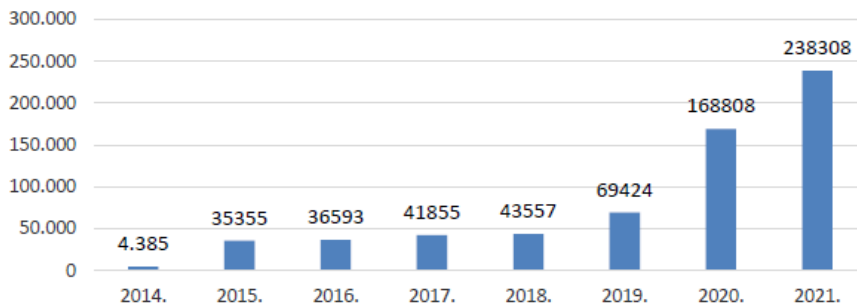
Grafikon 2. Podaci o ukupnom broju zračnih operacija i broju prevezenih putnika u razdoblju 2019.-2021. godine na aerodromima u Bosni i Hercegovini (izvor: BHDCA)

U 2021. godini na četiri međunarodna aerodroma u Bosni i Hercegovini zabilježeno je ukupno 17.278 aerodromskih operacija, što predstavlja značajan porast u odnosu na prethodnu godinu.

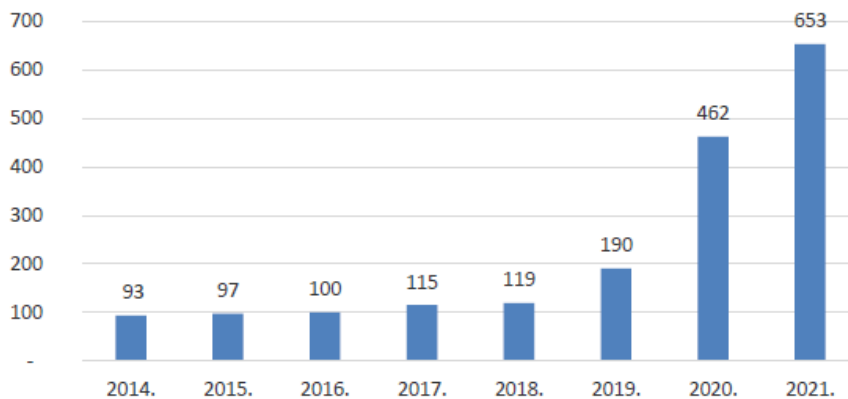
Usporedba s godinom 2020. pokazuje rast za 7.507 operacija ili 76,83% u ukupnom zbroju. Ovaj porast broja operacija sugerira povećanu aktivnost na svim aerodromima u zemlji.

Također, ukupan broj prevezenih putnika u 2021. godini iznosi 1.215.009. Od tog broja, 620.696 putnika su dolazni, dok su 594.313 putnika odlazni.

Ti statistički podaci ukazuju na oporavak zračnog prometa u Bosni i Hercegovini u 2021. godini u usporedbi s prethodnom godinom, što može biti pozitivan pokazatelj za zračnu industriju zemlje.

Grafikon 3. Broj preleta u AoR BHACC 2014.-2021. (Izvor: BHANSA)

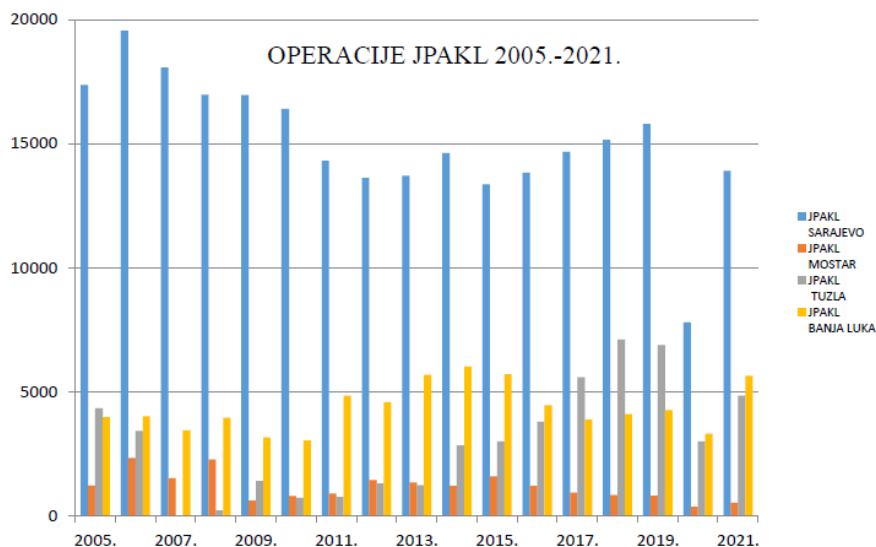
Grafikon 4. Prosječni dnevni broj preleta u AoR BHACC (Izvor: BHANSA)

Na grafikonima broj 3 i 4 prikazan je broj preleta u zoni odgovornosti (*engl: Area of Responsibility – AoR*) u BHACC (Centar oblasne kontrole leta) za razdoblje 2014.-2021. godine, odnosno prosječni dnevni broj preleta za navedeno razdoblje. Posebno je istaknut skok u broju preleta, posebno u razdoblju 2020. i 2021. godine. Također, isti scenarij vidljiv je iz grafikona kojim je prikazan prosječni dnevni broj preleta u zoni odgovornosti BHACC, odnosno značajno povećanje dnevnih preleta zabilježeno je u posljednje dvije godine promatranog razdoblja. Očigledno je da je preuzimanje potpune kontrole nad zračnim prostorom Bosne i Hercegovine od strane BHANSA-e 2019. godine doprinijelo tom porastu, s obzirom da je prethodno kontrolirala samo donji dio zračnog prostora do 10.000 metara.

Ovi podaci ukazuju na značajan rast aktivnosti zračnog prometa u zemlji i potencijalno pozitivan utjecaj preuzimanja kontrole od strane BHANSA-e. Taj porast može biti odraz poboljšanja u učinkovitosti, sigurnosti i pouzdanosti zračnog prometa unutar zračnog prostora Bosne i Hercegovine. Osim toga, nagli porast preleta može ukazivati na sve veći interes za zračni promet u regiji, što može imati pozitivan utjecaj na zračnu industriju zemlje i gospodarstvo općenito.

<i>BROJ OPERACIJA</i>	<i>JPAKL SARAJEVO</i>	<i>JPAKL MOSTAR</i>	<i>JPAKL TUZLA</i>	<i>JPAKL BANJA LUKA</i>	<i>UKUPNO</i>
2005.	17362	1205	4324	3966	26857
2006.	19547	2323	3408	3995	29273
2007.	18072	1495	0	3423	22990
2008.	16965	2252	207	3937	23361
2009.	16957	592	1398	3146	22093
2010.	16396	782	702	3017	20897
2011.	14307	880	744	4823	20754
2012.	13612	1434	1291	4569	20906
2013.	13698	1324	1215	5663	21900
2014.	14611	1198	2831	6004	24644
2015.	13354	1579	2984	5696	23613
2016.	13827	1194	3782	4442	23245
2017.	14655	915	5566	3864	25000
2018.	15151	820	7092	4085	27148
2019.	15785	799	6864	4251	27699
2020.	7777	348	2982	3286	14393
2021.	13897	517	4827	5628	24869
<i>UKUPNO</i>	<i>255973</i>	<i>19657</i>	<i>50217</i>	<i>73795</i>	<i>372189</i>

Slika 1. Broj operacija zrakoplova JPAKL 2005.-2021. (Izvor: BHANSA)

Grafikon 5. Grafički prikaz broja operacija JPAKL 2005.-2021. (Izvor: BHANSA)

Sličan scenarij vidljiv je iz tabelarnog, odnosno grafičkog prikaza broja operacija zrakoplova u Jedinicama prilaznih i aerodromskih kontrola letenja u promatranom razdoblju 2005.-2021. godine, gdje se bilježi povećan ukupan broj operacija zrakoplova. Ovaj rast može biti indikacija sve većeg interesa za zračni promet u zemlji, što potencijalno ukazuje na rastući ekonomski i društveni razvoj. Također, to može biti rezultat poboljšanja infrastrukture zračnih luka, tehnologije i usluga u zračnoj industriji, kao i povećanog prometa putnika i roba. Ovakav rast operacija zrakoplova u kontekstu Jedinica prilaznih i aerodromskih kontrola letenja može biti ključan za daljnji razvoj zračnog prometa u zemlji, potičući ekonomsku aktivnost i povećavajući povezanost s drugim dijelovima svijeta.

4.1. Pregled događaja u zračnom prometu Bosne i Hercegovine

U tijeku 2021. godine, u BHDCA su prijavljena ukupno 93 događaja koji su utjecali na sigurnost letenja, od kojih su 32 bila dobrovoljna izvješća o događajima. Pregled događaja za razdoblje od 2019. do 2021. godine može se vidjeti u tablici broj 6 prema službenoj klasifikaciji.

Tablica 6. Trend događaja u razdoblju 2019.-2021. (izvor: BHDCA)

Vrsta događaja	Broj događaja u 2019. godini	Broj događaja u 2020. godini	Broj događaja u 2021. godini
Događaji koji su u vezi sa provođenjem operacija zrakoplova	18	9	20
Događaji u vezi s tehničkim uvjetima, održavanjem i popravkom zrakoplova	0	0	0
Događaji u vezi sa uslugama i objektima u zračnoj plovidbi	30	23	28
Događaji u vezi sa aerodromima i zemaljskim uslugama	44	25	44
Događaji u vezi sa zrakoplovima koji nisu kompleksni zrakoplovi na motorni pogon, uključujući jedrilice i zrakoplove lakše od zraka	2	2	1

U 2020. godini primijećen je opadajući trend događaja svih vrsta u usporedbi s drugim godinama uključenima u analizu. Međutim, tijekom 2021. godine primijećen je trend rasta prijavljenih događaja koji su utjecali na sigurnost letenja, posebno onih povezanih s operacijama zrakoplova, uslugama i objektima u zračnoj plovidbi te događajima vezanim uz aerodrome i zemaljske usluge. Zanimljivo je da nije prijavljen niti jedan događaj koji je bio povezan s tehničkim uvjetima, održavanjem i popravkom zrakoplova, kao ni događaj koji je u vezi sa zrakoplovima koji nisu kompleksni zrakoplovi na motorni pogon, uključujući jedrilice i zrakoplove lakše od zraka, tijekom bilo koje godine predstavljene u tablici.

Pozitivno je istaknut broj službeno zaprimljenih dobrovoljnih izvještaja o događajima, što ukazuje na primjenu osnovnih načela izvješćivanja o događajima, posebno naglašavajući povjerenje u sustav izvješćivanja i promicanje dostupnosti prijavljenih događaja.

4.2. Vrste događaja zaprimljene kroz bazu podataka Agencije za pružanje usluga u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine

Događaji prijavljeni u bazi podataka BHANSA-e kategorizirani su u tri skupine:

- ATM incidenti;
- ATM specifični događaji;
- Drugi događaji.

Tablica 7. *Klasifikacija zaprimljenih sigurnosnih izvješća o događajima za 2021. godinu (Izvor: BHANSA)*

Vrsta događaja	Broj sigurnosnih izvješća o događajima	Postotak (%)
ATM incident	12	19
ATM specifični događaj	19	31
Drugi događaji	31	50
Ukupno	62	100

4.2.1. ATM incidenti

Ovoj skupini pripadaju događaji koji se klasificiraju kao incidenti i laserska ometanja. Događaji koji su svrstani u kategoriju ATM incidenata uobičajeni su događaji koji su pod nadležnošću Ureda za sigurnost zračne plovidbe u BHANSA-i. Prilikom procjene ozbiljnosti događaja koriste se odgovarajuće tablice ovisno o vrsti događaja. Za klasifikaciju ozbiljnosti incidenata koristi se kategorizacija navedena u poglavlju o Klasifikaciji ozbiljnosti događaja.

Tablica 8. *ATM incidenti u 2021. godini (Izvor: BHANSA)*

ATM incidenti	Broj događaja	Broj zaprimljenih sigurnosnih izvješća o događajima	Postotak (%)
Incidenti	9	9	75
Lasersko ometanje	3	3	25
Ukupno	12	12	100

U nastavku su navedeni ATM incidenti zabilježeni kroz sigurnosna izvješća sigurnosti o događajima tijekom 2021. godine:

- „Laserski napad na zrakoplov ETH 3711“;
- „RWI INC na LQBK prilikom slijetanja zrakoplova N631MP“;
- „Oštećenje elise zrakoplova YUDSW“;
- „Snižavanje zrakoplova RYR4237 bez prethodne koordinacije“;
- „Odbijanje zahtjeva posade zrakoplova za snižavanje“;
- „Lasersko ometanje zrakoplova AUA 7CB“;
- „Korištenje pogrešne frekvencije“;
- „Lasersko ometanje zrakoplova WZZ 1288“;
- „Prilikom penjanja zrakoplova sa 350 na 370, FEG 3104 prijavljuje TA sa zrakoplovom u opposite direction na FL360“;

- „RWI INC – Pas na pisti LQBK“;
- „Airspace Infringement JPAKL Sarajevo“;
- „Odstupanje od ATC odobrenja“. (BHANSA, 2022)

U razmatranom razdoblju zaprimljeno je ukupno 12 događaja koji su klasificirani kao ATM incidenti, od toga je broj zaprimljenih incidenata bio 9, dok je broj događaja koji su klasificirani kao laserska ometanja bio 3.

Ispred Ureda za sigurnost zračne plovidbe BHANSA-e provedena je objedinjena istraga događaja i to za događaje „Laserska ometanja zrakoplova AUA 7CB i WZZ 1288“. Također, provedena je istraga događaja koji je klasificiran kao ozbiljan incident (*engl: Serious incident*) „Oštećenje elise zrakoplova YUDSW“. Istrage događaja klasificiranih kao ozbiljan incident ili nesreća provodi Jedinica za provedbu nesreća i ozbiljnih incidenata. Pored događaja koji je klasificiran kao ozbiljan incident ili nesreća, tri su događaja klasificirana kao značajan incident (oznaka C3 – povremeno), dok su četiri događaja klasificirana da nemaju utjecaja na sigurnost zračne plovidbe (oznaka E3 – povremeno, E4 – rijetko i E5 – izuzetno rijetko).

4.2.2. ATM specifični događaji

U 2021. godini, Ured za sigurnost zračne plovidbe u BHANSA-i primio je 19 sigurnosnih izvješća o događajima koji su klasificirani kao ATM specifični događaji. Kategorizacija ozbiljnosti za takve događaje koristi se prema smjernicama iz poglavlja Klasifikacija ozbiljnosti događaja.

U nastavku su navedeni ATM specifični događaji zabilježeni kroz sigurnosna izvješća sigurnosti o događajima tijekom 2021. godine:

- „Zrakoplov SXAST ostao bez struje i radio veze“;
- „Istek MET licenci“;
- „Događaj vezan za ispad Message Handler“;
- „Problem u radu LLZ na lokaciji JPAKL Banja Luka uzrokovan košenjem trave“;
- „Prekid prikaza radarske slike i prekid AFTN/OLDI komunikacije“;
- „Ispad UPS na lokaciji JPAKL Tuzla“;
- „Neraspoloživost MET podataka s THR 09 i THR 27“;
- „Gubitak odraza zrakoplova – KLM569“;
- „Ograničena funkcija i pristup AMC portalu“;
- „Ispad QSIG i MFC linije prema Beogradu“;
- „Gubitak veza JPAKL Tuzla“;
- „Nestanak podataka s ACTIVE FLIGHTS – JPAKL Banja Luka“;
- „Ispad tracker-a na lokaciji ATCU II“;
- „Problem s rasvjetom na LQTZ“. (BHANSA, 2022)

Ukupno je provedeno 14 internih istraga događaja od strane Ureda za sigurnost zračne plovidbe BHANSA-e za 19 zaprimljenih sigurnosnih izvješća klasificiranih kao ATM specifični događaji. U analizi tih istraga, alat za analizu rizika primijenjen je u 6 slučajeva. Tri su događaja svrstana su u kategoriju C (C1 – vrlo učestalo i C3 – povremeno) za kategoriju sposobnost pružanja usluga upravljanja zračnim prometom sa smanjenim kapacitetima, dok su tri događaja svrstana u kategoriju E (E1 – vrlo učestalo) za kategoriju događaja bez utjecaja na pružanje usluga upravljanja zračnim prometom.

4.2.3. Drugi događaji

Razmatrani događaji, koji nisu nesreće niti ozbiljni incidenti, ali ipak mogu potencijalno utjecati na sigurnost, u ovoj analizi su izdvojeni radi jednostavnijeg pregleda. Ova podskupina obuhvaća događaje koji nisu klasificirani ni u jednu od dvije ranije spomenute kategorije.

Tablica 9. Drugi događaji zaprimljeni u bazi podataka u 2021. godini

Vrsta događaja	Broj događaja	Postotak (%)
NAR – događaji na koje ATM ne može utjecati	16	52
PSI – Događaji potencijalnih sigurnosnih implikacija	8	26
Događaj nastali zbog nejasnih i neprovjerenih informacija objavljenih u AIP BiH	0	0
Događaji nastali zbog nedostatka koordinacije	7	22
Ukupno	31	100

Ukupno je zaprimljen 31 događaj koji se klasificira kao Drugi događaji. Ova kategorija obuhvaća:

- NAR (*engl: Not ATM Relevant*) – u većini slučajeva za događaje ove skupine ne provodi se interna istraga, jer upravljanje zračnim prometom na njih nema utjecaj.
- PSI – Događaji ove skupine pripadaju onim događajima čije pojavljivanje može uzrokovati potencijalne sigurnosne implikacije, ali (trenutno) nisu imali značajniji utjecaj na narušavanje sigurnosti zračne plovidbe.

Osim događaja na koje upravljanje zračnim prometom nema utjecaj te događaja koji trenutno ne narušavaju sigurnost zračne plovidbe, prijavljeni su i događaji koji su nastali zbog nejasnih i nepouzdanih informacija objavljenih u Zborniku zrakoplovnih informacija Bosne i Hercegovine (AIP BiH), te događaji koji su rezultat nedostatka koordinacije.

4.2.4. Podaci o trendu događaja za razdoblje 2016.-2021.

U tablici u nastavku prikazani su podaci o trendu događaja prema službenoj klasifikaciji za razdoblje od 2016. do 2021. godine.

Tablica 10. Trend događaja za razdoblje 2016.–2021.

Vrsta događaja	Broj događaja u 2016. godini	Broj događaja u 2017. godini	Broj događaja u 2018. godini	Broj događaja u 2019. godini	Broj događaja u 2020. godini	Broj događaja u 2021. godini
ATM incidenti	5	17	17	25	8	12
ATM specifični događaji	30	28	21	16	24	19
Drugi događaji	22	23	20	14	9	31
Ukupno	57	68	58	55	41	62

Iz analize trenda događaja u razdoblju prikazanom u tablici primjetno je da nema dosljednog kontinuiteta u kretanju prijavljenih događaja. U posljednjim godinama, posebice tijekom razdoblja kada je BHANSA preuzela punu kontrolu nad zračnim prometom u Bosni i Hercegovini, primjetan je izražen rast u kategoriji Drugi događaji. Ovaj rast može ukazivati na potrebu daljnjeg istraživanja i analize kako bi se razumjelo što doprinosi ovom trendu.

S druge strane, broj ATM incidenta i ATM specifičnih događaja koji se odnose na upravljanje zračnim prometom nije pokazao isti trend rasta, što sugerira da se ovaj aspekt zračne sigurnosti održava na stabilnoj razini.

Ova analiza ukazuje na potrebu daljnjeg istraživanja i praćenja trendova u kategoriji Drugi događaji kako bi se identificirali uzroci rasta i poduzeli odgovarajući koraci za očuvanje sigurnosti zračnog prometa.

ZAKLJUČAK

U ovom radu pružen je pregled procesa upravljanja i izvješćivanja o događajima u sigurnosti zračne plovidbe Bosne i Hercegovine unutar organizacije BHANSA, koja je pod nadzorom državne regulatorne agencije BHDCA.

Analizom trendova zaprimljenih događaja, naglasak je stavljen na potrebu smanjenja rizika na najnižu prihvatljivu razinu putem implementacije odgovarajućih sigurnosnih preporuka. Unaprjeđenje sustava upravljanja sigurnosti zračne plovidbe obuhvaća sistematski pristup kroz organizacijsku strukturu te provođenje sigurnosnih politika i ciljeva.

Važno je da organizacija uspostavi sustav za izvješćivanje o događajima radi prijave nadležnim tijelima i poduzimanja odgovarajućih mjera za sprječavanje budućih sličnih incidenata. Održavanje ovog sustava odražava se kroz primjenu temeljnih načela izvješćivanja, uključujući promicanje kulture pravičnosti i jednostavnosti izvješćivanja te poticanje dobrovoljnih prijava, što poboljšava buduće izvješćivanje o sigurnosnim događajima. Važno je promicati kulturu otvorenosti i transparentnosti unutar organizacije koja se bavi pružanjem usluga, kako bi se potaknulo prijavljivanje potencijalnih sigurnosnih prijetnji i poboljšala razmjena informacija unutar cijele zrakoplovne industrije.

Visoko mjesto zauzima i kultura sigurnosti odnosno promicanje svijesti o sigurnosti među svim sudionicima zračnog prometa, posebno kod zrakoplovno-tehničkog osoblja koje mora biti obučeno i certificirano od strane organizacije koja se bavi pružanjem usluga i regulatorne organizacije.

U međunarodnom kontekstu, međunarodna suradnja igra ključnu ulogu s obzirom na globalnu prirodu sigurnosti zračnog prometa. Pravilna primjena propisanih standarda i preporučenih praksi ključna je za održavanje visokih standarda upravljanja zračnim prometom. Konačno, kontinuirano ulaganje u istraživanje i razvoj te tehnološke inovacije imaju ključnu ulogu u unaprjeđenu sigurnosti u avijaciji.

Literatura

- *Analiza sigurnosti zračne plovidbe BHANSA za 2021. godinu.* (2022). Agencija za pružanje usluga u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine – BHANSA.
- Abazović, M. (2012). *Državna bezbjednost.* Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
- Čokorilo, O. (2020). *Bezbednost vazduhoplova.* Univerzitet u Beogradu Saobraćajni fakultet.
- Injac, N. (1989). *Sigurnost zračnog prometa.* Fakultet prometnih znanosti Zagreb.
- Pavlin, S. (2006). *Aerodromi 1: Sveučilište u Zagrebu* Fakultet prometnih znanosti.
- Nađ, I. (2014). *Zaštitni pregled putnika i prtljage od strane privatne zaštite u zračnim lukama.* U: Kriminalistička teorija i praksa (str. 81-96). Međunarodno kriminalističko udruženje.
- Steiner, S. 1998. *Elementi sigurnosti zračnog prometa.* Sveučilište u zagrebu Fakultet prometnih znanosti.
- Zakon o agenciji za pružanje usluga u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj: 43/09).
- Pravilnik o izvješćivanju o događajima.(2017). Službeni glasnik BiH broj: 57/15, 88/17.
- *Smjernice za istrage sigurnosnih događaja u ATM-u* (engl: Reporting and Assessment of Safety Occurrences in ATM – ESSAR 2) (2011). EUROCONTROL.
- Šabić, M. & Branković, N. (2021). *Dizajn aerodroma i aerodromske operacije.* Fakultet za saobraćaj i komunikacije Sarajevo.

MANAGEMENT AND REPORTING OF OCCURRENCES IN THE SAFETY OF AIR NAVIGATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Professional paper

Abstract

Air traffic is a branch of transportation that rapidly began to develop in the 20th century and, due to its specificity, pays great attention to safety. The increase in the number of flights causes an increase in the complexity of air traffic, as well as constraints arising from human actions and organizational processes. Air traffic continues to grow, leading to an increase in the number of potential hazards that can compromise its safety. Safety is an integral part of aviation and denotes a state in which occurrences and risks associated with aviation activities are reduced and controlled to an acceptable level. Management and reporting of occurrences in the safety of air navigation in Bosnia and Herzegovina are an integral part of the safety management system, which represents a systematic and explicit approach to defining activities with the aim of achieving an acceptable or tolerable level of safety.

Keywords: air traffic, safety, reporting, occurrence

Podaci o autoru

Marija Prskalo, mag. ing. el., Agencija za pružanje usluga u zračnoj plovidbi Bosne i Hercegovine.
E-mail: marija.prskalo@bhansa.gov.ba

FAKULTET ZA KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE STUDIJE
UNIVERZITETA U SARAJEVU

KRIMINALISTIČKE TEME

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

SMJERNICE ZA AUTORE

O ČASOPISU

Kriminalističke teme – časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije (u daljnjem tekstu: Časopis) svojim sadržajem smjera općem promoviranju kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija i predstavlja specifičan oblik doprinosa naučnim spoznajama i kvaliteti društvenog života uopće. Radi se o naučnom i stručnom časopisu koji objavljuje do sada neobjavljene naučne i stručne radove (u daljnjem tekstu: radovi), prikaze i prijevode iz područja kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija i time doprinosi promociji i razvoju nauke, struke, naučnoistraživačkog rada i visokoškolskog obrazovanja. Prilozi objavljeni u časopisu referiraju se u: EBSCO SocINDEX, EBSCO SocINDEX Full Text, EBSCO Criminal Justice Abstracts, EBSCO Criminal Justice Abstracts with Full Text i HeinOnline.

PRIPREMANJE RUKOPISA

Prilikom pripremanja rukopisa za dostavljanje na recenziju, isti je potrebno uskladiti sa ovim smjernicama. Radovi podliježu dvostrukoj anonimnoj recenziji, dok prikazi i prijevodi podliježu jednoj anonimnoj recenziji. Rukopisi se dostavljaju elektronskom poštom na adresu redakcije: krimteme@fkn.unsa.ba. Recenzirani radovi se kategoriziraju na sljedeći način:

a) izvorni naučni rad (*original scientific paper*)

izvorni (originalni) rad je originalno naučno djelo u kojem su izneseni novi rezultati fundamentalnih ili primijenjenih istraživanja. Da bi se neko istraživanje smatralo naučnim, mora udovoljiti nekoliko kriterija, među kojima su najvažniji objektivnost, (intersubjektivna) provjerljivost, sistematičnost i preciznost. Da bi se napisao izvorni naučni rad, treba slijediti sljedeću strukturu: Uvod, Metode, Rezultati, Diskusija i Zaključak.

b) prethodno saopćenje (*research note*)

Prethodno saopćenje je također naučno djelo koje sadrži naučne spoznaje ili rezultate naučnih istraživanja čiji karakter zahtijeva objavljivanje. Ova kategorija naučnih članaka obavezno sadrži nove činjenice dobivene naučnim istraživanjem, ali bez dovoljno pojedinosti koje bi omogućile čitatelju provjeru iznesenih naučnih spoznaja, rezultata istraživanja i naučnih informacija na način kako je to opisano za „izvorni naučni rad“. To je ujedno obavijest drugim naučnicima da je započeto istraživanje određene teme ili problema.

c) pregledni naučni rad (*review paper*)

Pregledni naučni rad se od izvornog naučnoga rada razlikuje po tome što ne mora sadržavati originalne (nove) rezultate, nego se može temeljiti na već objavljenim rezultatima (najčešće iz istraživanja drugih autora), ali je tada u njemu izvršen cjelovit pregled literature iz određene oblasti i originalne su analize ili sinteze, novi odnosi, ili nove hipoteze s prijedlozima za daljnja istraživanja. U njemu zna biti i novih, neobjavljenih autorovih rezultata, no ti rezultati obično ne čine bitan dio članka. U njemu se može uputiti na razvoj nekog istraživanja, ali i upozoriti na odnose, nedosljednosti i nedorečenosti u literaturi i predložiti daljnje postupke u rješavanju problema. Pri pisanju preglednoga članka istraživač nastoji pregledno i kritički dati ocjenu podataka, informacija i rezultata istraživanja koje opisuje, uz istodobno navođenje cjelovitog pregleda literature o tretiranoj materiji radi novih zaključaka, spoznaja ili hipoteza.

d) **stručni članak (professional paper)**

Stručni članak ne sadrži originalne preglede i rezultate; u njemu se obrađuje poznato, već opisano. Težište je na primjeni poznatoga, na širenju znanja, a ne na otkrivanju novih spoznaja. Ako se samo opisuju tuđi rezultati radi prenošenja informacija, ili se opisuje primjena onoga što je već drugdje primijenjeno, ne može se to smatrati naučnim člankom, nego, dakle, stručnim. U njima se zapravo ponavljaju poznati rezultati istraživanja koji su korisni u širenju naučnih spoznaja i prilagođavanju rezultata naučnih istraživanja potrebama naučnoj teoriji i praksi.

Osim navedenog, u časopisu *Kriminalističke teme* moguće je objaviti i druge rukopise koji obuhvataju:

- *prikaze*
- *prijeводе*

Da bi rukopis bio prihvaćen potrebno je da bude usklađen sa sljedećim uputama:

Dužina rada

U Časopisu se objavljuju radovi koji ne prelaze ukupno 10.000 riječi, uključujući izvore i bilješke (fusnote). Svaki rad treba imati sažetak u obimu od 150-200 riječi, te ključne riječi, kao i sažetak (abstract) i ključne riječi (key words) na engleskom jeziku u istom obimu. Rad treba ispunjavati sljedeće kriterije:

- a) dokument pohranjen u programu MS Word (*.doc ili .docx format);
- b) stranica standardne veličine (A4);
- c) prored 1,5;
- d) font Times New Roman (12pt);
- e) margine 2,5 cm;
- f) ne uređivati zaglavlje (Header) niti podnožje (Footer) dokumenta;
- g) obavezno brojčano označiti stranice.

Redakcija zadržava pravo da objavi radove koji premašuju navedenu dužinu ako izlaganje naučnog sadržaja zahtijeva više prostora, odnosno pravo interveniranja u stil pisanja i skraćivanja rada kada procijeni da je to neophodno.

Prikazi i prijevodi koji se objavljuju u časopisu, moraju biti usklađeni sa prethodno navedenim pravilima i ne smiju prelaziti 3000 riječi.

Jezik i pismo

Dostavljeni radovi trebaju biti napisani na BHS jezicima (bosanski, hrvatski, srpski), na ijekavskom narječju, latiničnim pismom ili na engleskom jeziku, u skladu sa pravilima britanske ili američke varijante pravopisa i stila engleskog jezika.

Početna stranica rada

Na početnoj stranici rada je potrebno navesti:

- a) ime i prezime autora/ice, naziv institucije u kojoj radi (ako radi) i e-mail adresa autora/ice;
- b) naslov rada na bosanskom/hrvatskom/srpskom i engleskom jeziku;
- c) sažetak rada (150-200 riječi) i ključne riječi na bosanskom/hrvatskom/srpskom i engleskom jeziku;
- d) datum dostavljanja rada;
- e) ukupan broj riječi;
- f) predloženu kategorizaciju rada.

Naslovi teksta

Kada autori elaboriraju pojedine segmente nekog problema, tekstovi trebaju sadržavati koncizne podnaslove i to u skladu sa sljedećim primjerom:

1. PRVA PODCJELINA VELIKIM SLOVIMA

1.1. Druga podcjelina potamnjenim slovima (bold)

1.1.1. *Treća podcjelina kosim slovima (italic)*

1.1.1.1. Ostale podcjeline malim slovima

- U slučajevima kada se koriste kratice i simboli, u tekstu ili u fusnoti obavezno moraju biti priložena objašnjenja.
- Poželjno je da radovi budu lektorirani.

Sažetak

- Sažetak ne sadrži reference i treba da se reflektira samo na opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak (ako je riječ o naučnom radu); odnosno na sadržaj rada (ako je riječ o stručnom članku);
- Ključne riječi sadrže bitne pojmove koji se tretiraju u radu, ali ne opće i preširoke pojmove (kao npr., društvo) niti preuske pojmove opisane sa više riječi;
- Na kraju sažetka treba navesti četiri do šest ključnih riječi (odnosi se na obje jezičke varijante);
- Uz prikaze i prijevode nije potrebno navoditi sažetak i ključne riječi.

Uvod i pregled literature

Uvodni dio trebao bi sadržavati opće i specifične informacije o temi rada, pregled recentne literature vezane uz glavni cilj rada, jasno definiran cilj i svrhu rada. Prilikom pisanja izvornog naučnog rada, ne preporučuje se upotreba prevelikog broja literaturnih navoda, dok bi se takvi navodi trebali koristiti prilikom pisanja preglednog naučnog rada.

Metode

Dio o metodama trebao bi sadržavati:

- cilj i dizajn istraživanja;
- populaciju i uzorak korišten u istraživanju;
- opis korištenog protokola;
- opis metoda korištenih za analizu podataka.

Rezultati

Ovaj dio treba sadržavati nalaze provedenih istraživanja, odnosno opis dobivenih rezultata.

Diskusija

Ovaj dio rada treba da sadrži raspravu o implikacijama dobivenih rezultata u kontekstu postojećih istraživanja. Dobivene rezultate treba interpretirati i komentirati, bez

ponavljanja prikaza rezultata. Potrebno je navesti na koji se način dobiveni rezultati i njihova interpretacija slažu s već objavljenim podacima. Potrebno je jasno predstaviti teorijske i praktične posljedice dobivenih rezultata, te navesti u kojoj su mjeri korištene metode utjecale na dobivene rezultate, i da li bi neke druge metode producirale drugačije rezultate. U diskusiji također treba naglasiti ograničenja provedenog istraživanja.

Zaključak

Ovaj dio trebao bi ukratko i jasno pružiti glavne zaključke, kao i objašnjenje važnosti i relevantnosti istraživanja ako je predstavljeno u radu.

Tabele, grafikoni i ilustracije

Tabele i grafikoni treba da budu sačinjeni u MS Word dokumentu ili nekom drugom formatu koji je kompatibilan sa MS Word. Nije poželjno da se isti podaci prezentiraju i tabelarno i grafički. Svaka tabela, grafikon ili slika treba da budu označeni brojem, s naslovom koji ih jasno određuje. Naslovi tabela, grafikona i ilustracija se trebaju nalaziti iznad. Sve tabele i grafikoni se štampaju isključivo u crno-bijeloj boji.

Primjeri:

Tabela 1. *Struktura uzorka prema uzrastu.*

Grafikon 1. *Dobna struktura prijavljenih osoba tokom 2005. godine*

Ilustracija 1. *Pregled tužilačkih odluka u Posebnom odjelu za ratne zločine u 2011. godini*

Navedeni primjeri ukazuju da je naslove tabela, grafikona i slika potrebno pisati kosim (*italic*) slovima, odnosno različito od dijela koji se odnosi na numeraciju tabele/grafikona/ilustracije. Tabele, grafikoni i ilustracije se navode samo onda kada je neophodno prezentirati podatke od značaja za rad ili kada su potrebni u smislu produbljenih pojašnjenja onoga što se navodi u tekstu.

Navođenje bibliografskih izvora u tekstu

Obavezno je navođenje svih bibliografskih izvora koji su korišteni za pripremu i pisanje rada, pri čemu je potrebno je koristiti APA stil referenciranja (*American Psychological Association [APA] Publication Manual, 7th edition*).

U skladu sa *Publication Manual of the American Psychological Association [APA] (7th edition, 2019)* navođenje izvora u tekstu je potrebno izvršiti na sljedeći način:

Primjeri:

Jedan autor

Parentetički citat - (Alexander, 2018) ili

Narativni citat - Alexander (2018)

Dva autora

Parentetički citat - (Salas i D'Agostino, 2020) ili

Narativni citat – Salas i D'Agostino (2020)

Tri i više autora

Parentetički citat – (Martin et al., 2020)

Narativni citat – Martin et al. (2020)

Institucije, organizacije ili udruženja kao autori (sa skraćenicom)

Prvo navođenje u tekstu: (National Institute of Mental Health [NIMH], 2020) ili Nacionalni institut za mentalno zdravlje (NIMH, 2020)

Sljedeća navođenja u tekstu: (NIMH, 2020) ili NIMH (2020)

Institucije, organizacije ili udruženja kao autori (bez skraćénice)

Parentetički citat - (Stanford University, 2020) ili

Narativni citat - Univerzitet Stanford (2020)..."

Zakoni i podzakonski akti

Parentetički citat - (Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, 2014)

Narativni citat – Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (2014)

Nepoznat ili anoniman autor

Knjige: navodi se samo naslov knjige i godina, npr. (Interpersonal Skills, 2019)

Časopisi/portali: navodi se samo naslov članka i godina („Understanding Sensory Memory“, 2018).

Radovi istih autora sa istom godinom

(Judge i Kammeyer-Mueller, 2012a)

(Judge i Kammeyer-Mueller, 2012b)

Napomena: Prilikom citiranja (doslovnog preuzimanja definicija, podjela i sl.), potrebno je navesti i broj/eve stranice/a. Navedeno je potrebno učiniti na sljedeći način: (Newman, 1972, s. 55) ukoliko se radi o jednoj stranici, odnosno (Newman, 1972, str. 45-58) ukoliko se radi o rasponu stranica.

Navođenje bibliografskih izvora u popisu literature

Na kraju rada se navodi numeriran popis korištene literature. U popisu literature obavezno je navesti sve bibliografske izvore koji su navedeni u tekstu, pri čemu isto treba biti usklađeno sa APA stilom referenciranja. Bibliografski izvori u popisu literature moraju biti navedeni prema abecednom redoslijedu (po prezimenu autora, odnosno naslovu anonimne publikacije). Ako se navodi više radova jednog autora, radovi se navode hronološkim redom.

U skladu sa *Publication Manual of the American Psychological Association [APA] (7th edition, 2019)* navođenje izvora u popisu literature je potrebno izvršiti na sljedeći način:

Primjeri:

a) Knjige

Knjiga sa DOI brojem - Brown, L. S. (2018). *Feminist therapy* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000092-000>

Knjiga bez DOI broja - Burgess, R. (2019). *Rethinking global health: Frameworks of power*. Routledge.

Knjiga (npr. knjiga za Kindle) ili audio-knjiga sa URL - Christian, B., i Griffiths, T. (2016). *Algorithms to live by: The computer science of human decisions*. Henry Holt and Co. <http://a.co/7qGBZAK>

Cain, S. (2012). *Quiet: The power of introverts in a world that can't stop talking* (K. Mazur, Narr.) [Audiobook]. Random House Audio. <http://bit.ly/2G0Bpbl>

b) Članci

Članak sa DOI brojem - McCauley, S. M., i Christiansen, M. H. (2019). Language learning as language use: A cross-linguistic model of child language development. *Psychological Review*, 126(1), 1–51. <https://doi.org/10.1037/rev0000126>

Članak bez DOI broja, sa URL - Ahmann, E., Tuttle, L. J., Saviet, M., i Wright, S. D. (2018). A descriptive review of ADHD coaching research: Implications for college students. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 31(1), 17–39. <https://www.ahead.org/professionalresources/publications/jped/archived-jped/volume-31>

Članak bez DOI broja i bez URL - Anderson, M. (2018). Getting consistent with consequences. *Educational Leadership*, 76(1), 26–33.

Goldman, C. (2018, 28. novembar). The complicated calibration of love, especially in adoption. *Chicago Tribune*.

Članak sa brojem članka ili eLokatorom - Burin, D., Kilteni, K., Rabuffetti, M., Slater, M., & Pia, L. (2019). Body ownership increases the interference between observed and executed movements. *PLOS ONE*, 14(1), Article e0209899. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0209899>

c) Poglavlja u knjizi

Sa DOI brojem - Balsam, K. F., Martell, C. R., Jones, K. P., i Safren, S. A. (2019). Affirmative cognitive behavior therapy with sexual and gender minority people. U G. Y. Iwamasa i P. A. Hays (Ur.), *Culturally responsive cognitive behavior therapy: Practice and supervision* (2nd ed., str. 287–314). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000119-012>

Bez DOI broja - Weinstock, R., Leong, G. B., i Silva, J. A. (2003). Defining forensic psychiatry: Roles and responsibilities. In R. Rosner (Ur.), *Principles and practice of forensic psychiatry* (2nd ed., str. 7–13). CRC Press.

d) Dokumenti i izvještaji

- World Health Organization. (2019). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11th ed.). <https://icd.who.int/>
- Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine (2013). *Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015*. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

e) Zakoni i podzakonski akti

Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 (2014).

f) Online izvori bez autora

„All 33 Chile miners freed in flawless rescue“. (13. oktobar 2010.). http://www.msnbc.msn.com/id/39625809/ns/world_news-americas/

Napomena: Više informacija o APA stilu referenciranja moguće je dobiti na web stranici: www.apastyle.org.

Podaci o autorima

Autori uz rad dostavljaju i sljedeće podatke: ime/imena autora, zvanje/a, naziv ustanove/a u kojoj je/su zaposlen/i, i e-mail adresu.

OBAVEZE AUTORA

Svaki autor treba dostaviti izjavu da rukopis predstavlja njegovo/njezino vlastito djelo, da nije prethodno objavljen, da se ne razmatra za objavljivanje nigdje drugdje i da su ga odobrili svi koautori; uz saglasnost da rukopis može biti slobodno dostupan u otvorenom pristupu Časopisa i u međunarodnim bazama podataka u kojima je Časopis indeksiran.

Također, u izjavi, svi autori treba da se izjasne da nemaju sukob interesa. U suprotnom, autori su dužni da u izjavi ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utječu na iznesene rezultate i interpretacije.

Bez navedene izjave nijedan rukopis neće biti razmatran za objavu. Predavanjem rukopisa redakciji časopisa „Kriminalističke teme“ autori se obavezuju na poštivanje navedenih obaveza.

Redakcija časopisa

Kriminalističke teme

FAKULTET ZA KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE STUDIJE
UNIVERZITETA U SARAJEVU

JOURNAL OF CRIMINAL JUSTICE ISSUES

Journal for Criminalistics, Criminology and Security Studies

GUIDELINES FOR AUTHORS

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Criminal Justice Issues - Journal for Criminalistics, Criminology and Security Studies (hereinafter referred to as: Journal) aims at the general promotion of criminalistics, criminology and security studies and presents a specific form of contribution to scientific knowledge and quality of social life in general. It is a scientific and professional Journal that publishes hitherto unpublished scientific and professional papers, reviews and translations in the field of criminalistics, criminology and security studies and thus contributes to the promotion and development of science, profession, scientific research and higher education. Contributions published in the Journal are referred in: EBSCO SocINDEX, EBSCO SocINDEX Full Text, EBSCO Criminal Justice Abstracts, EBSCO Criminal Justice Abstracts with Full Text and HeinOnline.

PREPARATION OF THE MANUSCRIPT

When preparing manuscripts for submission, please follow the instructions listed below. All contributions will be initially assessed by the Editor of Chief for suitability for the Journal. Papers deemed suitable are then sent to two independent peer-reviewers to assess the scientific quality of the paper, while reviews and translations are subject to one anonymous

review. Manuscripts should be submitted by e-mail to the address of the Editorial office: krimteme@fkn.unsa.ba. Peer-reviewed papers are categorized as follows:

a) *Original scientific paper*

Original scientific paper is an original research paper in which new results of the fundamental or applied research are presented. In order for a research to be considered scientific, it must meet several criteria, among which the most important are objectivity, (intersubjective) verifiability, systematicity and precision. To write an original research paper, next structure should be followed: Introduction, Methods, Results, Discussion and Conclusion.

b.) *Research note*

Preliminary note is also a scientific work that contains scientific knowledge or results of scientific research whose character requires publication. This category of scientific papers necessarily contains new facts obtained from scientific research, but without sufficient details to enable the reader to verify the presented scientific knowledge, research results and scientific information in the way described for "original scientific paper". It is also a notice to other scientists that research has started on a particular topic or problem.

c.) *Review paper*

Review paper summarizes and evaluates recent literature and the current state of knowledge on a particular topic. It gives a complete review of literature in a particular field, original analysis or synthesis, new relationships, or new hypotheses with suggestions for further research. It can also contain new, unpublished results of the author, but these results usually do not form an important part of the paper. In this paper, one can refer to the development of some research, but also point out the relationships, inconsistencies and ambiguities in the literature and suggest further procedures in solving the problem. When writing a review paper, the researcher seeks to give a clear and critical assessment of the data, information and research results he describes, while providing a comprehensive review of the literature on the presented topic for new conclusions, findings or hypotheses.

d.) Professional paper

Professional paper does not contain original reviews and results; it deals with the known, already described. The focus is on the application of the known, on the dissemination of knowledge, and not on the discovery of new knowledge. If someone else's results are described for the purpose of transmitting information, or the application of what has already been applied elsewhere is described, this cannot be considered a scientific paper, but therefore a professional one. Professional paper repeats the well-known research results that are useful in disseminating scientific knowledge and adapting the results of scientific research to the needs of scientific theory and practice.

In addition to the above, it is possible to publish other contributions in the Journal, which include:

- *Reviews*
- *Translations*

In order for the manuscript to be accepted, it must comply with the following instructions:

Length of the paper

Journal publishes papers that do not exceed a total of 10,000 words, including references and footnotes. Each paper should have an abstract of 150-200 words, and keywords. The paper should meet the following criteria:

- document stored in MS Word (* .doc or .docx format);
- standard size page (A4);
- 1.5 spaced between all texts;
- font Times New Roman (12pt);
- margin 2.5 cm;
- do not edit the Header or Footer of the document;
- it is obligatory to number the pages.

The Editorial board reserves the right to publish papers that exceed the stated length if the presentation of scientific content requires more space, and the right to intervene in the style of writing and shorten the paper when it deems necessary.

Reviews and translations published in the Journal must comply with the above rules and must not exceed 3000 words.

Language

Submitted manuscripts should be written in good English (American or British usage is accepted).

Title page information

The title page must include:

- name and surname of the author, name of the institution in which he / she works (if he / she works) and e-mail address of the author;
- title of the paper;
- abstract of the paper (150-200 words) and key words d) date of submission of the paper;
- total number of words;
- proposed paper categorization.

Text headings

When authors elaborate individual segments of a problem, the texts should contain concise subheadings in accordance with the following example:

1. FIRST SUBSECTION IN CAPITAL LETTERS

1.1. Second subdivision in bold

1.1.1. Third subdivision in italics

1.1.1.1. Other subunits in lower case

- In cases where abbreviations and symbols are used, explanations must be attached in the text or in the footnote.
- Paper should be proofread.

Abstract

- Abstract does not contain cited references and should reflect only on the general overview of the topic, methods, results and conclusion (if it is a scientific paper); that is, on the content of the paper (if it is a professional paper);

- Keywords contain important terms that are treated in the paper, but not general and too broad terms (such as society) or too narrow terms described with more words;
- Four to six keywords should be listed at the end of the abstract;
- For reviews and translations, it is not necessary to provide a summary and keywords.

Introduction and literature review

Introduction section should include general and specific information about the topic of the manuscript, review of recent literature related to the main aim of the paper, description of the clearly defined aim and purpose of the paper. The use of too many literature citations is not recommended when writing a original scientific paper, while such literature citations should be used when writing a review paper.

Methods

The methods section should include:

- the aim and the design of the research;
- population and sample used in the research;
- description of the protocol used;
- description of the methods used for data analysis.

Results

This section should include the findings of the conducted research, that is, the obtained results should be described.

Discussion

This section should discuss the implications of the findings in context of existing research. The obtained results need to be interpreted and commented, without repeating the display of results. It is necessary to specify how the obtained results and their interpretation agree with the published data. It is necessary to clearly present the theoretical and practical consequences of the obtained results, the extent to which the used methods affected the results and whether some other methods would give different results. Discussion section should also highlight limitations of the research.

Conclusion

This section should provide briefly and clearly as possible the main conclusions and explanation of the importance and relevance of research if presented.

Tables, graphs and illustrations

Tables and graphs should be created in an MS Word document or some other format that is compatible with MS Word. It is not desirable to present the same data both tabularly and graphically. Each table, graph or figure should be numbered, with a title that clearly identifies them. The titles of the tables, graphs and illustrations should be above. All tables and graphs are printed exclusively in black and white.

Examples:

Table 1. *Sample structure by age.*

Graph 1. *Age structure of registered persons during 2005.*

Figure 1. *Overview of prosecutorial decisions in the Special Department for War Crimes in 2011.*

These examples indicate that the titles of tables, graphs and figures need to be written in italic letters. Tables, graphs and illustrations are given only when it is necessary to present data relevant to the work or when they are needed in terms of in-depth explanations of what is stated in the text.

References- citation in text

It is obligatory to list all references that were used for the preparation and writing of the paper. Every reference cited in the text must be also present in the reference list (and vice versa). Citations in the text should follow the referencing style used by the American Psychological Association [APA] (*Publication Manual of the American Psychological Association, 7th edition, 2019*).

Examples:

One author:

Parentetical citation: (Alexander, 2018) or

Narrative citation: Alexander (2018)

Two authors

Parenthetical citation: (Salas i D'Agostino, 2020) or

Narrative citation: Salas i D'Agostino (2020)

Three or more authors

Parenthetical citation: (Martin et al., 2020) or

Narrative citation: Martin et al. (2020)

Institutions, organizations or associations as authors (with abbreviation)

First citation in the text: (National Institute of Mental Health [NIMH], 2020) or National Institute of Mental Health (NIMH, 2020)

Further citation in the text: (NIMH, 2020) or NIMH (2020)

Institutions, organizations or associations as authors (without abbreviation)

Parenthetical citation: (Stanford University, 2020) or

Narrative citation: Stanford University (2020)...“

Legislation

Parenthetical citation: (Criminal Procedure Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina, 2014)

Narrative citation: Criminal Procedure Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina (2014)

Unknown or anonymous author

Book with no author: (Interpersonal Skills, 2019)

Journal/portals with no author: ("Understanding Sensory Memory," 2018)

Works with the same authors and the same year

(Judge i Kammeyer-Mueller, 2012a)

(Judge i Kammeyer-Mueller, 2012b)

Note: When quoting it is necessary to state the page number (s). To indicate a single page, use the abbreviation "p." (e.g., Newman, 1972, p. 55); for multiple pages, use the abbreviation "pp." (e.g., Newman, 1972, pp. 45-58).

Reference list

At the end of the paper, a numbered reference list must be given. Reference list should also follow the referencing style used by the American Psychological Association [APA] (*Publication Manual of the American Psychological Association, 7th edition, 2019*). Reference sources are listed in alphabetical order (by the surname of the first author or the title of the anonymous publication). If there are multiple works by the same author, they are listed in chronological order.

Reference examples:

a) Books

Book with DOI number: Brown, L. S. (2018). *Feminist therapy* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000092-000>

Book without DOI number: Burgess, R. (2019). *Rethinking global health: Frameworks of power*. Routledge.

Book (e.g., a book for the Kindle) or an audio book with a URL: Christian, B., and Griffiths, T. (2016). *Algorithms to live by: The computer science of human decisions*. Henry Holt and Co. <http://a.co/7qGBZak>

Cain, S. (2012). *Quiet: The power of introverts in a world that can't stop talking* (K. Mazur, Narr.) [Audiobook]. Random House Audio. <http://bit.ly/2G0Bpbl>

b) Articles

Article with DOI number: McCauley, S. M., and Christiansen, M. H. (2019). Language learning as language use: A cross-linguistic model of child language development. *Psychological Review*, 126 (1), 1–51. <https://doi.org/10.1037/rev0000126>

Article without DOI number, with URL: Ahmann, E., Tuttle, L. J., Saviet, M., and Wright, S. D. (2018). A descriptive review of ADHD coaching research: Implications for college students. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 31 (1), 17–39. <https://www.ahed.org/professionalresources/publications/jped/archived-jped/jped-volume-31>

Article without DOI number and without URL: Anderson, M. (2018). Getting consistent with consequences. *Educational Leadership*, 76 (1), 26–33.

Goldman, C. (2018, November 28). The complicated calibration of love, especially in adoption. *Chicago Tribune*.

Article with article number or eLocator: Burin, D., Kilteni, K., Rabuffetti, M., Slater, M., & Pia, L. (2019). Body ownership increases the interference between observed and executed movements. *PLOS ONE*, 14 (1), Article e0209899. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0209899>

c) Chapters in book

With DOI number: Balsam, K. F., Martell, C. R., Jones, K. P., and Safren, S. A. (2019). Affirmative cognitive behavior therapy with sexual and gender minority people. In G. Y. Iwamasa and P. A. Hays (Eds.), *Culturally responsive cognitive behavior therapy: Practice and supervision* (2nd ed., pp. 287–314). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000119-012>

Without DOI number: Weinstock, R., Leong, G. B., and Silva, J. A. (2003). Defining forensic psychiatry: Roles and responsibilities. In R. Rosner (Ed.), *Principles and practice of forensic psychiatry* (2nd ed., Pp. 7–13). CRC Press.

d) Documents and reports

- World Health Organization. (2019). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11th ed.). <https://icd.who.int/>
- Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina (2013). *Strategy to counter human trafficking in Bosnia and Herzegovina 2013-2015*. Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

e) Legislation

Criminal Procedure Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina, *Official Gazette of the Federation of Bosnia and Herzegovina*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 (2014).

f) Online sources without authors

Example: "All 33 Chile miners freed in flawless rescue". (October 13, 2010). http://www.msnbc.msn.com/id/39625809/ns/world_news-americas/

Note: More information on APA Referencing list standards is available at: www.apastyle.org.

Author's information

Authors also submit the following information: name (s) of the author, title (s), name of the institution (s) in which he / she is employed and e-mail address.

AUTHOR'S RESPONSIBILITIES.

Each author must submit a statement that the manuscript presents his/her own work, has not been published previously, is not under consideration for publication anywhere else, and that has been approved by all co-authors; with the consent that the manuscript may be freely available in an open-access of the Journal and in international databases in which the Journal is indexed.

The manuscript is accompanied by a statement from all authors declaring that they have no conflict of interest. Otherwise, the authors are obliged to indicate in the statement financial or any other conflicts of interest that could affect the presented results and interpretations

Without this statement, no manuscript will be considered for publishing. By submitting the manuscript to the Editorial board of the Journal of Criminal Justice Issues, the authors are obliged to respect the above stated.

*Editorial Board
of
Journal of Criminal Justice Issues*

Kriminalističke teme

Godište XXIII Sarajevo, 2023 Broj 3-4

IRREGULAR MIGRATIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: DETENTION, READMISSION AND RETURN
MIRSAD BUZAR

ANALIZA KOMPONENTI USPIJEŠNOSTI PRIPADNIKA TIMOVA ZA BLISKU ZAŠTITU U JAVNOJ I PRIVATNOJ SIGURNOSTI
ANALYSIS OF COMPONENTS OF SUCCESS OF CLOSE PROTECTION TEAM MEMBERS IN PUBLIC AND PRIVATE SECURITY
ZLATKO MORATIĆ

OBUČENOST I OPREMLJENOST SISTEMA ZAŠTITE I SPAŠAVANJA BOSNE I HERCEGOVINE U SITUACIJAMA VEZANIM ZA HBRN MATERIJALE
TRAINING AND EQUIPMENT FOR BOSNIA AND HERZEGOVINA'S PROTECTION AND RESCUE SYSTEM IN SITUATIONS INVOLVING CBRN MATERIALS
PERO MIHALJEVIĆ, ANNA-MARIA GETOŠ KALAC

KAZNENA DJELA PRIMANJA I DAVANJA MITA U PRAVU REPUBLIKE HRVATSKE
CRIMINAL OFFENCES OF RECEIVING AND GIVING BRIBE IN THE CROATIAN LAW
DAMIR JURAS, DIJANA GRACIN, HRVOJE FILIPOVIĆ

ZAKLETVA SVJEDOKA U KRIVIČNOM POSTUPKU
WITNESS OATH IN CRIMINAL PROCEEDINGS
SVJETLANA DRAGOVIĆ

PROCESUIRANJE EKOLOŠKOG KRIMINALITETA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE ZA PERIOD 2018. – 2020. GODINE
PROSECUTION OF ENVIRONMENTAL CRIME IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FOR THE PERIOD 2018–2020
NERMIN KADRIBAŠIĆ

FORENZIČKE NAUKE I ETIKA U ERI PRIMENE VEŠTAČKE INTELIGENCIJE
FORENSIC SCIENCES AND ETHICS IN THE ERA OF APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
SANELA D. ANDRIĆ, ALEKSANDAR B. IVANOVIĆ

UPRAVLJANJE I IZVJEŠĆIVANJE O DOGAĐAJIMA U SIGURNOSTI ZRAČNE PLOVIDBE BOSNE I HERCEGOVINE
MANAGEMENT AND REPORTING OF OCCURRENCES IN THE SAFETY OF AIR NAVIGATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
MARIJA PRSKALO

FAKULTET ZA KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE STUDIJE
<http://www.fkn.unsa.ba>
e-mail: krimteme@fkn.unsa.ba

ISSN 1512-5505